

ORSZÁGÉPÍTŐ

ÉPÍTÉSZET • KÖRNYEZET • TÁRSADALOM

A KÓS KÁROLY EGYESÜLÉS FOLYÓIRATA • 18. ÉVFOLYAM • TÉLI SZÁM • ÁRA 800 Ft.

**KÓS KÁROLY KIÁLLÍTÁS
TOROCZKAI WIGAND EDE
HUGYECZ LÁSZLÓ SANGHAJBAN
KORDOS LÁSZLÓ: A FÖLDTANI INTÉZET
A KORMÁNYZATI NEGYEDRŐL
KULTÚRTÁJ VAGY IPARI TÁJ?
PEST RÉGI ZSIDÓNEGYEDE**

2007/3-4

Nagyszebeni háztetők az evangélikus templom tornyából – Gerle János felvételei

ORSZÁGÉPÍTŐ

TIZENNYOLCADIK ÉVFOLYAM

HARMADIK-NEGYEDIK SZÁM

LAPUNK EZ ÉVBEN HÁROM;
EGY SZOKÁSOS TERJEDELMŰ (2007/1),
ÉS KÉT BŐVÍTETT SZÁMMAL (2007/2, 2007/3-4) JELENTKEZIK.

2	KÓS KÁROLY KIÁLLÍTÁS ÉS KONFERENCIA
10	TOROCZKAI WIGAND EDE
14	TOROCZKAI WIGAND EDE: Négyféle művekről
27	TOROCZKAI WIGAND EDE: Akseli Gallén-Kallela
36	LUCA PONCELLINI: Hugyecz László Sanghajban
44	KORDOS LÁSZLÓ: Görnyedő atlaszok alatt – palota a Stefánián
52	OSSKÓ JUDIT: Unokáink is látni fogják a kormányzati negyedet...
63	ÖRFI JÓZSEF: Kápolna Kállósemjénben
64	VÁNDORDIPLOMA 2007: Balogh Miklós és Nagy Livia
66	EKLER DEZSŐ: Általános iskola Pécelen
68	TÓTH PÉTER: Kerttervek
70	DÖBRÖNTEI ZOLTÁN ÉS LABANCZ ZOLTÁN KÉPEI
74	KÉZMŰVESEK • Ábel Endre, Deák Júlia, Gera Klára, Zsakai István
82	NAGY SZILVIA: Borges-illusztrációk
86	ARCHITECTURE NOW!!
91	PERCZEL ANNA: Veszélyeztetett örökség – Pest régi zsidónegyede
102	KULTÚRTÁJ VAGY IPARI TÁJ? – Bodonyi Csaba és Molnár Géza írásai
106	BÁLINT PÉTER: Tarvágás (regényrészletek)
109	HÍREK
110	SZÜCS ENDRE – SALLÓS CSABA: Családi ház
112	HÍREK

A címloldalon: Ertsey Attila felvétele a Varjúvárról

E számunk az OKTATÁSI ÉS KULTURÁLIS MINISZTERIUM Nemzeti Kulturális Alapprogramja támogatásával készült.

A folyóirat rendszeres támogatói a KÓS KÁROLY EGYESÜLÉS tagjai: AXIS Építésziroda Kft., BAUSYSTEM Kft., BEÖTHY és KISS Kft., BIKÖR Kft., BODONYI ÉS Társa Építész Kft., CSIKY és Társa KKT., DÉVÉNYI ÉS Társa Kft., Farkas Miklós, HADAS Múterem Kft., KÖR Építész Stúdió Kft., KVADRUM Építész Kft., Litkei Tamás/PM Design Kft., MAKONA Tervező Kft., MÉRMŰ Építészeti és Környezetvédelmi Szövetkezet, Müller Csaba, Opeion Bt., PAGONY Táj- és Kertépítész Kft., PARALEL Kft., SÁROS és TÁRSA Építésziroda Bt., TRISKELL Kft., UNITEF-83 Zrt, Vándorépítész Kft., valamint: BONEX Építőipari Kft., COMPART Stúdió Kft., Arker's Stúdió Kft., Farkas Építésziroda, Felületkémia Kft., Forma Rt.

ORSZÁGÉPÍTŐ – a Kós Károly Egyesülés folyóirata. Megjelenik negyedévenként. Kiadja az Egyesülés nevében a Kós Károly Alapítvány; postacím: 1034 Budapest, Kecse utca 25. Bankszámlaszám: 10402166-21629530-00000000 Felelős kiadó: Siklósi József. Felelős szerkesztő: Gerle János; e-mail: gerlej@mail.datanet.hu. Lapterv, tipográfia: Makovecz Benjamin; e-mail: makoveczb@mail.datanet.hu. Nyomás: Julianus Kft., Budapest. – ISSN 0866-0069 – A lap előfizethető átutalással, vagy az Alapítványtól igényelt csekken, illetve személyesen. Szerkesztőségi ügyintézés, szervezés, előfizetés az alábbi címen: Artbureau Kft. 1065 Bp. Nagymező u. 4. I/132. telefon/fax: 322-0677; e-mail: haabk@freestart.hu. Egy szám ára: 600 Ft. Előfizetési díj a 2007. évre 2200 Ft. Külföldi előfizetőinknek a postaköltséget is felszámítjuk. Megvásárolható az alábbi boltokban: Balassi Könyvesbolt (Bp. II. Margit u. 1.), Budapest Galéria (Bp. V. Szabadsajtó út 5.), Emese Álma Könyvesbolt (Bp. X. Fehér út 1.), Fehérlófia Könyvesbolt (Bp. VIII. József u. 8.), Írók Boltja (Bp. VI. Andrássy út 45.), Lira és Lant Rt. Szakkönyvtárháza (Bp. VI. Nagymező u. 43.), Litea Könyvesbolt (Bp. I. Hess András tér 4.), Lyra Könyvesbolt (Vác, Piac u. 1.), Magyar Építész Szövetség Könyvtára (Bp. VIII. Ötpacsirta u. 2.), Napkapu Könyvesbolt (Vigadó Galéria, Bp. V. Vigadó tér 2.), Nemzeti Kultúra Boltja (Sopron, Várkerület 13.), Osiris Könyvesház (Bp. V. Veres Pálné u. 4-6.), Püski Kiadó Könyvesboltja (Bp. I. Krisztina krt. 26.), Székia Buda Könyvesbolt (Bp. XI. Ménesi út 1/a.), TERC Építőipari Szakkönyvtár (Bp. XIV. Pillangó park 7-9.), UR Kiadó Könyvesbolt (Bp. VI. Ó u. 19.), Vince Könyvesbolt (Bp. I. Krisztina krt. 34.) Vince Kiadó Műcsarnok Könyvesboltja (Bp. XIV. Dózsa György út 37.), valamint a LAPKER Rt. budapesti és vidéki árusítóhelyein. Az *Országépítő* honlapjának címe www.orszagepito.hu

---

KÓS KÁROLY KIÁLLÍTÁS ÉS KONFERENCIA

NAGYSZEBENBEN, EURÓPA KULTURÁLIS FŐVÁROSÁBAN

Augusztus 23-án és 24-én került sor a Kós Károly Egyesülés és az erdélyi Országépítő Kós Károly Egyesület nagyszebeni konferenciájára. A szakmai találkozó az Európa idei Kulturális Fővárosában megrendezett magyar hét egyik eseménye volt, s mint a helyszínen kiderült, a legrangosabbnak tekintett eseményeknek egyike, mert a HÍD – Szebeni Magyarok Kulturális Egyesülete által szervezett ARS HUNGARICA rendezvénysorozatot érthetetlen módon sem Pécs városát, sem a Magyar Köztársaságot hivatalosan képviselő küldöttség nem tisztelte meg jelenlétével (tavasszal az Országgyűlés elnöke és a 2010-es Kulturális Főváros képviselői is meglátogatták Nagyszebent), így a konferencia résztvevőit tekintették a legmagasabb rangú magyarországi delegációnak.

A konferenciát Guttman Szabolcs, Nagyszeben főépítészette vetette fel az erdélyi Országépítő Kós Károly Egyesülés 2005-ös illyefalvi alapításakor.

A részvétel jelentősége nagyobb volt egy fesztiválon történő szereplésnél. A magyar alapítású, valaha szász többségű városban ma a többséget, mintegy 95%-nyi lakosságot az ide telepített románság képviseli, a magyarok 2%-kal, a

szászok 1,6%-kal követik őket. A rendezvénysorozattal Románia mint friss EU-tag kívánt bemutatkozni, Nagyszeben szász építészetét és a várost magát a multikulturális sokszínűség példájaként akarta a világ elé tárni. A hivatalos megnyilatkozásokban a román fél szemérmesen elfelejtkezik arról, hogy a várost felépítő szászokat elűzték, pontosabban jó áron eladták az egykori Német Szövetségi Köztársaságnak, szintúgy szó sem esik a magyar történelmi-kulturális előzményekről. A többnyelvűségben a német vonatkozást állítják kirakatba, a maradék szász kisebbség pozitív diszkriminációban részesül, a románság iskoláiban németül tanulnak. Szinte kínos kényszer, hogy a magyarokat is be kell venni a programba.

Mivel a szászok hosszú ideje színvonalas programmal készültek, méltó magyar részvételre volt szükség. Guttman Szabolcs javaslatát az Egyesülés elfogadta, ennek nyomán, másfél éves előkészítést követően, a Nemzeti Kulturális Alap rendkívül komoly pályázaton elnyert anyagi támogatásával sikeresen lezajlott a konferencia a magyar rendezvénysorozatán belül. A rendezvény előkészítésében Serfőző Levente, a HÍD Szebeni Magyar Kulturális Egyesülete vezetője,

Kós Károly emléktáblájának avatása. Balra: a konferencia résztvevői; fent: az avató beszédet tartó Józsa Benjámin; jobbra: Ertsey Attila és Guttman Szabolcs

valamint Guttman Szabolcs főépítész és nagyszerű, ez alkalomra Miskolcra Nagyszébenbe költözött segítők, Durbák Eszter építész volt partnerünk.

A kétnapos konferencia az augusztus 22-i városnézéssel indult, amelyen a vendéglátó, Guttman Szabolcs kaluzolta a vendégeket, bemutatva az elmúlt néhány év városfejlesztési eredményeit, amelyeket a Kulturális Főváros cím elnyerése tett lehetővé és amelyek eléréséhez elképzelhetetlen mértékű szakmai munkára, szakmák közötti összefogásra, türelmes és leleményes politizálásra volt szükség. Annak ismeretében, hogy milyen lepusztult állapotban volt a város; hogy a korábbi, szász tudósok által végzett rendkívül alapos művészettörténeti és építészettörténeti kutatások milyen kevés tényleges feltárást, helyreállítást eredményeztek; hogy milyen komoly anyagi, kommunikációs, jogi, politikai akadályt kellett leküzdeni, az amit láthattunk, lenyűgöző. S az elindult munka nem fejeződött be, a rendezvények alatt is folyt és remélhetőleg folyik tovább a későbbiekben, talán a városra irányuló európai figyelem eredményeképpen is.

A konferencia tényleges ülésnapján Guttman Szabolcs megnyitó beszédében is foglalkozott a városi felújítási

programokkal. Előadásában Makovecz Imre felidézte a magyarországi szerves építészeti mozgalom kezdeteit és kifejtette a szerves építészet társadalmi követelményeit. Különösen felhívta a figyelmet az egymásra utaltságra, az egymásért és együtt végzett munka szükségességére, az individuális és közösségi műveltség elsajátításának feladatára, ami nélkül a személyes sors teljesítése lehetetlen. Előadását követően a Csíkszeredai Millenniumi Templom építéséről szóló filmet mutatta be.

Gerle János a Kós Károly nemzetközi szellemi közegét feltáró kiállítás anyagát, a századforduló törekvéseinek azt az újító áramlatát ismertette, amelybe a Fialok köre is beletartozott.

Keserű Katalin Kós kortársáról és barátjáról, Toroczka Wigand Edéről beszélt, építészeti és belsőépítészeti munkáiról, összefoglalva a művész jelentőségét. Tekintettel e számunk Wigandra vonatkozó egyéb anyagaira, előadását

részletesebben ismertetjük. Wigand nem volt építész, a belsőépítészet, a bútortervezés felől közeledett az építészethez. Ez jellegzetesen más felfogást eredményezett, mint amilyen a tanult építészeké. A századfordulón fordult a nemzetközi figyelem az enteriőrtervezés felé, mint ami a ház belső világának megformálásával teljességében képes kifejezni az ember belső világát. A lét újfajta reprezentációja valódi organikus megközelítés, a terv belsőből történő kifejlődése minden kortárs organikus törekvés jellemzője. Wigand a maga vizsgálódásaiban az intim terek megformálásától a csillagokra vonatkozó népi ismeretek kutatásai jutott, pályájáról tehát elmondható, hogy a mikrokozmosztól a makrokozmoszig ível.

Felvett nevével – Torockai – jelölte szellemi hovatartozását, azt a forrást, amely építészeti anyanyelvét is átírtatta. Tervezése egyedülálló kortársai között, az eleven életből, a belső mozgásokból kiindulva fluktuáló, dinamikus tereket szervezett egységbe. A térrészeknek neveket is adott, sajátos, mesészerű hangulatot adva a családi otthon egyes

színtereinek. A szavakban és az általa tervezett tárgyokban ez is segíti az élet megjelenését, szóhasználata egyértelműen antropomorf, a folklorisztikus hangulat mögött újfajta világszemlélet, alkotásmód körvonalazódik. Egész munkássága szorosan kötődik a nyelvhez, a szavak megformálásához, könyveinek egy részében az általa gyűjtött tájnyelvi fordulatok, dialektusok válnak éppen magukat a néprajzi vonatkozású ismereteket közlő irodalmi szöveggé. Nyelvi kísérletei, az anyanyelv historizálása része annak a kultúra-rekonstrukciós törekvésnek, amelynek részeként Attila korát, a hun mondavilágot jelenítette meg, kortársaitól eltérően nagy figyelemmel a nemek egyensúlyára: általa a mondai hőskor női oldala is megegyezik. A házban mint totalitásban gondolkodott, a ház enteriőrökből áll össze, amelyeket a berendezés, a használati tárgyak alakítanak, de a ház nem ér véget a falaknál, a kert, amely nélkül szerinte nincs élet, folytatja kifelé a terek dinamikus mozgását. A kert közvetítésével a ház így maga is a teljesség harmonikus részévé válik. A ház alakja, a belső terek dinamiká-

A nagyszabenyi ház, amelyben Kós gyermekkorát töltötte. Fent: az utcai homlokzat és az udvar mélyén az egykori várfal és annak bástyája, amelyben szülei hálószobája volt. Lent: az egykori Kós-lakáshoz vezető bejárat mai állapota (Gerle János felvételei)

jának következtében a természetes növekedés formajegyeit hordozza, az életterek formaalkotó ereje révén nyer tömegében is festői karaktert. Ezáltal is kötődik az Arts and Crafts középkort idéző világához, a spontán téralakítás előképéhez. Jellemző érdekesség, hogy Wigand az alaprajzokon is jelöli a szőnyegek elhelyezését (enteriórjeiben a gödöllői szőnyegszövő műhely termékeit mutatatta be rendszeresen), azok mintegy léptéket, szervező erőt kölcsönöznek a tereknek.

Középületeiben is követni tudta tervezési elveit, amire legjobb példa a marosvásárhelyi Kereskedelmi és Iparkamara (Radó Sándorral közösen) tervezett épülete. Wigand szakított a középületek megszokott, középfolyosós rendszerével, és egyetlen nagy hall köré csoportosítva a helyiségeket, azt sikerült emberivé tennie, térszervezésével a házban folyó belső mozgást terelte a társadalmi kapcsolatok kívánatos útjára. A Székelyföldön végzett munkája, amely a korábban a Monarchia által elhanyagolt régió kulturális és gazdasági felemelkedésének programjába illeszkedett, tervezői munkássága csúcspontjának tekinthető. A közösségfejlesztés szempontjai vezették épülettípusainak kialakításában és azok megformálásának mikéntjében. Gondolkodásmódja révén a regionalista építészet első kezdeményezői közé sorolhatjuk. A minimális beruházói erővel rendelkező, nehezen megközelíthető kistelepülések számára többtucatnyi közösségi épületet tervezett, amelyek a helyi gazdálkodás, kereskedelem, művelődés és vallási élet számára új formákat teremtettek.

Szabó Bálint a Kolozsvár-Brétfű-i Kós-ház felújítási munkálatait mutatta be, részletesen ismertette azokat a technikai nehézségeket, amelyekkel az 1910-ben Kós Károly szülei számára tervezett háza eredeti állapotának helyreállítása során meg kellett küzdeni, amelyek a többszörös átalakítások, az eredetileg is kevésbé időtálló megoldások miatt okoztak sok problémát. Az épületet a második napi program során a konferencia résztvevői megtekinthették.

Lukasz Galusek krakkói építésznél néhány közép-európai építészművének párhuzamosságáról, az akkor még eleven egészként együttműködő Közép-Európáról beszélt Kós Károly, a szlovén Joze Plečnik és Max Fabiani, a horvát Ivan Meštrović és a lengyel Niemczyk munkásságán keresztül.

Herczeg Ágnes a mára jelentős mozgalommá szélesedett erdélyi fürdőépítő kalákák történetét, legutóbbi munkáit, helyi kapcsolatainak kiépítését és a régióra gyakorolt hatását ismertette. Beöthy Mária Kós Károly budapesti állatkerti épületeit mutatta be, az elmúlt évek során készült felújítások és rekonstrukciók eredményeivel.

Fent: az építészettörténelmi kiállítás részlete a Thália Színház előcsarnokában; lent: a szebeni várfal megmaradt gyilkjárója, amelynek több szintjén volt látható a Kós Károly Egyesülés kiállítása

A konferenciának otthont adó, az egykori bástyából kialakított Thália színházban, amelynek felújítása és bővítése Guttman Szabolcs tervei szerint készült, Makovecz Imre nyitotta meg az építészeti kiállítás Kós Károly életművét bemutató részét. A hatalmas kiállítási anyag további részei, a Kós Károly Egyesülés munkáit bemutató fotókiállítás, mint a Kós örökségének mai hatását bemutató tárlat a város több helyszínén volt látható: a várfal gyilokjáróján, a Városházában, egy bank előcsarnokában.

Az előadásokat követően Müller Csaba a helyszínen mutatta be az építés alatt álló nagyszabedű Magyar Pavilont.

A Petőfi parkban létesülő pavilon építészeti tervpályázata alapján idén tavasszal kezdődött az építkezés, azonban a hatósági huzavona miatt – dacára Guttman Szabolcs emberfeletti munkájának és taktikai képességeinek – az nem fejeződött be augusztusra, hogy – az előzetes tervek szerint – otthont adhasson a kiállítás egy részének. Borbély László régiófejlesztési miniszter ígérete szerint azonban, ha késve is, mindenképpen befejezik a pavilont, s így fennmaradására is több remény ígérkezik.

Kós Károly gyermekkorának négy évét töltötte a szegedi Str. Avram Iancu 9. szám alatt álló házban, ahol az

A Müller Csaba által tervezett magyar pavilon építés közben a konferencia idején. Fent, jobbra: a kolozsvár-brétfői ház

udvar hátsó végében álló várfalra épült, annak egyik bástyáját is magába olvasztó lakásban lakott. Önéletrajzában részletesen megemlékezik erről, úgy említve a lakást, mint a sztánai Varjúvár térszervezésére öntudatlanul ható emléket, a szülői háló a sokszögű, kerekformához közelítő bástyában volt, mellette a várfalra ültetett négyzetes nappali szoba, s mintha ez a kettős ismétlődne a sztánai házban. Az épület utcai falára háromnyelvű emléktábla került, amilyen a szebeni műemlék házakat is jelöli, ennek avatására gyűltek egybe ismét a konferencia résztvevői. Kós életútját Józsa Benjámin, idős nagyszebeni magyartanár ismertette, az emléktábla alá Guttmann Szabolcs és Ertsey Attila helyezte el a közös koszorút.

A konferencia előestéjén Szeben főterén, a Nagypiacon a Magyar Állami Népi Együttes előadását láthattuk, másnap este a szebeni stadionban az *István, a király* c. rockopera szabadtéri előadása került színre, ahová a résztvevők közül többen ellátogattak.

Másnap a résztvevők kisebb csoportja autós kirándulást tett Kolozsvárra és Sztánára. 42 fokos hőségben tekintettük meg a Kós szüleinek tervezett brétfői házat, mely ma a Transylvania Trust műemlékvédelmi szervezet székhelye. Ezt követően ellátogattunk Kós Monostori úti református templomához és Makovecz Imre befejezés előtt álló templomához is. Késő délután érkeztünk Sztánára, ahol csak a bezárt Varjúvárat láthattuk, és a szomszédos telken épült, szintén általa tervezett Szentimrei-házat, mely vendégházként működik, miután az állam visszaadta tulajdonosainak. Vendéglátóink kifejezték készségüket, hogy bármely Kós Károllyal foglalkozó programnak otthont adjanak a 15 férőhelyes házban.

A kiállítási anyag egy része Erdélyben maradt, a közeljövőben Bukarestben az építészeti karon rendezendő kiállításig. Az Ars Hungarica és a Kós-konferencia nagy sajtóvisszhangot kapott.

Ertsey Attila – Gerle János

NAGYSZEBEN

Nagyszebent II. Géza magyar király alapította és szászokat telepített ide. Hamarosan az erdélyi szászok kereskedelmi és szellemi központja lett. Szebenszék központja, szabad királyi város. 1442. március 25-én a város mellett verte meg Hunyadi János Mezőbég török seregét. Erős falak és 40 bástya védte, melyek a 15–17. században épültek. A török nem tudta bevenni, de 1556-ban tűzvész sújtotta. A 16.

században az erdélyi reformáció egyik központja. 1658. augusztus 30-án a tatárok dúlták fel, 1659-ben II. Rákóczi György ostromolta. 1688. május 9-én itt hódoltak az erdélyi rendek I. Lipót császárnak, lemondva a török védnökségről. 1690. szeptember 12-én az erdélyi rendek itt választották fejedelemmé Thököly Imrét. 1849. január 21-én még visszaverte Bem támadását, de március 11-én Bem váratlan rajtaütéssel elfoglalta. Kapuit a 19. században sorra lebontották, de falai, tornyai nagyrészt megmaradtak. A Habsburgok alatt az erdélyi gubernium székhelye (1703–1791). 1849 és 1865 között Erdély fővárosa, 1876 és 1918 között Szeben vármegye székhelye. 1910-ben 33 489 lakosából 16 832 német, 8824 román, 7252 magyar, 134 cseh és 116 cigány volt. Egykor Erdély legnagyobb szász városa volt, de a szászok többsége mára elmenekült csak műemlékeik maradtak hátra. 1992-ben 169 656 lakosából 158 908 román, 5605 német, 4164 magyar és 688 cigány volt. 2000 óta a várost Klaus Johannis szász polgármester irányítja. 2007-ben Luxemburg mellett Nagyszeben lett Európa Kulturális Fővárosa, mivel a helyi szászok a mai Luxemburg területéről származnak. Erre készülve rehabilitálták a Nagypiacot, a Kispiacot és a Huet teret, felújították a város múzeumait. A 18. századi színházból új kulturális intézmény lett, ahol a helyi filharmonia is helyet kapott. 2002-ben 154 892 lakosából 148 269 román, 3 135 magyar, 2 508 német és 980 egyéb (cigányok, csángók, zsidók) volt.

A Piactéren fotókiállítás mutatta be Nagyszeben környékének szász erődtemplomait, és az evangélikus templomban ennek a páratlan európai kulturális hagyatéknak a pusztulását egy Németországban élő fotóművész képein.

Jobbra, fent: a Nagypiactéren most kialakított új Városháza; alatta: az evangélikus templom az Alsóváros felől; lent: képek az evangélikus templom tornyából; a szemközti oldalon: a berethalmi (Birtihalm) erődített templom bástyája egy 1920-as évekbeli fényképen.

TOROCZKAI WIGAND EDE

A Holnap Kiadó sorozatának, *Az építészet mesterei*-nek tizedik kötete jelenik meg karácsonyra: Toroczkaí Wigand Ede (1869–1945) munkásságát Keserü Katalin monográfiája teszi végre hozzáférhetővé. Az előző hónapban jelent meg Kolozsvárott Sas Péter szerkesztésében és a Művelődés kiadásában egy antológia Toroczkaí Wigand műveiből, amely könyveinek szövegeiből és rajzaiból közöl bőséges válogatást. Az *Országépítő* – érthető módon – megjelenése óta sokszor és rendszeresen foglalkozik Kós Károly életművével, ebből a mostani, kettős alkalomból örömmel engedünk bepillantást kortársa, Wigand Ede tevékenységébe. Annál is nagyobb örömmel, mert míg Kós, nyugodtan mondhatjuk vele szemben még fennálló adósságaink ellenére, saját korának, kora legnemesebb eszméinek reprezentánsaként él a köztudatban, Wigand rejtélyes, alig ismert figuráját inkább torzult vélekedések, bizonytalan, egyoldalú információkon alapuló álláspontok alakítják, semmint az életmű ismeretén alapuló kép. Holott ez az izgalmas és magas színvonalú életmű minden elismerést megérdemel és időszerű tanulságokkal is szolgál.

Kettejük viszonya is érdekes kérdés, hiszen a népi építészetből az Arts and Crafts mozgalom hatására modern építészetet kialakító törekvésnek egyaránt élharcosai voltak, pályájuk is kapcsolódott egymáshoz: közösen jegyzik a kolozsvári Folyovits-házat és a marosvásárhelyi megyeháza pályatervét. A népművészet megközelítésében, valamint a tanulságok ugyancsak Arts and Crafts hatásra kialakított saját kézműipari munkával történő feldolgozásában is sok a közös vonás: mindketten adtak ki saját kézzel rajzolt, saját betűvel írott, könyvművészeti alkotásként számon tartott néprajzi könyveket, mindketten beleszöttek a néprajzi ismeretek közé a hun mondavilág alakjait és színhelyeit. Alkattuk azonban igen különböző volt, részben talán ez a kü-

lönbség bújik meg kettejük hosszú időn át tartó rivalizálása mögött, mindenesetre tetten érhető mindkettőjüknél, hogy egyes munkáikkal mintha rá akarnának licitálni a másikra, ugyanannak az eszmének, törekvésnek a jegyében alkotva olyan művet, amely a másikénál jobban szolgálja a közös ügyet. De nem összefogva, hanem egymást kerülgetve. Wigand nem vetette papírra véleményét Kósról, vagy ilyen nem maradt ránk (Wigand egész rajzi és írásos hagyatéka, hatalmas néprajzi gyűjteménye teljesen elpusztult a háború végén vagy azt követően – ahogy egyébként Kós hagyatékának java is odaveszett a Varjúvárbán, ugyanabban az időben), Kósnak több feljegyzését, nyilatkozatát is ismerjük Wigandról, amelyekben az egyértelmű elismerés mellett súlyos kritikáinak is hangot ad.

Kubinszky Mihályhoz írt levelében (1964. október 17. lásd *Kós Károly levelezése* 591. oldal) részletezi is, hogy miként járt a nyomában Wigand, amikor az ő *Atila királról ének-e* (1909) után megírta Réka királynéről és Csaba királyfiról szóló versét és hozzá tartozó illusztrációit (amelyek a marosvásárhelyi Kultúrpalota Tükörtermének híres üvegablakaihoz szolgáltak kiindulásul), a *Hajdonába, réges-régen*-t, ám az 1910-es rajzok 1912-ben jelentek meg, majd könyv-
alakban 1917-ben, míg Kós a levelében azokat a húszas évekre datálja. A marosvásárhelyi Kemény Zsigmond Társaságban Kós 1910 januárjában tartotta meg székfoglaló előadását *Nemzeti művészet* címen, az akkor ott, Marosvásárhelyen élő Wigand néhány hónappal valóban később tartotta meg székfoglalóját hasonló témában. Ennek bővített és a Wigand által néprajzi leírásban elsőként alkalmazott székely nyelvjárásra átírt, átstilizált változata *Cserényes házak* címen, bibliofil kiadásban 1916-ban jelent meg, miután ő hazatért Budapestre. Kós már 1911-ben megjelentette a *Magyar Iparművészet* mellékleteként Kalotaszegről

Feszty Masa 1937-ben készült szénrajza Toroczkaí Wigand Edéről Gül Baba utcai otthonában (MNG), Berényi Zsuzsa reprodukciója

szóló történeti-kulturális összefoglalóját *Régi Kalotaszeg* címen. Wigand azonban hasonló érdeklődésű kortársainál részletesebb, alaposabb, következetesebb leírását adta a székel népi építészetnek, a telekkiválasztástól kezdve a ház berendezési tárgyainak és használatának bemutatásáig, ismertetve az építkezés egész folyamatát, egyes népi mestersegeket, s önálló könyvekben foglalkozott a csillagokra vonatkozó népi ismeretekkel (*Öreg csillagok*), ennek keletkezését emlegeti itt közölt, Akseli Gallén-Kalleléről szóló megemlékezésében is, valamint különös részletességgel a magyar kertművészettel (*Régi kert s művei, A kert*), amelynek történetét, valamint Székelyföldön tanulmányozott gyakorlatát bemutatja, s minden esetben az ezekből az ismeretekből hasznosítható és hasznosítandó tanulságokat kiemelve.

Ebből a magatartásból közvetlenül következik építési felfogása is, megelőzve Kós első világháború utáni tervezői tevékenységét, amelynek során Kós túlnyomóan kis falvak igen szerény középületeivel foglalkozott, ám éppen ennek révén teremtette meg saját életművének egyik kiemelkedő jelentőségű, regionalista vonulatát. Wigand 1907-ben költözött Marosvásárhelyre és hét éven át tervezte a környék falvaiba gazdasági épületeit, népiskoláit, gazdaköreit, saját találmányaként az egy épületbe összevont iskolatemplomait; egykori számukat, hogy terveiből mi épült meg, mi maradt, az eddigi (szerény) kutatások csak becsülni tudták. De amiről tudunk, amelyek egykori fényképeit, rajzait ismerjük, arról tanuskodnak, hogy egyedül Wigand érezte kötelességének ebben az időben, a személyes művészi érvényesülés eme fénykorában, hogy már nemzetközileg elismert képességeit a fejlődés áramából kimaradt, külső útmutatásra váró falvak még akkor hagyományörző népének szolgálatába állítsa. Mindazokat a művészeti eredményeket, amelyeket éppen a nép művészetének megismerésével és átértékelésével hozott létre a századforduló, ne a városi polgárság idilljének megteremtésére, hanem a paraszti életmód folyamatosságának megőrzésére, a jövőhöz szolgáló példaképek megalkotására használja fel, vagyis visszaszolgáltassa a népnek saját kultúráját, amelytől a kor társadalmi folyamatai egyre erőteljesebben megválni kényszerítettek. Persze törekvése áttörő sikerre nem vezethetett, de erős példaként szolgált saját korában és figyelmeztető példa ma is.

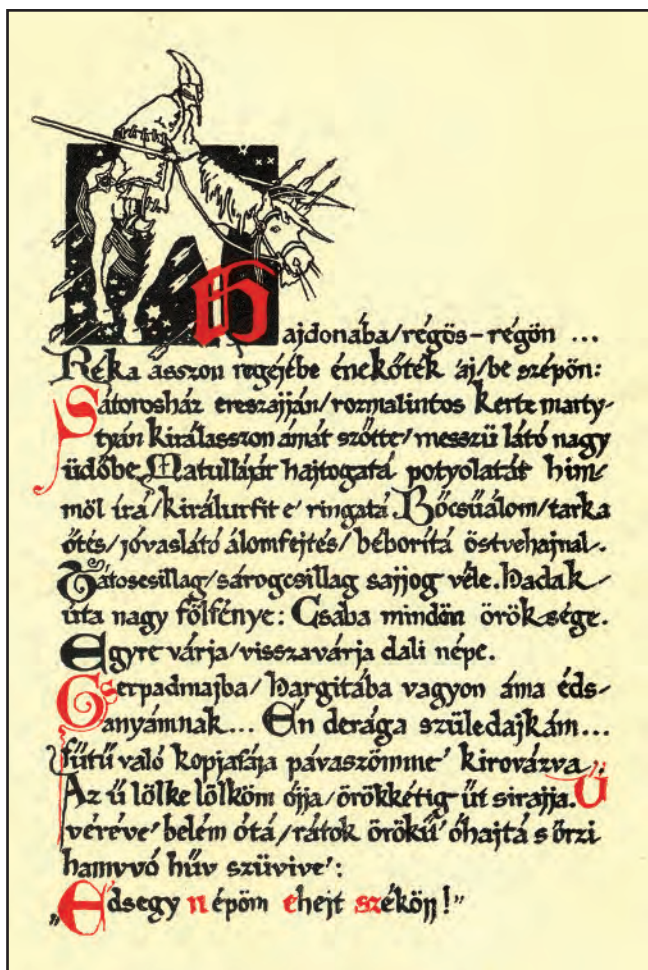
Kós Wigandban mindenekelőtt az enteriőrtervezőt méltányolta, aki bútorterveivel és szobaberendezéseivel nagy elismertségre tett szert, s valóban bravúrosan alkalmazta a különféle kortárs stílusirányzatokat, közben nemzetközileg ismertté téve az általa kialakított magyar stílust a belsőépítészetben, amelybe belevitte a paraszti bútorkészítés elemeit. Építési képességeit viszont nem ismerte el,

együttműködésük során tapasztalhatta Wigand technikai képzettségének hiányosságait. Érdekes, hogy ellentmondásos, hol baráti, hol feszült viszonyukra történt visszamlékezései során nem ejt szót arról, hogy a megyeház pályáza-

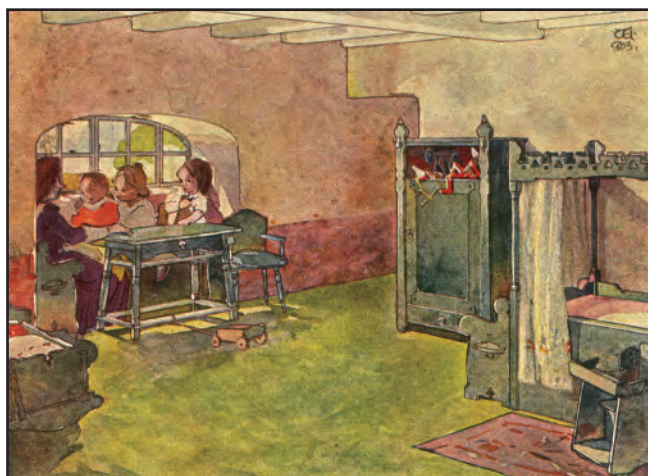
Wigand barátsuhás portréja egy 1908-ban, Koronghi Lippich Eleknek írt képeslapon (OSZK Kézirattár). Lent: egy Wigand által 1903 körül tervezett pad, amelyet Kós Károly haláláig használt. (Fotó: Gerle J.)

tán elért második helyezésüket követően közösen határozták el, hogy végleg letelepednek Kalotaszegen: „Sztánán telket vettünk és Pestre már nemigen megyünk többet fel” – írta Kós (Kóschként) 1909. október 3-án kelt, Koronghi Lippich Eleknek, mindkettejük jóakarójának és a magyar

A Réka királynéről szóló, kézzel írt vers a *Hajdonába, régös-régön* című rajzsorozat nyitólapjaként. Lent: *babóház*, gyermekszoba berendezésének terve 1903. (*Hímes udvar* című, 1917-es kötetéből)

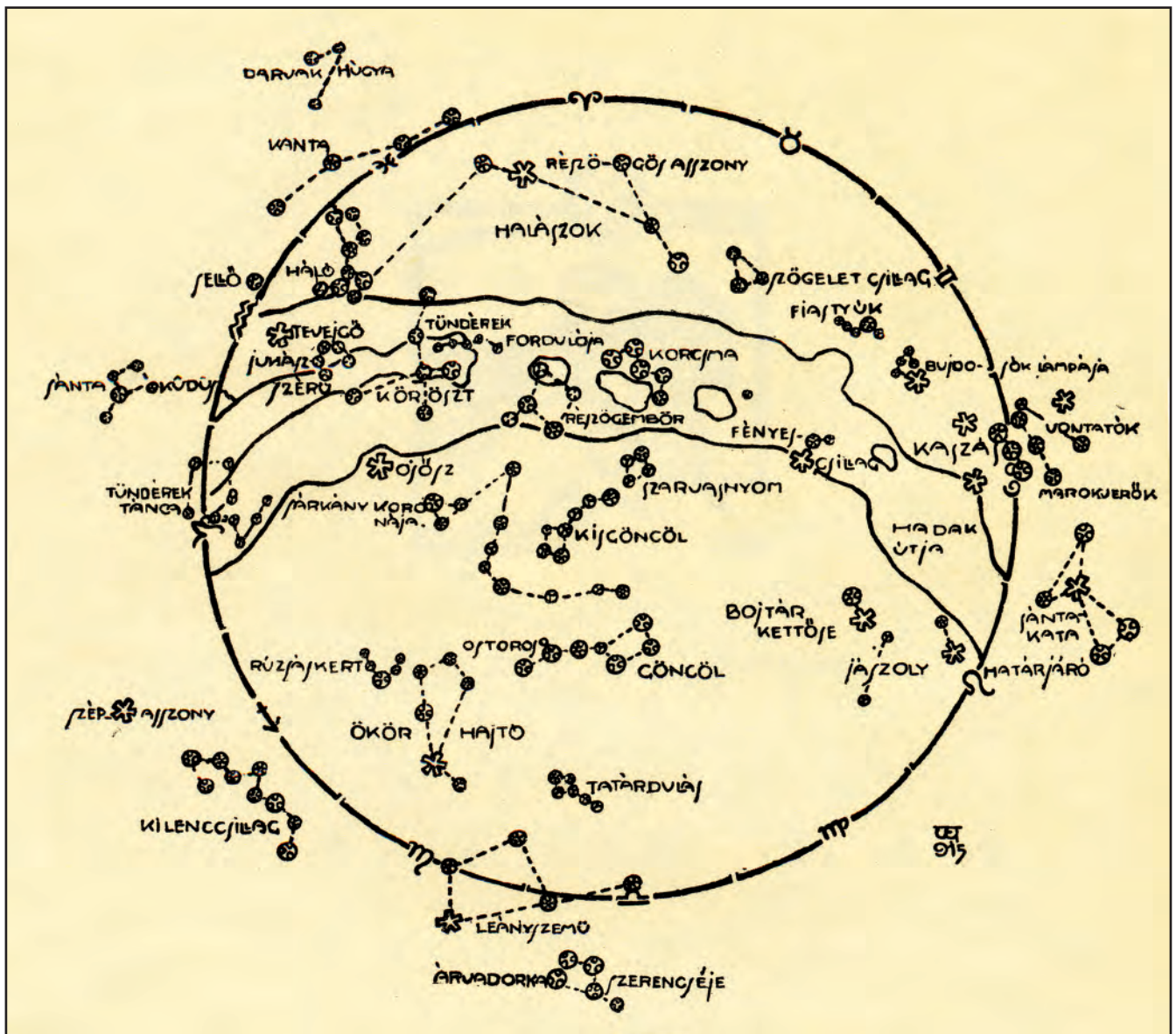

nemzeti stílus ügye legfontosabb minisztériumi támogatójának címzett lapjukon. Wigand hozzáírta: „Megépítjük a kis hurubát és Isten veled Pest”. A *huruba* saját maga számára tervezett műteremháza sorozatának első darabja volt, illet végül soha nem sikerült megépítenie, csak alakította újabb otthonait az ideálisnak tartott lakás képére, amelynek funkciója később kiegészült gyűjteménye bemutatására szolgáló múzeummal. Ez dőlt romba aztán a budai vár ostromakor. Szóval tény, hogy Sztánán egymás mellett volt telkük, Kós Varjúvára megépült, a huruba építése elmaradt, hogy miért és hogy a telek sorsa mi lett, ez azok közé a sokasodó rejtélyek közé tartozik, amelyek Wigand egész életét végigkísérik. Kós úgy emlékezik meg róla, mint kellemetlen megjelenésű, testi hibás emberről, de betegségről éppúgy nem tudunk semmit, mint származásáról, családjáról vagy halálának körülményeiről.

Wigand egyike volt a finn-magyar művészeti kapcsolatok kulcsfiguráinak, tudjuk, hogy a párizsi világkiállításon megcsodálta a Gesellius-Lindgren-Saarinen féle finn nemzeti pavilont, benne Akseli Gallén-Kallela Kalevala-freskóival, s a gödöllői művésztelephez fűződő szoros kapcsolata segíthette a személyes barátság kialakításához a finn festővel. Erről nagyon részletes beszámolót ad a mellékelt írásában, amely a *Turul* című folyóiratban jelent meg 1931-ben, 1932-ben meg finn nyelven a Gallén-Kallela emléket idéző finnországi kiadványban (*Gallen-Kallelan Muisto*). A többi Wigand írást Sas Péter említett kötetéből vettük át, aki az eredeti szövegeket némileg a mai helyesírásnak és szóhasználatának megfelelően átírva közölte. A *Négyféle művekről* 1914-ben jelent meg Marosvásárhelyen, ez teljes terjedelmében olvasható itt, *A kert* című kötetének pedig csak bevezető sorai.

Két témát érdemesnek tartok még említeni Wiganddal kapcsolatban, mint amelyek a század első felének művészetében betöltött kivételes szerepét igazolják. Egyik a már emlegetett rajzsorozattal, a Réka- és Csaba-mondákkal kapcsolatos. Attila udvarát a kor hasonló rekonstruáló kísérleteivel szemben Wigand nyilvánvaló paraszti kontextusba helyezi, a palota, annak kapuja, kertje, kerítése, berendezése a Székelyföldön megismert környezet elemeit értelmezik át hun fejedelmi udvarrá. Ennek egyszerre két irányban van jelentősége: a hun mondavilágot teszi közvetlenül átélhetővé, személyessé, ismerőssé, másfelől a mindennapi paraszti élet körülményeinek, tárgyi kultúrájának rangját emeli a legmagasabb szintre.

Másik családi házainak fantasztikus térgazdagsága, amelyet minimálisra szorított alaprajzon és térfogaton belül képes létrehozni, tulajdonképpen egyetlen dimnami-

Égabroszunk csillagai; a csillagképek székely elnevezéseivel Toroczkaí Wigand Ede *Öreg csillagok* című, 1916-ban megjelent kötetéből

kus térfolyamot alakít ki különféle funkciójú térbugyrok-
kal, amelyeket legerőteljesebben a belső terek hatását for-
máló lépcső szervez egységbe. Ez a téralakító képesség
független a ház stílusjegyeitől, korai népies terveit épügy
jellemezi, mint a huszas években rajzolt, modern házait,
amelyek között egészen bravúros megoldások vannak, mint
az egymás körül eltekeredő ikerház kétlakásos és négyla-
kásos variációi. Modernitása azonban már legelső házterve-
in mutatkozik, ablakokat összekötő vízszintes nyerstégla
szalagjai, ornamentálás nélküli, tiszta, geometrikus falfelü-
letei, a minden felesleges dísz és a funkció nélküli terek
elutasítása a legelső valóben modern szemléletű tervezők
közé emelik. Mégis: következetes ragaszkodása a nemzeti
eszmék hangoztatásához és lehetőség szerinti megjeleníté-
sükhöz minden szemléletbeli rokonság ellenére elidegení-

tették őt a funkcionista építészet képviselőitől. Mind je-
lentőségéhez, mind terveinek számához viszonyítva nagyon
keveset épített, elkészült munkáinak sorsa is tragikus. Idén
összel bontották le kevés huszas évek után épült házainak
egyikét. Amit a legkönnyebb megőrizni: könyvei futották
be a legnagyobb karriert, három évtizede fillérekért kap-
ható különleges kiadványai – a magyar könyvművészet
remekei, amelyek a kortárs angol és osztrák művészek pél-
dáit követik – ma aukciókon keltenek lázas érdeklődést.
Reprintjeik a művészi érték mellett néprajzi vonatkozású
ismereteik miatt is kelendőek lennének, a most megjelent
két könyv ízelítőt nyújthatnak belőlük, ám mindenesetre
döntő lökést adhatnak Wigand régóta esedékes újrafelfe-
dezéséhez.

Gerle János

Toroczkai Wigand Ede

NÉGYFÉLE MÍVEKRŐL

A NÉP ÉPÍTŐMŰVÉSZETE

Az építéset gyökerei messze járnak, sok területre behatolnak. Atjárják a művészet minden ágát, éppen azért fontos, hogy a főgyökér hazai talajból gyűjtsön erőt, még annak is a televényéből.

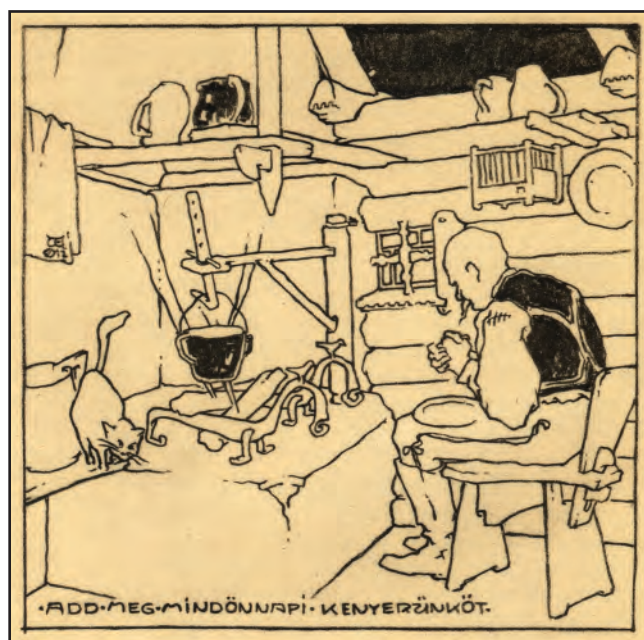
E talaj élő szelleme a nép lelke. Alkotásai mindig szervesen nőttek ki földjéből. Arra a vidékre gondolok, melynek szívós jellegét alig tudta megtámadni a kultúra. Áldás a vasút az iparra és kereskedelemre, de megöli népművészeink jellegét kiegyenlítő hatásaival. Korlátlan száguldását emberi szellem indította és vezeti, miért válják hatása semmi szellemet sem respektálva gépiessé? A gondolkodó észnek erősebben kellene kormányoznia, hogy ne rontson ott, ahol úgysem épít. Jobban mondván állomásházaival építsen, a szó igaz értelmében, az illető vidék jellegében. Ne mételezze meg a színes, kis falvakat szürke, sivár, lélek nélkül ásítózó állomásaival és őrházaival. Mohó kultúránk hullatott ugyan futtában egynehány morzsát, kis virágmagot az ún. művelt nyugaton megtömött zsákjaiból, de nem volt ideje talajvizsgálatra, így hamar kinőttek fikuszai és bukszusai. De ha nem is lett volna ilyen

balkezű, akkor sem lenne még elég ennyi szándék – irányításnak. Ilyen burjánná fajul a kultúra fel nem ismert talajú községekben. Ha ezt kigyomláztuk, akkor öntözhetjük megmaradt virágainkat.

Ilyen körutazással érkezhettem tulajdonképpen tárgyához. Ha egyenes úton, rövidesen akarok megérkezni, kóberes szekérre ülök, s így jutok el azokba az ősi falvakba, amelyekről beszélni akarnék. Udvarhely megye nyugati sarkába értem, s a Nyikó mentén nézem, hogy mi maradt itt jellemzőnek.

Feltűnő a különbség a hegyre kapaszkodó és a völgyben elterülő falvak közt. A hegyoldali községek kunyhói mind kis területre szűkülnek, hogy kevesebb legyen a lejtőre kapaszkodás megmunkálása. Ebből következőleg a kunyhó helyiségei egymás fölé kerülnek. Így a hegyek természetét, fölfelé törekvő képét nem zavarják, sőt fokozzák. Mindez a körülményekkel megalkuvó, tehát logikus építés eredménye. Persze a hegylábba támaszkodó földszintet is kihasználják, ott van a pincéjük, esetleg a lakás is. Az emeletre kerül a pitar meg az első és hátsó ház, melyeket kétoldalt tornác fut körül. A házikók alsó részét természetből rakják, a felsőt pedig boronából róják össze. Erre

Képek a *Cserényes házak* c. kötetből, amelyben Wigand részletesen leírja a székely építési szokásokat, a ház és a kert részleteit, berendezéseit

állítják a meredek tető ágaskodó szarufáit, melyeket bezúpolnak. A gerincen „károgó” szorítja le a szalmát. Okos a kis kunyhó nagy feje. Azért olyan meredek és kiálló szemöldökű, hogy ne éppen a saját talpára folyják a víz.

Sík területen, völgyekben levő falvak házai kényelmesebben terpeszkednek, helységek egymásba fűződnek. Ha nincs a közelbe köves hát vagy patak, mely görgeteget hordana, akkor az egymásba rótt boronákat agyaggal tapasztják ki. Itt is mindig magas fedél koronázza a szélesen terpeszkedő alacsony falakat, hogy a hosszú hegyi tél ne nyomja meg, az eső sebesen lefolyják, és ne rothassza a zsúpolást. Kis ablakszemeiből is okosság látszik. Hamiskásan hunyorog a nyári napra, és nem bocsátja be melegét, télen pedig mosolyogva zárja ki a hideget. Ötletes a betolakodó baromfival szemben is. Ha faragott ablakrács nem védi, ott van a tyúkhárító, a vízszintesen behelyezett, lécekből való, tengelysarkán forgó henger, amely lefelé süllyeszti, kifelé tessékeli a ránehezült kakas sarkot.

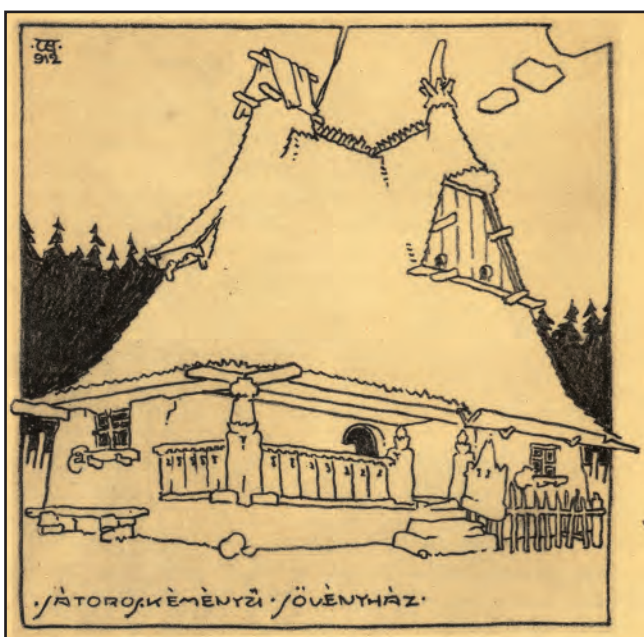
A ház utcai részét a kerítés egészíti ki, mely különböző, hol kő, hol sövény. Rendesen zszindely vagy szalmatetőcskével védik. Az egész porta főékessége a kapu, jobb módú helyeken kettős s a nagykaput a kicsivel a galambbúgos foglalja össze. Ezeken legbőbeszédűbb a néplélek, szabad folyást engedve ősi képzelő erejének a tarka hímeiken. A legbecesebbek azok, melyeknek szerkezetében, faösszeróvásaiban, heveder ékeléseiben, faszögeiben működött a népérzék. Megérdemli a házikó, hogy a kapuból még egy búcsúpillantást vessünk rája. A baloldali kis kert végétől befelé húzódik a ház zsuppolt fedelén varázserejű fülfű a

tornác oszlopai közt, ablakaiban muskátli égő virágai integetnek. A hívogató tornác a pitarba vezet, hol a tűzhely terpeszkedik mindenféle készséggel. Innen az elülső házba lépünk. Itt vár a második vénasszony az ő góciával, a kemence. Az ablakok falához simuló sarokban a magasra vetett hímes ága, a gerendáról föléje csüng a tarka, írásos rúdra való, a szembe lévő falak sarkában a szegelettéka, bokályoktól körülveve. Alatta az asztal, lócák. Nem hiányzik a motolla, még a szövőszék sem, s a mestergerendáról a Károli biblia. A hátulso ház a belső udvarra néz, hol a sövénykasnak, tyúkrekesznek, kutyaháznak van helye. Hátul a csűr, mögötte a gyümölcsös; a sövénykerítéseket színes zománcú csuprok élénkítik.

Ezeket a házakat látom szemem előtt és tartom érdeemes irányító elemeknek a magyar építészeti stílus kialakulásában. Legtermészetesebb alkalmazásuk van a szociális problémák kapcsán annyiszor felmerülő kis családi házak megoldásában, ahol a gazdasági szempontnak az ésszerű helykihasználásban kell érvényesülnie.

Hogy is építsük az ilyen házakat? Mindenekelőtt tekintetbe kell vennünk annak a vidéknek jellegét, természeti viszonyait, talaját és rendelkezésre álló anyagát, ahol készül házunk. Ha az éghajlat magas tetőt kíván, alkalmazhatjuk tanulságainkat, sőt a takarékoság sugalmazásával tovább fejleszthetjük: a máskülönben kellőképpen ki nem használt fedélszék belsejébe szobákat is helyezhetünk el, festői padlás-szobákat; az ilyen építkezés olcsóbb, mert félannyi ház helyen elférünk, kevesebb a földmunka és fedélszék; ilyen földszintes ház szebb is az üresfejű emeletes házaknál.

Szekelyföldi falusi középületein a felmért helyi épületek részletformáit alkalmazta; jobbra: diódi (Stremț, Románia) népiskola terve, 1912

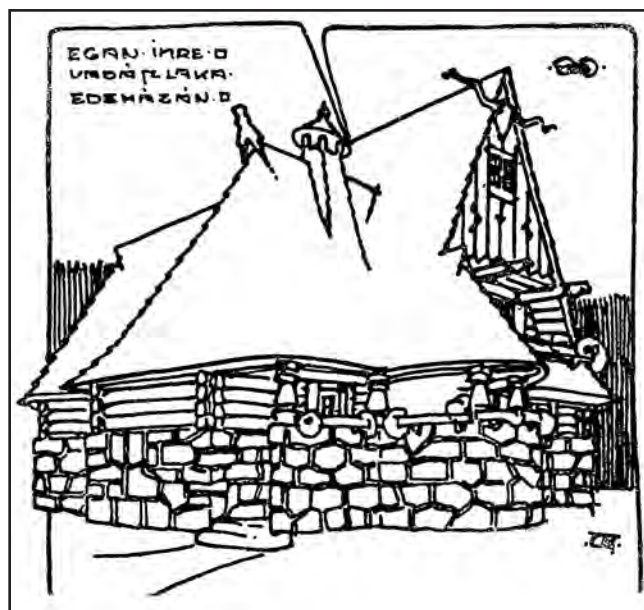
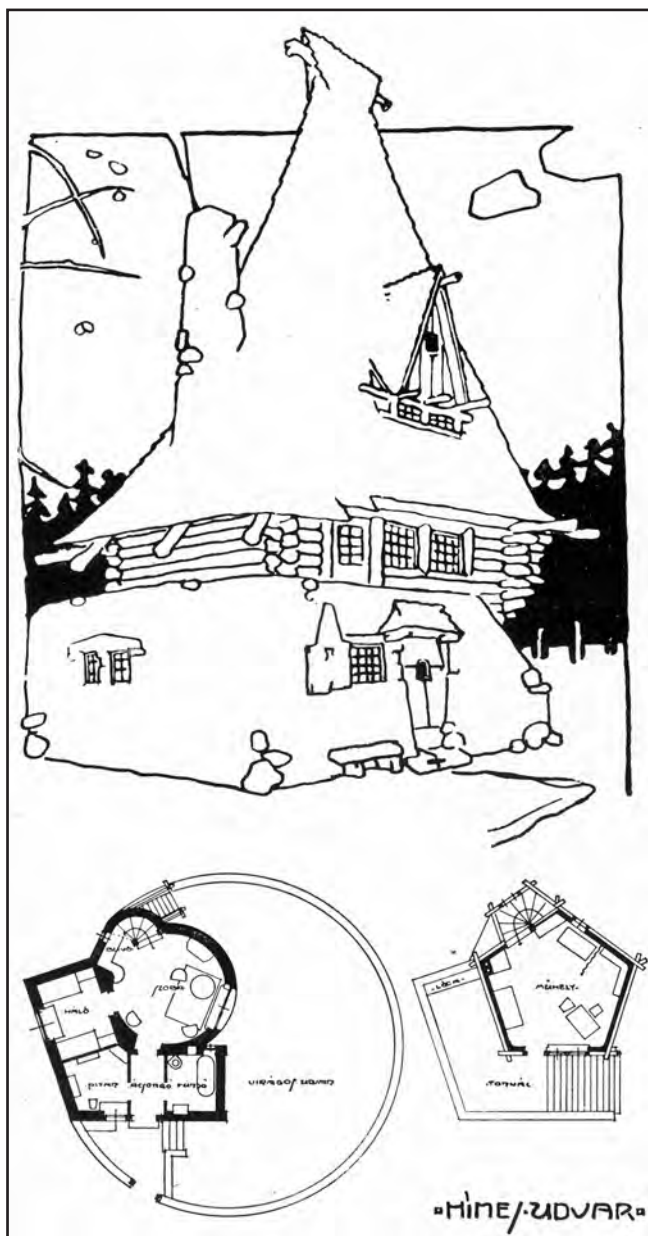
A természeti viszonyokon kívül lakója egyéniségével is összhangban legyen a ház.

Ez a pár vonás futtában vázolt elemi követelménye egy korszerű háznak. A stílusfejlesztésben pedig mindig az alapkövetelmények a forraló erők. Kiforrott nemzeti stílusról csak akkor beszélhetünk, ha saját földiinkből és korunkból nőtt hatóerők nyomai forrtak bele.

A belső organizmusnak kell tagolnia a külsőt is. A házat élővé a szerkezetből kinövő helyes arányok és a szükségszerűen, tehát helyesen alkalmazott anyagok szépsége teszi.

A legtöbb tapasztalat azt mutatja, hogy a modern architektúra termékei rideg, túlságosan geometrikus hatásúak,

„Hímes udvar” – saját műtermének szánt épület (1911), amely jól mutatja Wigand különös képességét a rendkívül kis alapterületen megvalósított, gazdag térkapcsolatok létrehozására. (Nem épült fel.)

színükben vérszegények, egyhangúak. Különösen ott tűnik ez fel, ahol szép természeti háttér övezi őket.

A falusi ember vagy ösztönszerűen érzi, hogy nem szabad kiválnia a természetből s színezve festi a házat. Az Alföldön a fehér olyan szerepű környezetében, mint máshol a színes, vagyis a természet húzza vissza a fiát; eszközeinek kezdetlegessége nem engedi az éles elhatárolásra, és íme: milyen szépek a boglyaszerű, az égről lekerekedő zsúpos fedelei. Így kellene építeni művészi házakat: lágyabb körvonalakkal, a környezetnek megfelelő színekkel olvasztva a természetbe.

Fontos a ház sorsára az építő lelki diszpozíciója is. Benne kell, hogy éljen a néplélek lírája, a természet megértése. Ezek teszik hivatottá és különböztetik meg a mesterembertől.

A HÁZ

Hogy a ház egyéniségünk kifejezője, ez nem az idealisták állítása. A legrealisabb tudomány, a természetrajz is erre tanít, mikor elmondja, hogy minden állat másféle vackot készít magának, aszerint, melyik micsodás s az ő odúja, fészke egy más állatnak nem volna jó. Pedig az állatok nincsenek annyira házakra utalva, mint mi emberek, kik életünk legnagyobb részét lakásunkban töltjük.

Házaink otthon nélkül valók, s külsejükkel büszkélkednek, amivel leginkább ráhibáznak céljukra. Hiszen olyan házakat kellene óhajtunk, amikben otthonunk legyen. Olyan otthonunk, amely életünket és korunk kultúráját összeforrasza, melyet előbb házunkba kell vinnünk, onnan ül ki ez a ház képére.

Emellett az élő környezetből is tanuljunk, mert minden városnak vannak régi, jó hagyományai, melyeket felhasz-

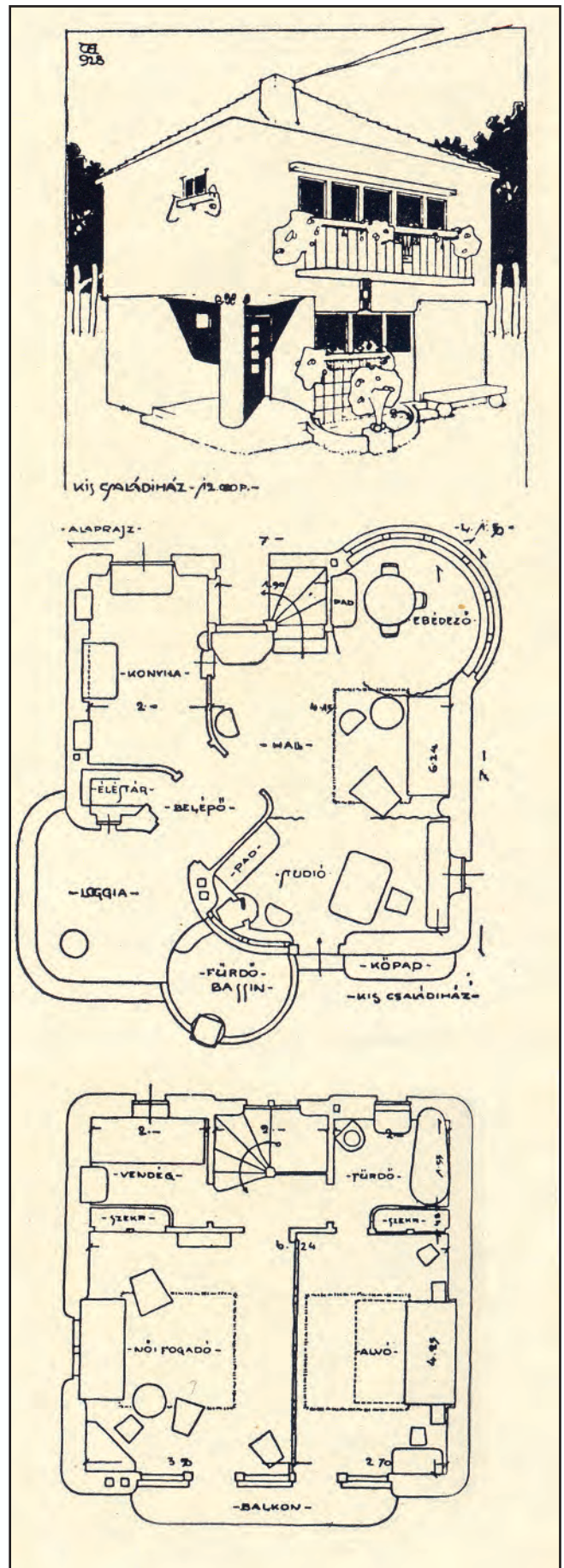
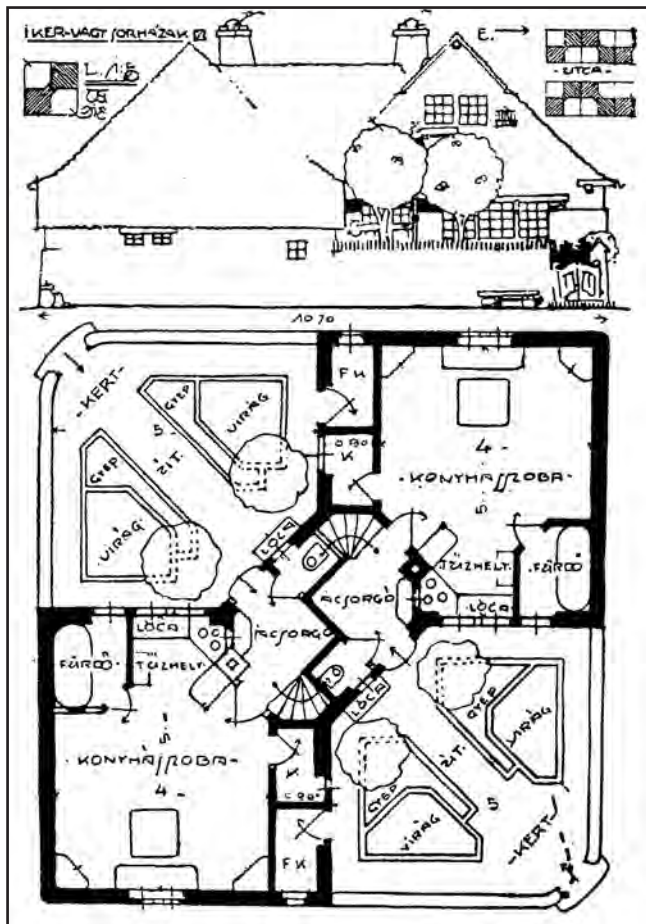
nálhatnánk a polgári ház követelményének kifejezésére. Mai épületeink tisztára megtevesztenek bennünket. A külső és belső ellentétben állanak. Neutrálisak, mind egyéniség nélküliek. Pedig ha az egyén értékes módon jut kifejezésre, az hozzájárul a jövő stílusának kialakulásához.

Ha művészetet akarunk házainkba és otthonunkba vinni, foglalkozunk a stílusok helyett biológiai, cél- és anyagesztétikával. A házat nem a külső cafrang, gipsz stb. teszi széppé, hanem a sikerült arányos felosztás, mely úgy becsületes, ha hű kifejezője a belső szervezetnek. Ha a régi, megmaradt szép dolgokat nézzük, úgy önkéntelenül mélyebb pillantást kell vetnünk elődjeink lelkébe, kik valószínűleg nem voltak gazdagabbak nálunknál, hanem szívük több szeretettel ragaszkodott a környező tárgyakhoz.

Sajnos, most bizony, jaj annak, aki hosszabb pillantást vet egy nyitva felejtett ablakba. No, de mindenki olyan otthonra talál, amilyent megérdemel, mert maga alkotta magának, s ki mint veti ágyát, úgy szövö benne álmát.

Milyen volna az a ház, mely egyéniségünkkel és lelki életünkkel szoros összefüggésben van? Embere válogatja,

A húszas években tervezett títustervein és ajánlati tervein a kornak megfelelő stílusba öltöztetve alkalmazta korábbi, szellemes és gazdaságos alaprajzi rendszereit. Lent: sorház; balra: kis családi ház

Marosvásárhely, Schmidt-ház, 1912. Wigand első világháború előtti családi háza a modern építészet legkorábbi példái közé tartoznak.

tehát ismernünk kell azt az embert. Mivel kinek-kinek más a hivatása, más az egyénisége, azért más-más a háza is. Más az orvosé, a kereskedőé, a lelkészé, tisztviselőé, gazdaemberé, tanáré stb.

Így feladatunk az, hogy az egyén igényeinek megfelelően és pszichologice építsük fel a házat, a gazda szellemi követeléseinek, kívánságainak tiszteletével.

A fentiekből következik, hogy amint nincs két teljesen egyforma ember, úgy nem lehet két hasonló ház sem. Pedig ennek ugyancsak semmi nyoma utcáinkon: bár a telkek is különbözők, a házak egy kaptafára készülnek. Ezek a hibák onnan erednek, hogy az építő nem veszi magának a kellő fáradságot, hogy az építető óhaját kipuhatozza. Mikor aztán a feladat elkészült, az építető csak kényszerűségből szokik bele környezetébe, nem talál benne megnyugvást. Szoba, szoba után sorakozik, ablakot ablak követ, ha egy fal szabadon maradt volna, ajtó rontja el. Az ablakok lehetőleg keskenyek, mert kettőnek, sőt többnek kell egy szobába férnie. Az ajtók főlegesen szélesek, így a bútorok alig helyezhetők el. Pedig az ablaknak kellene szélesnek lennie, hogy a fény szélesen beözönljön, az ajtónak pedig keskenynek, mert azon csak átsurranunk.

A szobák száma az igényektől függ. Nem szükséges, hogy túlságosan nagyok legyenek, s inkább több legyen, lehetőleg minden családtagnak külön. Legyen egy nagyobb helyiség, a ház szíve, hol a családtagok együtt lehetnek, ott fogadhatnak vendégeket.

A ház külsejét nálunk jól ismert közkedvelt paloták mintájára építik (olasz épületek, Pitti, Vendramin, Strozzi). Persze, csak dióhéjban, mert a pénzből nem futja; így a kőből vakolat, a márványból gipsz, a vasból pléh lesz, s a parvenü építető büszkén nézi a Palazzo Protzit.

Így keletkeznek patrícius paloták bérkaszárnnyáknak, melyeknek eredetijét méltán nevezték megfagyott zenének, hozzánk azonban, mint „fagyasztó muzsika utca hosszat” plántálódott át.

Nemcsak a ház külseje ilyen általános, hanem a bútorzat is! Dió- és tölgyfából utánzott mahagóni. Csupa faragás és esztergályozott munka, porfészeknek. Az ablakok a menyezettől végig nehéz függönnyel borítva, hogy a fény ne jöhessen. Persze, erre a reneszánsz ékesszék selyembrokát való, no, de néha a zsenília is megteszi, ha egyébre nem futja. Ilyen besötétített szobában virág nem élhet. Sebaj, betelepítik a művirágot; itt se hazai fajokat, hanem a szokásos pálmát – papírból. Képkerekek taplóból, arc képtartók forgácsból, kályhaellenzők szivargyűrűből dicsérik a házikisasszony ügyességét. A tükör telefestve virággal, mond ellent rendeltetésének.

Milyen legyen a mi házunk? Fejezze ki saját korunk igényeit, és a mi életünkkel legyen szoros összefüggésben. Kiinduló pont a telek, az égtájak fekvése. A külső díszítést szerkezeti elemek adják meg, melyek anyaguk szerint érvényesüljenek: a téglá, a kő, a vas, a fa.

A helyiségek beosztása: Minden szoba szükséglete szerint nézzen az égtájak felé, a földszint, miután közelebb van a külső élethez, a nappali foglalkozás helye. Odavaló tehát egy kis belépő. Ez természetesen a legkisebb, mert

Konyhaberendezés; kiállítási intérier, 1905 körül. Szemben: Marosvásárhely, Dr. Bernády György polgármester dolgozószobájának berendezése, 1912, és hálószoba, kiállítási intérier, 1911. A három kép érzékelteti, hogy Wigand egymással párhuzamosan dolgozott népies, az Arts & Crafts mozgalom által befolyásolt, középkorias-rusztikus, valamint korai modern stílusban.

ezen csak keresztüljárunk, legfeljebb felső ruháinkat tesszük le benne. Most következik a lakó és egyben fogadószoba. E körül sorakozik az ebédlő, úriszoba, szóval az idegeneknek is szánt helyiségek. Szép, ha a lakó-fogadószobából egy kis festői lépcső vezet az emeletre, az alatta levő fülkét nagyon kedvesen berendezhetjük csevegőhelyiségnek. Így felesleges lesz a rideg lépcsőház. Az emelet elzárt lakosztály. Oda valók a hálószobák, gyermekszoba, fürdőszoba, melyre az eddiginél több súly helyezendő! Az alsorban van a konyha, meg a cselédszoba, mosókonyha, melyeket azonban ne tekintsünk mellékhelyiségeknek; tágasak, szellősek, tiszták legyenek, ha azt akarjuk, hogy egészség legyen mindenütt.

A szobák magasságának elég 3 méter. Hiába magas a szoba, ha a fönt levő levegő nem újul meg folyton. Azért inkább egy, de széles és magasan elhelyezett ablak legyen, az ilyen engedi a fényt a mennyezet magasságától a padló végéig beözönlenni; a felső levegőt folyton cirkuláltatja. Az ablak alatt levő mélyített rész nagyon kedvesen beépíthető könyvespolccal, mely fölött széles virágdeszka kínálkozik. A függönyökkel takarékosan bánjunk. Ha már nehéz függönnyt szeretünk, ne az ablakra tegyük, hanem az ablakpíllérre. Az ablakon fényt átengedő, mosható függöny legyen.

A bútorral gazdálkodjunk. A zsúfoltság sohasem szép. A falak világosak lehetnek; mennyezet és tőle lefelé a szobamagasság 1/3-a fehér, hogy a fényt levetítse. Képekben a legfinomabban válogassunk, és ne akasszuk olyan magasra, hogy látni se lehessen. Dísz tárgyakkal se pazaroljunk.

Ha nem kerül szép szőnyegre, akkor semleges, egyszínűt válasszunk. A szobában szoruljon minden háttérbe, csak a virág, könyv, kép uralkodjék. Szeressük a napsütötte, világos szobát. A háló, vagy gyermekszoba bútorok áthuzata vászon vagy világos színes karton, mi gyakran mosható, felcserélhető. Főlegesen reprezentatív szobák helyett legyen dolgozószobánk -könyvtárral; , lehetőleg egyszerűre készíttessük, hogy a nyugalom érzését keltse, és a szelle-

met munkára ösztönözze. Széles ablakaiban sok-sok virág és még több könyv.

Kibővített lakásunk a kert, hova tornác vezet s lakásunkból is élvezhessük. Szeressük a miénket, a hazai növényeket. Tanuljunk népünk érzésétől, mely annyi gyöngéd szeretettel ápolja virágait.

A KERT ÉS VIRÁGAI

A régi magyar kert nyomait a XV. században találjuk. „A lakóház előtt volt az udvar, ennek folytatását a kert képezé, ezek háromfélék voltak, úm. dísz, veteményes vagy zöldséges és gyümölcsös”. E században az érseknek volt szép kertje az esztergomi várban és szigeten, Palotán, Martonoson és Visegrádon. II. Ulászló menyegzőjének leírója is említi, hogy van a királynének Csepel-szigeti háza mellett díszkertje. Nagy szeretetet tanúsítottak a lugasok iránt. Széchi Máriát a dévai vár alatt levő udvarházában megostromolja férje, rosályi Kun István, és ő háza ablakán, lugasos kertjén és ennek a vár útjára nyíló kis aytaján Déva várába menekül.

A XVII. század sírasszonyai rózsákat és puszpángot cserélnek egymással. Lorántffy Zsuzsanna így ír férjének: „Mind az kiskert és nagyobbik kertekben édesein, az virágok igen szépen vadnak. A dísz- és várkertekbe rózsafakból utak, szőlőbb7, kílszó-növényekből, rózsából lugasok vótak”. Apafi, Rákóczi nagyon kedvelték a hársfát. Utóbbi így keltezte leveleit: „Írtam a 100 hárs alatt”. Apafi ebesfalvi és fogarasi parkjában árnyas lugasok és rózsaberkek. Kis ligeti patakocskák metszették át, partjuk virággal beültetve, leginkább kardos-liliommal, kék violával, szarkalábbal, rozmarinnal, szegfűvel és rezedával.

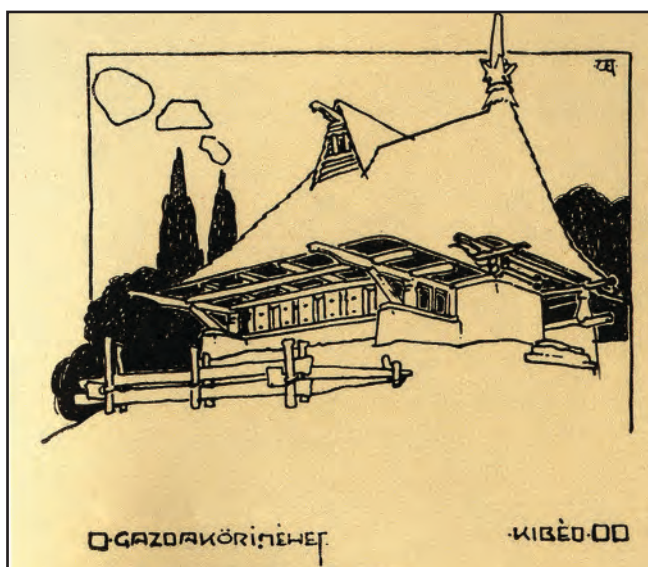
Régi írásban olvassuk: „Mikoron az sír kitekint az ablakon, paradicsombeli palotában láttassék lenni, ahol különféle szép virágok színes szép köntösben parancsolatjára udvaroljanak.”

A kertet sövények, fasorok, sőt boltívesen befuttatott utak darabolták szét, melyek találkozásánál sáterszerű lugasok voltak. Így a kert táblákra oszlott. A helyes érzék azt tanácsolta, hogy a táblák a telekhez képest arányosak legyenek. E táblákat ágyakra osztották. Szépnek tartották, ha az ágyak színe közt nagy volt az ellentét, de később szerették pázsitnak puszpánggal szegélyezve is. „Jobb azért, ha az ágyakat az ösvényektől vagy szagos és zöld fáivekkel, vagy alacsony fácskákkal, kik meghagyják magukat nyírni és bojtosan nőnek, vagy cifrán metszett lécekkel, vagy téglákkal választják el. Az ágyak szélén legjobban díszlik

Kerttörténeti leírásait részben műemléképületek rajzai (fent), részben a hagyományos növények ábrázolásai díszítik. Wigand maga is több mezőgazdasági épületet és kertet tervezett. Lent: gazdaköri méhes.

az izsóp, levendula, zsálya, puszpáng, istenfája, csillagvirág”. A hosszú, egyenesen nyírott élő sövény egyhangú. Fennek elkerülésére az élő sövénybe 2 ölenként magas oszlopokat kell leverni, amelyre mindenféle színes edényekben, avagy mázas fazekakba ültetett virágokat, vagy idegen fácskákat lehetne ékességére a kertnek egymás ellenében tenni.

Vegyes kertben közepén virág, körül a vetemény. Később a dísznövények a bejárathoz kerültek, hátra jutott a zöldséges.

A rózsafa karóját a következőképpen díszítették: „A hegyeit kijjebb hagyjuk egy kevésé és azon gombot faragtatni, megfestetni, aranyoztatni; hosszú is lehet, nemcsak gömbölyű. Ha ki pedig jobban akarja, csináltasson a fazekasokkal, kiváltképpen újkeresztényekkel, különb-különb színű mázas gombokat, mikkel a karókat felékesítse”.

Manapság ki gondolkoznék kertjéről ilyen szerető részletezéssel? Legfeljebb az ösztön vezeti csak kertművelőinket. Parasztkertjeink még megőrizték a közvetlenséget, azért szépek. Egy érdekes példáját láttam a régi székely kertnek. Ház előtt három részre oszlott. A középső rész volt a külső udvar, kétoldalt kis virágos kert, hagyományos, máshol feledésbe ment virágokkal. Fűszeres illatú gyógynövények: bazsalikom, izsóp, rozmarin, rezeda, zsálya, menta. Díszítő növények: muskátli, pünkösdi róza, sárgaviola, szegfű, hajnalka, mályvarózsa, napraforgó, szent áhitat lilioma, levendula, fehér kápolnavirág, tisztessű, bodroskatica, égőszerlem. Ezeknek a szép régi magyar virágoknak illata és szín pompája váltották fel egymást.

Kisebb házkörűli kertjeinknek méltó mintái lehetnének ezek a falusi kertek. A kert a föld és vidék természetével és a gazda lényével egységben kell lennie. Minden virágszerető gondosságról beszéljen. Ne legyen hivalkodó és mesterkéltséggel, egzotikus növényekkel, hanem a körültekintő természet gyermeke, s lehetőleg a külső világtól elzárt.

A kertben dús tömege pompázhat a sok-sok jó magyar, szebbnél-szebb, színes-szagos virágnak: parasztszegfű, bazsarózsa, százszorszép és gyorgyéna, peremis, jázmin, borsika, verbéna, majoránna, meg tuli-tubarózsa, kikerics, somkóró, istenfája, stb.

Sírkert. Így nevezik e sötét határsorompókkal bekerített világot, honnan vándor még nem tért vissza s az örökkévalóság mélyjelentőségű gondolata nyugszik minden síron. Itt a legprimitívebb s egyszersmind a legmagasztosabb az egyszerű, merev, életnélküli kő, mint a megváltozhatatlan jelképe. E helyen a szeretet is megtisztulva nyilatkozik, mégis a tőkeverseny eredményeit látjuk az obeliszk léleknélküli, sivár alkalmazásában. Mily szép tere kínálkoznék itt a hanyatlóban levő virágművelésnek. A

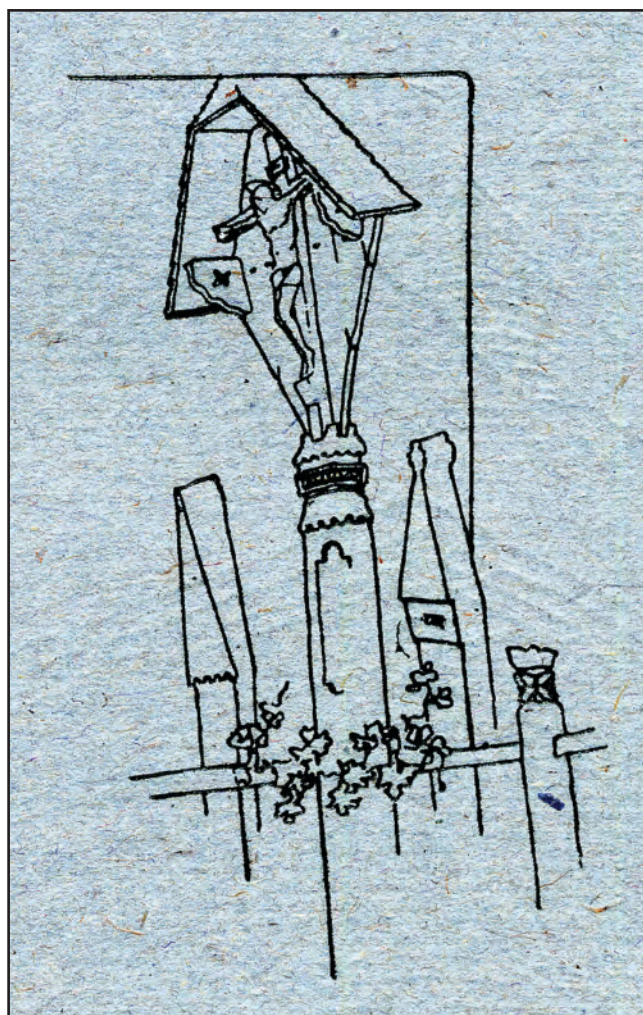
közvetlenségnek őszinte útja egy letett csokor a Memento jelében. A kő felállításával vagy a sír bekerítésével még nem zártuk le végleg érzelmeinket és nem emeltünk utolsó választófalat közénk és halottaink közé. Emlékezzünk meg a virág néma nyelvén. Gyermekhantokra fehérszínű virág, mely a lélek tisztaságát jelzi. Mélyebb elégikus hatást kelt a borostyánnal fedett sír. Poétikus a vadrózsabokor, melankolikus a fűzfa.

Hogy milyen megható a közvetlenség megnyilatkozása, arról a falusi temetők beszélnek sokat. Pedig azok a szerény, kis színes kopjafák milyen mulandók, de talán éppen ezért több szerető gondosságot bírnak el. Mindeniken virágok hirdetik a lelki békét, s hervadásukkal mintha azt mondanák: „és mind ahhoz járók vagyunk.”

EGYHÁZMŰVÉSZET

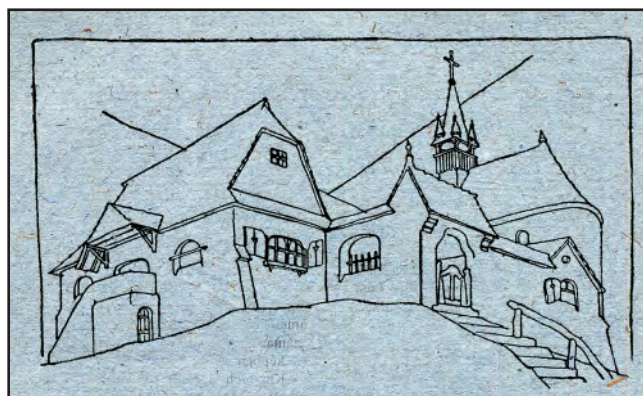
Égő szükséglet az egyházművészet föllendítése. A katolikus egyház mindenkor a legnagyobb pártfogója és inspirátora volt a művészi törekvéseknek. A művészetek legnagyobb korszakaiban szinte elválaszthatatlanok voltak egymástól. A katolicizmus tanításaiban mindig előnyben részesítette a művészi formákat a száraz, racionalisztikus modornál: aki a katolikus egyház tanításainak igaz történetét megírná, egy sorba kellene helyezze művészeit a teológusokkal és filozófusokkal, mert a katolicizmus nagy tanítói közt ott szerepelnek a katakombák naiv rajzolóitól kezdve a bizánci, román és gótikus egyházak művészein át a reneszánsz nagy mesteréig mindannyian. Nagy Gergely pápa a VI. század vége felé az írástudatlanok szentírásának nevezte a festészetet és a XII. században az arrasi színódus szükséges dolognak nyilvánítja, hogy az írástudatlanok legalább képek alakjában tudomásul vegyék a szentírás tartalmát: „per quaedam picturae lineamenta, qui scripturam non possunt intueri”. Az írástudatlanok bibliája azóta a művészet minden fajtájában a katolicizmus leghatalmasabb propagáló eszközévé vált s e kitűnő propagatív erőt ma alig veszik igénybe talán még nagyobb kárára a katolikus egyháznak, mint a művészetnek.

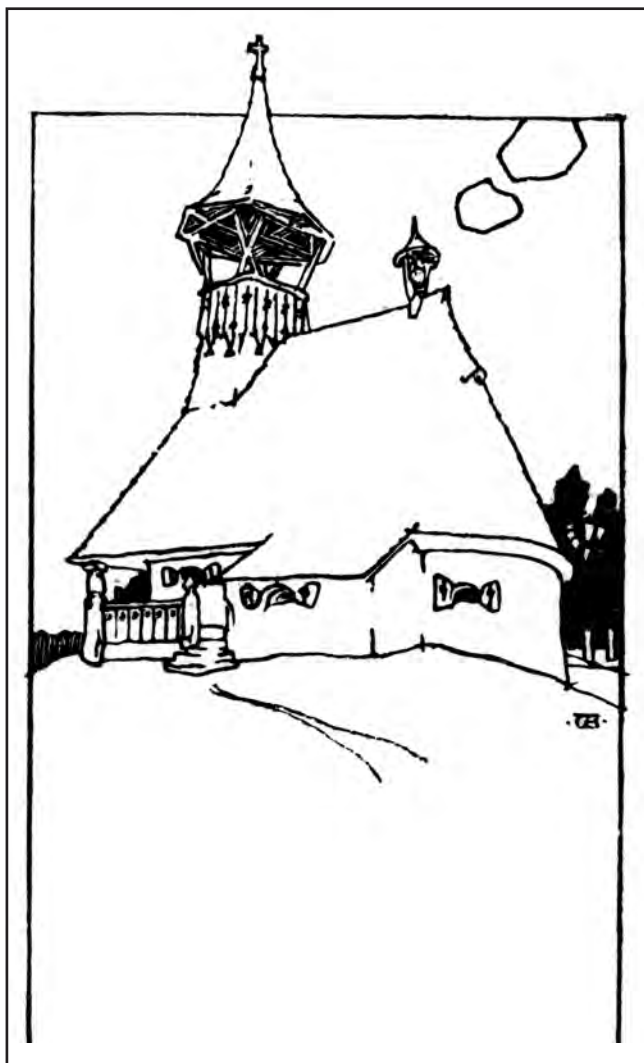
Az egyházművészet szimbolikus művészet, amelyben, akár csak India művészetében, minden formának szimbolikus jelentősége van. Ez sohase zárja ki, hogy e formák dekoratív is művészi hassanak: de a mai templomépítők és berendezők munkájából a keresztény szimbolika követelményei legalább olyan megsebezve kerülnek ki, mint a művészetéi. Hiányzik belőlük minden közvetlenség, minden ideálisan artisztikus törekvés. Pedig az a lelki szükséglet, mely a keresztény szimbolizmust táplálta, ma sem tűnt

el, csak művészek kelljenek hozzá, akik kielégítsék. Az egyházi ikonok a történelmi személyiségeken kívül mindannyian egy allegorikus alakot is képviselnek. De példaképpen, hogy mennyire nem tudják egyik követelményét sem kielégíteni, csak a páduai Szent Antal képmásaira hivatkozunk. Ugyan ki ismerné fel az édeskés terrakotta-szobrokban a véghetetlen temperamentumú szónokot, aki egész felső Itália népét magával ragadta.

Útszéli kereszt és parókia rajza *Az én falum* című tervsorozatból, amely a *Művészet* 1907-es évfolyamába n jelent meg.

Isten hajléka, kápolnaterv; lent: magyardellői egytermes iskolatemplom, Wigand sajátos épülettípusa, amelyben a szegény székely falvak lehetőségeinek megfelelően összevonta az oktatási és vallási funkciót.

Talán még fokozottabb mértékben hívja ki a kritikát az egyház architektúrája és iparművészete. Változtatni kellene ez állapotokon, bensőséges, művészi formát és stílust adni annak, amire az egyház szertartásainak szüksége van. A katolicizmus régi nagy mestereit követte, akiknek törekvéseit, egy pár sorban rekapitulálni akarom.

A legrégebbi templomok a katakombákra emlékeztetnek. Leginkább erősen falazott helyek, szándékosan sírszerűen tartva. Később a bazilika stílus uralkodott.

Templomai egyszerű, hosszúkas négyszögek, keleti végükben az oltár helye. Mennyezetüket aranyozták, hogy az égi dicsőség ragyogását jelezzék. A görög és római keresztalaprajzú templomok a kórust élesebben elkülönítették. A görög kereszt összefoglalása nyolcszögge elősegítette a kupolát, amely az örmény négyszögű alaprajzot ötszörösen koronázta. A közepén, a kupola alatt volt a tribün az oltárral, ez alatt a kriptá (szent sír). Az előcsarnok régebben jelentősebb volt, lévén az egyház kebelébe be nem vettek helye. Kifejező szimbólumai voltak: a bűnbeesés ábrázolása, mint a vétkek kútforrása, melyektől a templom tisztít meg, a keresztelőkút stb. Ezután következett a román, majd a gót stílus. Utóbbi magasságba emelte a lelket és tornyainak szédítő csúcsait a felhőkbe vitte. Ez áhítatot lehelő stílus fölé X. Leó pápa idejében pogány formák keledtek, melyeknek holt (márvány, arany és ezüst) pompája a templomot a világi palotákhoz egyre hasonlóbba tette és előállította az úgynevezett rokokó és jezsuita-stílust.

Hogy a múlt művészei milyen áhítattal és ihlettel oldották meg a feladataikat, csak hírhől ismeretes. A merész ecset reszketett a gondolatról, amely vezette s csak úgy merte a végtelen szellemet formában vagy színben megjeleníteni, ha kezelői a vallás légkörében élve, imádkoztak, böjtöltek, gyóntak s úrvacsora mellett fejezték be műveiket. Fra Angelico, a jámbor lelkű barát, térden állva festette képeit. Rafael egy levélben megindítóan beszél Szűz Mária eszményi fogalmáról („Essendo caxestia di belle donne io mi servo di certa idea che mi viene alla mente.”)

Szerény falusi templomokra gondolok, ezeknek szeretnék bensőséges és művészi formát adni. A talaj hálásabb. Az egyszerű falusiaknak még nincs annyira korrumpálva az ízlése, mint a városok közönségének. Itt az anyagok őszintén mutatkozhatnak, nincs szükség surrogatumokra. Ehelyett a legszebb és legolcsóbb díszítést, virágokat bevinni a templomokba, velük együtt ültetnők el a művészet csíráit. Nehéz a falusi templom fogalmát egynehány szóval kifejezni. Az Isten házának falun más a vonatkozása és lakóit más lelki kapocs fűzi hozzá, mint a városban. Az egyedüli hely, hol vallási és szellemi életet nyilvánosan

ápolnak. Ott kapja a gyermeki lélek zsenge korban az első ihletet, maradandó vallási benyomásait. Itt olvashat az egyház a művészi érzéssel öntudatlanul nagyobb lelki emelkedettséget a vallásosságba. Temploma képe annál mélyebben vésődik a falusi hívő lelkébe, mert élete minden korszaka összekötő kapocs ez egyetlen hellyel. Itt keresztelik, bérmálják, itt esküszik és itt tisztul meg a lelke. Ha máshol nem, itt, vasárnapról vasárnapra viszontlátja hozzártatózóit, a vele egy sorban levőket, így, nemes értelemben, a kibővített családi életet fogadja magába.

A falusi istentisztelet háza tehát helybeli eszközökkel, a falusi kultúrviszonyoknak megfelelően, esetleg a múltnak történeti vonatkozásaival legyen átszöve. Szóval nem idegen négy fal közt fejlesszük ki a kultuszt, hanem a helybeli építkezés karakterében adjunk neki hajlékot: „Jövel jézus, légy vendégünk”. Ilyen értelemben képezheti a templom a község szellemi kultúrájának szimbólumát és megnyugtató, egységes művészi benyomást kelt.

Még kimondottabb formában foglalnám össze a templomot a paplakkal és iskolával, hogy a község egységes szellemi központját alkossa, de azért e hármast csoport mindenikét érdemileg külön-külön hangsúlyoznám. Ez az összefoglalás kevesebb anyagi áldozatot követelne, mint különben, s egységes, szép tömegcsoportot eredményezne, melyet kis virágoskertek olvasztanának egybe.

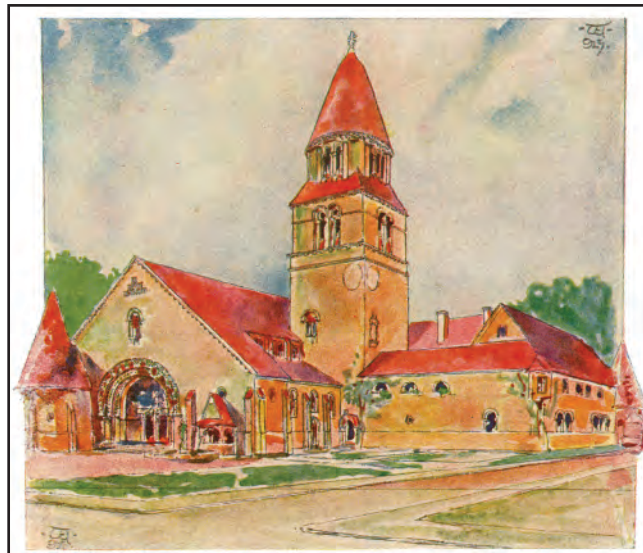
A templomokat nem különíteném el vasárnapokra, hanem élő, szerves, egészséges összefüggést keresnék köztük és a mindennapi élet között. Mellőzném a merészen és ridegen égbe emelkedő kötömböket s inkább a lélekhez szóló hatásokra törekednék, egyszerűség jelében.

Az egyszerű kis hajót apszis követné, oldalt sekrestye. Ha kevés a költség, alacsony falakkal. Memlvezete a fedélszékre nyúlna, s őszintén mutatná gerendaszerkezetét. Szép, ízléses, egyszerű megoldással festőivé tehetnők, mely naiv gyermekes áhítatot sugározna.

Alapul az ókeresztény primitív formanyelv irányítása szolgálna. Meggyőződésem, hogy a kereszténység szimbólumainak ez sokkal hívatottabb hordozója, mint a barokk templomok. A primitív művészetek hierarchikus ereje mérhetetlenül nagyobb, mint a rafináltaké. Ugyanezért hiszem, hogy a magyar népművészet nemesen egyszerű formáinak szintén hely juthatna az egyházi művészetben.

Egységes művet új szellemben alkotni az összes képzőművészetek egyesítésével. Élő, egyéni érzésünket saját nyelvünkön kifejezni, hogy művészetünkben virágzást és ne restaurált romokat lássunk: „ad majorem Dei gloriam!”

Hiszen a katolikus egyház számára a művészet sohasem volt fényűzés, hanem mindennapos szükséglet a ke-

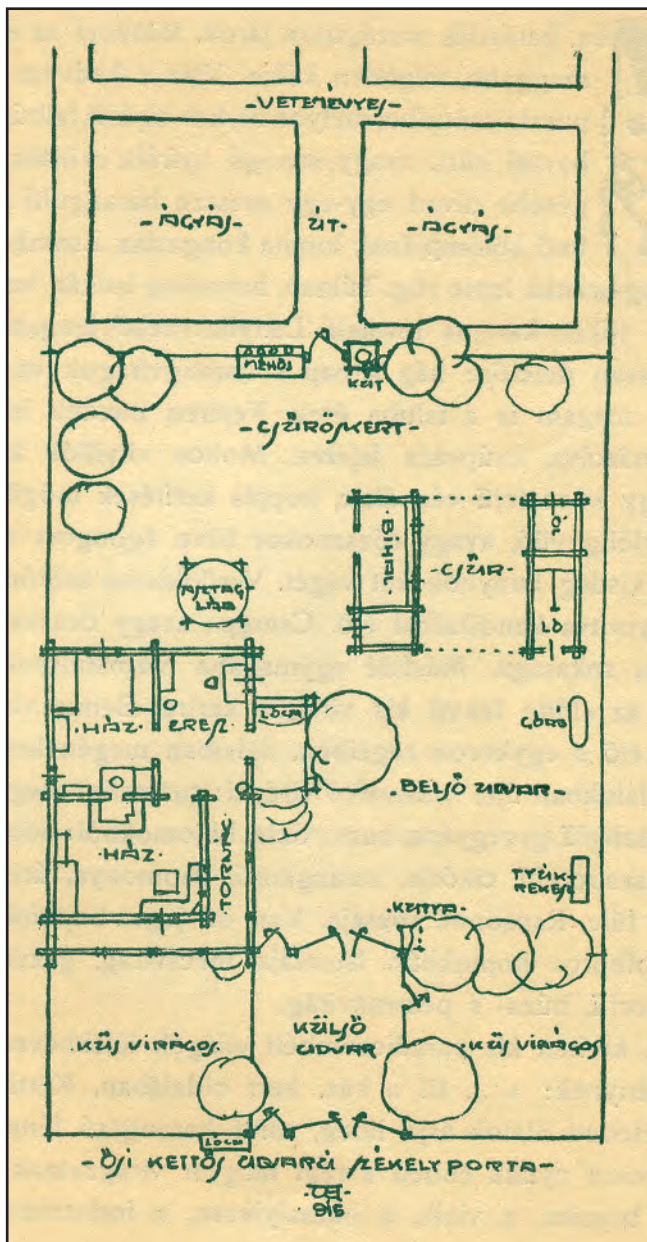
Wigand pályaterve a zalaegerszegi római katolikus templom és monostor épületéhez, 1923; *Architectura* című, 1937-ben megjelent kötetéből.

resztény tanoknak leghathatósabb és nélkülözhetetlen kifejező ereje.

Adj Isten, hogy minél előbb felderüljön napja lelkem álmodta, fenyő ölelte falumnak, s cintermes kis fatornyos templomának százados, vén harangja az örömtől újraéledve hirdesse, hogy nem vészett el a múlt öröksége!

IDÉZETEK WIGAND EDE KERTÉSZETI MŰVEIBŐL

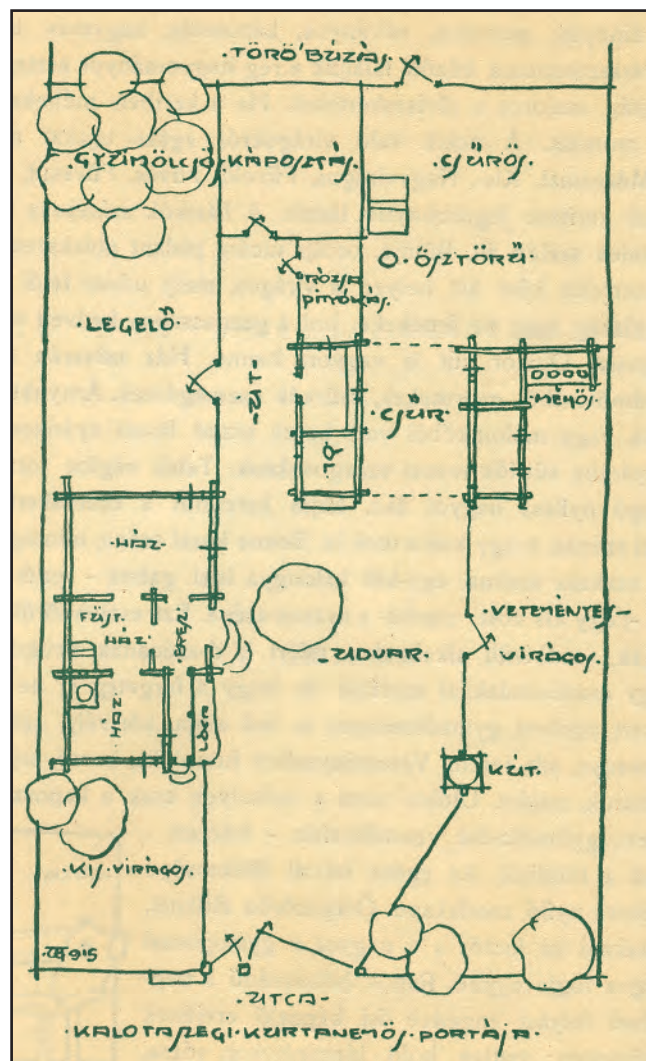
Valamikor régöcskén a házat gazdája rová, ő vala inzsellére, palléra, mívese. Öreg, füstös háznak való szeglábot maga bárdola, mestergerendáját faricskálá, falait sevényel s agyaggal megsikárolá, azaz kívül-bévil jól megcsapá. Egytől-egye régi módra fából rovodott. Bárdolt, falazott, rovott s faricskálással szolgált a jobbágyság. Mint régen mondák: a rovást érteniök kellett, nélküle nem boldogulhatának. Az adót, dixát is a faragástól nevezék, ugyanis rovó uramék kapuszerte hasított rovásra rovák az adót. Még előbb a tűzhelyek után vetették ki a füstpénzt. Ösmérek Királyhágón túlban megbúvó szögeltékben öregeket, ősi míveséget űzőket, kik régi ékösséggel hagyományozák apáik örökségét. Sátoros kerteleik, házok vénséges falai még sutognak egyetmást hajdani dolgok készítése mikéntéről, szekercék csattogásáról, faragó kések nyikorgásáról. Nézőgettem forrómészbe rakott kövű vénséges fölvarakat, udvarházokat s hosszúnyélű szekercével kemény, öreg tölgyből bárdolt, kerített, fióktornyú templomokat. Hagyományos szerkezetű, hordozható deszkakerítéssel, melyen ki-be

Hagyományos erdélyi kertek felmérési tervei (Régi kert s mészai)

magos, sendelysivegű, fából rótt, hímös kapun jártanak. Fasarkon nyiszorgott, fakulccsal záródott. Emlékezem most régebbrendű, megsuvadt, bogoshátú viskóról; mind-egy fenyűből róva boronába, kiálló gerezdekkel. Alányúló, kontyos, magos, csúpos, mohos szalmafedelűek, kinyúló szarufákkal, s takarják a kis kunyhót, akár a fiastyúk csirkéit. Emlékeztetőnek maradt egynehányuk: egyik olyan, mint a másik. Ajtajuk alacsony s ki általlépi, fejét kell aláhajtsa. Sevénnyel kerített sátoroskerttel, pitar s szobából állók. Bennök tanyáznak a gyermekek, vének s tyúkok. Megaggott, álmadozó falaik beszédesek, rozmalintos, muskátlis, rostélyos szötömnyi deszkaablakukból rég-múlt századok lehellete árad.

Mind a ház, csűr, méhes, góré, lábos kas, magtárul szolgáló szuszék, mind eszközeik nagyrésze fából készült. Voltak hál' Istennek nyuzásra mindéig jobbágyok bővibe, kik faluszerte kézműséggel szolgáltanak. Kadások, koponyások – teknősök –, tokárok – esztergályosok –, ácsok, bárdos s gátkötő molnárok. Mind a faragómiesekkel egy-számba mentek. Sendelyhasogatók, hídfoltozók, donga-avagy dugakéselő, tálosok, kaskötők s szuperoknak is kellett a faragáshoz érteniök. Anyagot bővibe termett erde-jök. Ott, hol jó musdalyos, vesszőtermő erdők, öreg harasz-tosok, erdős bordácsok, gyolták – tölgyesek –, cserések, gyermekerdők, bárdos- a vagy láboserdők terültek el, a falu népe faragókból, kötővesszőszedőkből és abroncs-hasoga-tókból állott. Ő kigyelméék tartoztak kötni a major- és csűröskertek körüli kerteléseket, sevény s egyéb építéseket. Koponyások, fargálók vésék a berecska-eresztő, lajt alá való, vaskőhordó vályúkat; tehénfejöt, tyúk-, lóitatót; rózsacetes berbencét, gyertyamártó bödönkét, méz-, turótartót s a fahéjból készült bodonyokat. Tokárok, asztalosok is szol-

gáltak faragással. Ők készítették a fatányérokat, putinát, bodonyt, melyekbe írósvajat, túró, juhsajt, ordát tartottak. A tokárok különben kupák, sáfok készítésével foglalkoztak, ezért kupások. Faragtak virágoknak való iratos faedényeket, cifra gyontáros s öreg csatlós kupát, esztergába faricskált orsós asztallábot, udvarló karfás tornáchoz, nyári felházakba s mulató filagóriákhoz orsós karfákat. Kítűnő lapátokat, cipóhányó, szóró, sütő, szűrő és szaladhányogató – szemeltárpahányó – lapátokat faragó kos-székeiken készítenek. Koponyások, tokárok sokoldalú hasznos emberek valának, gyakorta megeseék, hogy »kaszájuk egymás réjtjébe akadt«, de azért kenyere mindkettőjüknek vala. Megélt a városi magakenyere is, akár a parasztszabású jobbágyos mester, akár a zsellérszerbe szolgáló, boldogult mindannyi a maga módján. (...)

Régen kertelés, kert, kerítést jelente. Kertelő vessző vala a sevény vesszeje. Kertfonás – faágakból –, valamint rekesz is a sevénykerítés régi nevei. Ósdi fajtájúak még a borna, boronakert, csapfenyőgaly, csaposkert – ágitól megtakarított, sudár fenyőből boronába rótt, rakott kertelés – kertkerítés. A deaksevény vesszőből, nádból van, melynek alsó végét földbe ássák, középetajt megkarcolják sáskorokra. A függőlegesen felállított sevényvessző – nád vagy napraforgó – közepére vastagabb vesszőt keresztbe fektetnek, ez a korcvesszőből való heveder. Garád a felárkolt föld, tetejére gaz szolgál kerítésnek. Kert gerádja – határa, kerítése – mely minden szemétből felhalmozódott. Gyepü – mesterséges országos határ – palócoknál ma is az apró cserjéből álló kertkerítés, sevény. Gyepüelve régen a lakatlan országrész választó köze. E hagyományt őrzik Thallóczy szavai: »Gyepün innen, gyepün túl«. Házsongárd a hegyoldalra nyúló kert. Kástikert: kertész kert, a grófi udvar kerte. Latorkert: hegyes karókból készült, latrok ellen védő kerítés. Majorházakat, baromszállást, ólakat is védett palánkkaró, hegyes palánkfa. »Lásd, mennyi polyvába takarta s mily hegyes kalászok kopjáival, mint latorkerttel körülfogta a búzaszemet, hogy a madárkák és férgek hozzá ne férjenek«, mondja Pázmány. Lésza – sevényből font szekérkas – majorházaknál a juhak akla körül továbbcsepelhető kertelés, kerítés. Lészáskert a felül befedett, kertkörüli sövénykerítés. (...)

[Ismerteti saját, gödi kertjét:] Virágos kiskertembe üldögélve elmélázom, tűnődöm. Nézegetem a mindenható szeretet csudás rejtjelmeit. Minden talpalatnyi rögön virág. Fű üli meg lábát. Minden cseppnyi fűszál, cserje, virág a maga szállásán. Virágaim a hajnali gyöngyharmat fűrésztésétől üdén hajladoznak, játszadoznak, mint bizse gyermekek. Ég peremén bíboraranydíszen ébredszik a nap;

sugaraival törülgeti virágaim küsdeg orcáit. Mind a hánya neki kezd napi teendői vidám játékainak. A kék csillagvirág tőszomszédságában duzzog rossz álma miatt az öreg harangvirág – gelesztafű – s a kertizsálya illatával vigasztalja. Túlhan kongat a kékharang-, vagy csengetyűvirág. Amott fűben guggol falusi rokolyájában a sárogviloja. Itt gyepel a kakascímer szapora, vagy galambfüve, a kutyatej, mely köszvényt gyógyít s a beléndfüve. A boldogvirágot, vagy fodormentát méhfüvének is mondják. A rozmalint kék, majd haloványlila színével illatos növény, virágvizét az öregek szépítőszernek használák. A szemüdítőfű, a százszorszép vagy ökörszemvirág s az ördögméze – Szentlászló five. A királydárdácskája virága olyan, mint az ökörfarkkóróé. Mindmegannyi neve felsorolva olyan, mint egy bojtárdana. Telisteli üde bájjal, megőrzék ősi nyelvünk vidám muzsikáját. Manapság már a legtöbb helyen gazszámba mennek, csak kis falvainkban, eldugott fészkekben él még jó erényök s régi, dicső nevek, dicsőségük.

(Régi kert s méesei)

Előljáró beszéd *A kert* című könyvhöz

Ahogy írásaim egytestvérek, céljuk sem lehet más, mint hogy a magyar szépnek művelését élesztgessék. Irodalmunkban, művészetünkben megfogyatkozott a magyar lélek, érzés, fajsúly. A nemzeti szép kánonja hazugság lett, idegen mezsgyén haladt s nem csak hogy nemzetietlenné, hanem tartalmatlanná is vált.

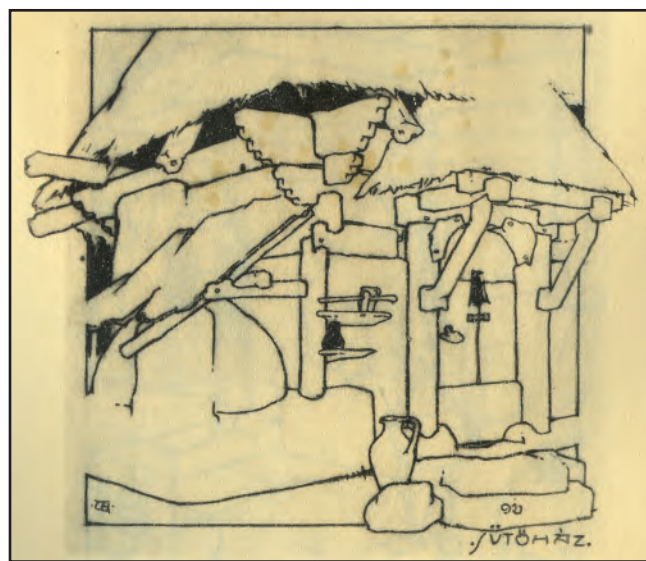
Szellemi alkotásainkat érdekelve irányítják, s így hitvány árucikké aljasítják. A kertművészet is nemzetközivé vált, idegen nyűg alatt vonaglik. Hajdan állhatatosabb volt a magyar s nem engedte magát kiközösíteni. Ha jöttek is idegen újítások, nem igen kapott rajtuk. Egykori krónikások – idegenek is – elragadtatással írtak a magyar kertek bűvös, lebilincselő szépségéről Sajnos azonban, amint egyéb művészi alkotásainkról, úgy kertjeinkről sem maradtak képek, rajzok, csak írások, azok is fogyatékosan. Égető szükség, hogy az ősiességben gyökerező formanyelv feleleveníttessék, és újra lábra kapjon, ahogy a még nemrégén múlt magyar művészet: építészet, zene, nem szorult idegen mankóra, hanem saját lábán bizton járt. Úgy a magyar kert művészete sem szorult, hál Istennek, idegen megteremtőre, sem Lenôtre-ra, sem az angolok William Kentjére. Rég kialakult volt s utóbbit legalább is két évszázaddal megelőzi. Csak irodalmát nem ismertük. Ezt példázza írásom Elvirult kertek fejezetében. Régi levelek, sárgult írások fakult betűi regélnek hajdani kertművelé-

sünkről. Ahogy törekvésem az építő- és iparművészetben a hagyományt megőrizni, úgy a kerthez is egybeszedegtettem ájtatos kegyelettel a rég elhalványult virágok maradványait, mint aki szőnyeget javít, s a ványolt fejtő fogyatékos szálaihoz beszövögeti az összegyűjtöttet.

Megszámlálhatatlan százból vannak összesodorgatva azok a fonalak, melyek a múlt feneketlenségéből megmenthetők, átszőhetők a jövőbe: a magyar műveltség fonalai. E szálak egyike-másika megroppan, sokszor csak nagykesőre veszszük észre hiányát, keresgélünk kell utána. Próbálgatnunk toldogatását. Ilyen szakadozott fonalak összekeresgélése legyen a magyar művészek törekvése. Csakhogy ehhez egész emberek kellene, nem holdkóros teozófusok, buddhizmust kereső ábrándozók. Úgynevezett művészeink volnának, kevesen, akik tudnak valamit, még kevesebben, akik általában gondolkoznak, magyarul pedig sehogy sem eszmélnék. Művészi hitvallásom régiben az újat keresni. Meggyőződésem, hogy magyar jövőn munkál az, aki a magyar múltat éleszti. Nemzeti jelleg, formanyelv hiányában nincs állami létjogosultságunk, magyar kultúrpolitikánk. Ezért élesztem a múlt magyar műveltség oltárán, a már-már őszszekuppadt, de még élő szent paraszt, melyet még nem sikerült hamva alá fullasztani, dacára erős nemzetközi törekvéseknek sem. Élesztem, mert csak a múlt biztathat, jövődőt ígér egy ismét elevenen élő faji művészethez. Kertjeinkben nem messze nyúló parkokra gondolok, vagy olyan műkertekre, minőket agysorvasztó kultúra eszelt ki, hogy a természetet s rendre tanítsa. Sem angol kertre, nagy pázsitfelületekkel. Ez sehogy sem felel meg a mi száraz, forró éghajlatunknak; az ilyen csak a nyugati országok párásabb, kevésbé forró helyeire való. Szerény, de szívesen gondozott kiskert az, mely a magyar házhoz s berendezéséhez illik. Olyan magyaros ízű, aminőt még néhanapján, faluhelyeken, kis kúriák, parókiák, parasztházak körül láthatni. Tüzes, tarka virágok nyílnak benne, inkább érzés szerint elegyest, mint kiszámított csoportokba osztva, bár a ház elé, rendszeren középre, egy rózsaaágyás kerül. Különös becsük van az olyan virágoknak, melyek, ha színre egyhangúbbak, de erős illatot árasztanak, minők a bazsalikom, fodormenta, istenfa, izsóp, kakukkfű, lengyelke; levendula, liliom, majoránna, rozmarin, ruta, teli-tubarózsa, viola, zsályab. Fel-felszálló illatokban szinte fürdik a ház tája. A gyepeleven zöldjéből keveset látunk; nem igen telik a helyből, s kár is lenne, van elég fű a legelőn, gondolja a józan eszű magyar. Gazdagabb facsoportokra se jut hely, de egyegy terebélyes dió, gesztenye, hárs árnyában jólesik elüldögélni a ház végiben, s virágzás idején elhallgatni a méhek

andalító döngicsélését, zümmögését. Nagyobb kúriáknál hársfasort is találunk a kert legkiesebb pontján, amely középtűt tágas körré alakul. Van ott tarka színekben kacérkodó kis filagória, eleven zöld gyepparkikákban az említett igénytelen, de bájos, üde falusi virágok váltakoznak kiültetve, vagy cserepekben. Meglepő fordulókra, nem várt kilátásokra nem bukkan, aki rajtuk lépdél, minden átlátszó, nyílt, mint a magyar lélek, semmi sem rejtőzik tekintete elől. A múlt irányító tehát a magyar kert felélesztésében. Ilyen öregszereken levő elegyes kertet láttam Marosvásárhelyt Petri tisztelt barátom szépszülei kis családi fészében. Effajta illenék legjobban a társadalmi problémák kapcsán annyiszor említett magyar családi házhoz, a gazdasági szempontot célszerű kihasználással megoldva. Szebb, hasznosabb nem képzelhető az effajta virággal elegyes, zöldséges veteményesnél Sajnos, ma már csak falun láthatni. Azért olyan szép, mert a rög gyermeke ösztönével érzi, hogy nem szakadhat messze környezetétől, a természettől. E falusi kertekből beszívott érzés adjon erőt, irányt gondolkozásunk útjainak. Népünk formai megnyilatkozásának törvényeit kimérni, levezetni nem lehet, csak művészi lélek érezheti meg, olyan, aki fogékony a magyar formanyelv beszéde iránt. A magyar otthont a jövőben ismét ölelje olyan kert, melynek a mi égaljunk az édes szülődajkája. Ez fűszerezze a magyar otthon levegőjét, legyen kedélyvilágunk ringatója. Törekedjünk arra, hogy testünket nemzeti hagyománnyal és érzéssel vértessük fel, hogy gúnyánk ne lehessen idegen szellem nyíige, koldusköpenyegé, hanem szolgáljon már végre tisztességünkre. Szerény írásomból felszívható benyomások viszatükroöződése járuljon hozzá a magyar népies kert művészi alakjának megszületéséhez.

Budapest, 1923. június 10.

Toroczkai Wigand Ede

AKSELI GALLÉN-KALLELA

Nehéz dolog az embernek régi barátjával foglalkozni, mégis, ahogy Gallén-Kallela nagy munkásságának eredményét nézem, elfog az öröm: íme egy azon kevés irigylendő közül, akinek érdemes volt művésznnek lennie.

Hogy Gallén nemzeti lélekzetű művészetét megértsük, tudnunk kell, hogy régi, pogány hagyományokból szívta élet- és alkotóerejét. Hogy ezt megbecsülhessük s tanulságot meríthessünk belőle, szükséges, hogy a finn kultúrtörténet jellegzetes vonásait egybefoglaljuk.

Északon Oroszország és a skandináv államok közé ékelődik az „ezer tó országa”. Fenn apró lappok tusakodnak nyomorúságukban a minden tenyészetet lekaszáló viharokkal, míg délen egy maroknyi, de hősi nép hangyamódra szorgoskodik a mind magasabbra emelkedő kultúrbástyak között, Ez az alig 3 millió lelket számláló nép, melynek vasakarátat fellobbanó lánglélek hevíti, edzi, a közelmúltig vívta harcát fennmaradásáért, A finnek már a VII. sz.-ban települtek ide s csak a XII. sz.-ban tértek a kereszténységre, tehát nálunk 200 évvel későbbben. Ennek tudható be, hogy megőrizték az ősi nemzeti pogány vallás jelképeit. Ennek ható ereje edzé fajukat s megalapozta hatalmas nemzeti jellegű kultúrájukat, amelynek szálai messze visszanyúlnak az ősiségbe, Sajnos, mi jelképeinket az új hit jegyében prédára vetettük. A mi pogány-nomád regeköltészetünket a kereszténység eltörölte, s kialakulóban levő népéposzunkat a korai, minden judicium nélküli, tudákos krónikás józanság ölte meg. Vele faji és nemzeti jelképeink elenyésztek s forrásaik betemetődtek. Ez az oka, hogy nálunk ősi alapon nemzeti kultúra nem fejlődhetett.

A finnek 1107-től 700 éven át a svéd kultúra nyúge alatt vonaglottak, annyira, hogy ez még anyanyelvüktől is majdnem megfosztotta őket, 1807-ben IV. Gusztáv svéd király I. Sándor cárnak átengedte országukat. Hiába volt az ellenszegülés; a finnek 1809. szept. 17-én a Haminában kötött békeszerződéssel végleg az oroszokhoz csatoltattak. De alkotmányt, autonómiát kaptak s egybehívták országgyűlésüket is. Szerencsére gyorsan felébredt bennük a dacos öntudat, hogy tulajdonképpen finnek volnának és nem svédek! Villámsebesen felcikázott bennük az erős faji

és nemzeti öntudat; – mikor fog ez nálunk felébredni? soha! – s az önálló faji műveltség olthatatlan szomja? – a finnek lázasan keresve kerestek, de nem találtak önmagukra. Semmire sem bukkantak, csak egyetlen erőforrásra, a vasakaratra, Ráeszméltek H. G. Porthan és R. Becker egykori figyelmeztetéseiére, hogy a nép igen sok és becses ősi éneket tud s régi szokást őrizett meg. Ennek alapján behatoltak a néprétegekbe, ahol még élt a nyelvük s vele az ősi finn szokások. Leereszkedtek oda, mint a mi igazi költőink

– s ott öntudatlanul megőrizve találták minden kincsüket, Itt még félkézzel, suttyomban áldozgattak a vének pogány isteneiknek, csillagaiknak. Az ősi pogánykori áldozókövek nem hültek még ki, s elrejtett helyeken felébredt az oltár tüzének kihunyó lángja. S míg az öregebbek a közjogi adminisztráció berendezésének szálait fonogatták, addig az ifjak eszményi sugallatok fellángolását szívták lázas hévvel az ősi múltban rejlő szellemi erők feltárásával. Az alig pelyhedző bajuszú Lönnrot Illés 1823-ban – mint az

elátkozott királyleányt felszabadító világgá ment legény, tarisznyát csatol vállára – hogy gyűjtse benne az ősi népköltészet maradványait, bejár elhagyatott nagy vidékeket, meglakja a finn „kotá”-t, – a rudakból kúpalakra egybetákolta fasátort, – fenyőtönkökből egyberótt „pirtti”-kben, füstös házakban, „sauná”-kban, – fürdőházakban avagy ősi módra kövekkel bélelt tűzhelyek körül elüldögélve virrasztva hallgatja a kanteleval kísért ősi énekeket. Vasmacska támasztá alá az öles tüzelőfát, szikrája hol vígan pattogott, hol sírt az égő fája s a megfáradt, tarfejű, magukbanéző vének bő beszédbe ereszkedtek. S ő jegyezte a hallottakat. A népdalok hazája Karjala. Egyik legértékesebb runo-énekes, a 80 éves Arhippa Perttunen volt, ki egymaga 3 nap és éjszaka énekelt anélkül, hogy ismétlésekbe esett volna. Amikor Lönnrot ezeket az ősi énekeket összeillesztette, bámulatos eredményül napvilágra jött a Kalevala népeposz s 1835-ben ki is adták első formájában, Ez eredményen felbuzdulva megalakították a Finn Irodalmi Társaságot, melynek feladata lett foglalkozni a további kutatásokkal, eposzi kiegészítések, szájhagyományok, régi szólások, megőrzött élő emlékek gyűjtésével, (Cajan,

---

Castrén, Porkka szintén kutató utakra indultak, utóbbi Ingerlandban egymaga 70.000 strófát gyűjtött. Europaeus átkelt Oroszországba, s Tver kormányzóságban felkereste azt a csöppnyi finnséget, mely a XVII. sz. elején odamekült s megtalálta a remek Kullervo-epizódot.) Tehát a fajbéli önmegismerés vágyától megihletett, áthatott lélekkel, emberfeletti erőfeszítések árán mentették meg az enyészettől a Kalevalát. Azon épült fel aztán csudás nyelvük, szintiszta nemzeti kultúrájuk s Gallén irányító erejű, hatalmas művészete is, Gallén nemcsak hazájának büszkesége – világviszonylatban is tündöklő a neve s a megújított finn kultúrában fogalom.

A finnek 1907-ben állítottak ki először nálunk, hogy milyen eredménnyel, ezt legrovidebben s egyszersmind legjellemzőbben Lyka Károly avatott tolla ismertette az alábbiakban: „... Minden festés, szobor csupa szófukarság, mintha csak akkor ejtenének ki egy-egy mondatot, ha abba belefoglalhatnak egész hónapra való mondanivalót, Az egész terem rendületlenül komoly, de nem komor, egyetlenegy mosolygó arc sem látható. Jókedv nincs itt – érthető, hisz akkor még orosz járom nyomta őket – de alig van bánat is. Valamely férfias elhatározottság az alapvonás.” Itt a művészet nem fecsegett, hanem méltó komolysággal ejtette ki mondanivalóját. Nagy és erős a finn művészet, mert nem olvad be, mint a mienk, idegenbe, hanem önmaga életét éli.

Gallén az állami nagy aranyérmet kapta nálunk, Más művész ilyenkor pár köszönő sort küld elismervényképen, De ő másfajta. Eljött személyesen köszönetet mondani s megismerni azt a nemzetet, mely az ő nem hétköznapi művészetét megértette; – ez főleg Lippich Elek személyének tudható be, Érdekelte finn barátunkat a magyar művészet is.

Gallén egyéniségét csak oly nemzet szülhette, alakíthatta, amely őspatinás műveltséggel bír. Ismertettük, hogy évszázadokon át törte a finneket idegen járom, de az ő nemzeti pogány oltár jelképeit megőrizték a két elnyomó állam nemzetietlenítő törekvései mellett is, A hamu alatt szunnyadó, de még eleven parazsat szította lánggra Gallén művészete, Érezte, hogy csak a múlt biztathat, ígérhet jövődőt az élő művészetnek, Lángelméje sugallta, hogy nemzeti jövőn munkál az, aki az ősiségben gyökeredző szimbólumokat felidézi s mentül messzibb nyúlnak ezek vissza, annál jelentősebbek a jövőre, s el nem apadó forrásai, fejlesztői az ősi erőknek, s mérföldkövei a fejlődésnek. A maroknyi finn nép ámulatba ejtette a művelt világot a párisi 1900-as világkiállításon, alig néhány esztendeje újrálélt művészetével. A Kalevala feldolgozása Gallént már

gyermekkorától foglalkoztatta, Anyagát lassan előkészítette s 1890-ben, tehát elég fiatal korában mint új elemet illesztette be művészetébe, Ez adta a kulcsot ahhoz a bonnyolódott, hatalmas művészeti tüneményhez, melynek Gallén-Kallela a neve. Eleinte, ami érthető, kevés sikerrel működött, mert a hazai kritikának meglehetősen zavaros véleménye volt az ő elmélyedt szimbolista irányáról, Szerinte addig volt ő nagy festő, míg, mint elődei, naturalista módra festett, Az esztétikai kontárok művészetéhez nem értése elkésérette őt s végleg megcsömörlött tőlük. Hátat fordított Helsinkinek s innen egy nap utazásnyira Kallela őserdejében hatalmas hajlékot ácsolt magának, ott élt családjával 7 évi önkéntes száműzetésben, Itt élt ideje és műveszi átalakulása külön fejezetet érdemelne. Hiszen itt végigfutotta a művészi kétség teljes skáláját, eljutott a technikai készség, mesteri tökély csúcspontjára, Szerencsére, gyorsan megérezte, hogy szembe kell szállnia azzal a veszedelemmel s gonosz ügyességgel, mely mint teher hárult rá: lerázta magáról, művészetét visszavezette eredeti elemeire, a vonalra és a színre, mely magában foglalja a jellemzőt s egyszerűségében mindig a leghatásosabban érzékelteti a mondanivalót. Megtalálta önmagát. Kutató szelleme, mely a dolgok mögött kémlel, nem hagyta pihenni, Tudása érett, stílusa egységes, monumentális lett,

Élete ezen hathatós fordulatának első eredménye *A sampo varázsmalom védelmezője*. E kép olyan dús, tartalmas, hogy róla külön lapokat írhatnánk. Alig másfél négyzetméteren egész ütközet. Itt a dekoratív – díszítő – stilizáló elemek összeolvadásában rejlik a komor és sugalmazó erő titka. Az agg Veinemöinen kiformált tipikus alakjának végleges megjelenését e képen rögzíti meg először. Hófehér, sörényszerű haj és szakáll; ferde, bozontos szemöldű szemének mély, haragos villámlása, Aki a múlt mélységéből meríti alkotását, annyi étellel átöntve az feltétlenül minden idők és nemzetek legnagyobb alakító szellemei közé tartozik. Ez a kép új korszakot jelentett a festőművészet fejlődésében s Gallén maga sem jutott minden képében ilyen eszmei magaslatra. *A testvérgyilkos* c. művén az alak mögött kacskaringó kunkorodik mint valami ördögfarok. *A Joukahainen bosszúja*-n a táj fagyos, végtelen sivárságából s az elsárgult fűzfa leveléről a gonosz kajánság, gyűlölet sziszeg. *Az Új nap csábit új partok* felé képen ismét felhasználja a szín minden mélységét és világitó erejét, *A Lemminkainen anyja fia holttesténél* az archaizálás és realizmus összeolvadása. Az anya arckifejezésén a lelkifolyamat megrendítő erejű, A kompozíció egyszerűsége s a tompa színek mély komolysága ünnepi fénybe olvasztja a képet. *A Dühöngő Kullervo* pedig ragyogó plein-air. E ké-

pen Gallén olyan arctorzulást rögzít meg, melyben a szem őrzöngve forog, anélkül, hogy fintorképpé válnék. A titok nyitja pedig, hogy a vad harag kitörése nemcsak az arc eltorzulására szorítkozik, hanem áttér az egész kompozícióra. Itt a kép, valamint a dühében felpattanó alak párhuzamos vonalakban a magasba emelkedik. De a nyár izzó békéjében pihenő táj még erősebben visszhangozza a düh mereven felszökő kitörését. Milyen fájdalmas, mély elégit lehel *A csónak panasza* – Majovszky Pál tulajdonában, számtalan más értékes rajzlappal együtt. – Vagy nézzük Ilmarinent őserdei társaival, ahogy kalapálják óriási kovácműhelyükben a sampo csodamalmot. E képben a Kalevala megrendítő ősi szelleme rejlik. Ilyen hatalmas kompozíciót s erőt csak egy Gallén kivételes tehetsége ajándékozhatott a világnak. Minden képének tárgya, színe, feneketlen mélységből fakad, mely olykor konok, me-rengő, olykor cikázó, viharos, mint az égiháború. Világos, hogy ilyen egyén, aki oly hévvel kutató szellem, kiemelkedő hatásokat hoz létre az arcképfestészetben is. Az ő hatalmas egyéniségével nem egyeztethető össze, hogy bármely tucat-arcba, jellembé alázatosan beleilleszkedjék. Akkor fest valakit le, ha belső ösztön hajtja mind lélektani, mind művészi szempontból. De portréiban aztán mély és erős a lélek megrögzítése, méltán nevezhetjük őket a világ-művészet színe-javának. Főleg jó arckép az édesanyjáé, Rittner híres német színészé, Sibelius finn zeneszerzőé, Gorkijé és feleségéé, mely utóbbit Madonnának címezt. Gallén gyűlölt minden epigonművészetet. A festés nála alárendelt kifejezési eszköz. A raffinált koloratúr énektől, technikai virtuozitástól megundorodott, Monumentális egyszerűsége, bensősége vágyott. Nem a hangok gazdagságára, hanem mélységére áhítozott a lelke; Élete hivatásul tűzte ki a Kalevala-éposznak művészi tartalmában, alakban és színben illusztrálását. Ezzel kezdte és végezte fő-életművét.

Gallén nevével először 1895-ben találkoztam a Pán című magas színvonalú irodalmi és művészeti folyóirat első számában nem kisebb nevek közt, mint Nietzsche, Klinger, Segantini, Stuck, Zorn. Mindezek a művészet állócsillagai maradtak. Galléntől több illusztráció volt Scheerbart *Királyi ének* című költeményéhez. (Eredetije Majovszky Pál tulajdona.) De elevenen élnek emlékezetben azok a freskók is, amelyek a párisi világkiállítás finn pavillonjának kupolatermét ékesítették. Ezek egy csapásra oda kiáltották nevét a világnak. Megvolt bennük az a hatalmas és teljesen új, kiforrott művészet, amely tárgyát a Kalevalából vette, Egyik kép a pogány vallás menekülését ábrázolta a kereszténység elől komor, jelképes áb-

rázolásban. Ehhez csatlakozott az Ilmarinen kovácsolja a sampót, Veinemöinen védi a sampót. Mindezeket lírai és drámai hatású erőben csak olyan művész komponálhatta, mint ő. Reám nézve legértékesebbnek tűnt fel egyszerűségében rejló genialitással megalkotott Ilmarinen-je, amint pompás táltosával felszántja a varázsos színekben csillám-ló kígyó földet. E képek, sajnos, a párizsi kiállítási pavillon lebontásával megsemmisültek, de a finn nemzeti Múzeumban új életre keltek.

Ide s tova negyedszázada annak, hogy Gellérthegy-uccai műtermemben kandallóm előtt ültünk. Tűzhelyem-ben lassan életre kapott a rözse lángkévéjének táncos virága s olvashatóvá tette a füstfogó-lemezen áttört írást. Ezt ő fürkésző szemmel rögtön észrevette és betűzni kezdte: „YSA PUR ES CHOMUV WOGMUC”. Kérdezte, mit jelent ez s mennyiben kapcsolatos a tűzzel, Megmagyaráztam, hogy ez idézet a legrégebb nyelvemlékünk-ből, a Halotti Beszédből. Rögtön megragadta figyelmét s kért, hogy az egészet olvassam el neki. Levettem a falról a facsimilét s a régi írást betűzve fordítottam le. Közben-közben megszólalt s kérdezte, hogy tudatában vagyunk-e értékének s hogy mennyi inspirációt szolgáltathatna ez egy művészeknek. Mondtam, sajnos, a mi mostani művészeink nem mélyednek el a múlt hagyományai-ba. Amint egyre jobban lángra lobbant tűzünk s kékre avatott gerendás mennyezetem visszaverte fényét, megvilágította szobámat, észrevette bokályaim, tányérim mázának csillogását, valamint meséből ittmaradt sujtás-írást erdélyi varrottasaimat, mezőkövesdi hímzéseimet, amint élesen rovódtak a meszelt falakra. Nézésükkel nem tudott betelni forrongó lelke. Mohón forgatta, sok mindent kérdezve – ezen nem volt mit csodálkozni, hiszen életében először látott magyar hajlékot s népművészetünk nem éppen számos, de legjellemzőbb példányait. Megérezte bennük azt, amit a magyar „grand art”-ban nélkülöznie kellett; a káprázta-tó színözönű cserepekben s az írástól színes fejtőjén mint virágzik ki a magyar lélek s Turánból jött bölcsőda-lok danája mint kísért bennük. Elmagyarítottam, hogy évszázadokkal ezelőtt korongálták ezeket a fazekasok, ki-festették, míg a fodorvásznakon levő titkos sujtású híme-keket egykori asszonyok dédanyjai fonták, szőtték, hímezték. Ha tudnám, hogy nálunk megértenék, fakó szálaikat le-gombolyítanám s rejtett lelkük hallgatag álmait, életük folyását, sorsuk gombolyagját hosszan végigvezetném a multat visszaíró emlékektől maiglan... Elmélkedés, esz-mecsere közben izzó lélekkel tűnődtünk a magyar művé-szet jövődjén, Érdeklődött újabb munkám iránt – a régieket ismerte az angol The Studio-ból 1900-tól kezdő-

dőleg. – Megmutattam neki először népi építkezésünkről s házkörüli készségeinkről egybegyűjtött rajzfelvételeimet stb., hogy megértse a belőlük merített tanulságok alapján felépítendő stíluskísérleteimet. Elámulva nézte Erdély, Göcsej, Mezőkövesd s Alföldünk törzsökös népi építkezését s a berendezésükről készült tanulmányaimat, Néha rokon elemekre bukkant; s ez elég gyakori volt, hiszen Erdély éppoly erdős és hegyes vidék, mint az ő hazája, tehát a fa- és kőépítkezésük közös s hasonlóan ősi tradíció alapján őrzik a gerezdberótt, boronás, kérgétől megfosztott fenyőből készült házaikban. Gyönyörködött bennük, Elbeszélgettünk egyes kiegészítő magyarázatokkal, rajzolgattunk s közös megnyugtató munkára szolgált, hogy a hagyományokat jóformán teljes épségben megőrizve találtuk, ami a néplélek rendíthetetlen következetességének tudható be. Elragadtatással nyilatkozott régi népkultúránkban rejlő erőről s hogy milyen ázsiai ősműveltség tanulságai rejlenek a vének hagyományában s hogy mennyire él ez még a nép alkotásaiban. Akár ház-, bútór-, faragás-, fazekasművészetben egyaránt. Amint így – rendszerint hajnalig – elterefélgettünk, egy alkalommal elővettem jegyzeteimet, Virágainkról a néplélekben, beszéltem a virág-hiedelmekről a babonában, gyakorlati gyógy- és díszítőelemnek való alkalmazásukról s a virágokhoz fűzött mondákról, regékről, mesékről. Végül pedig feltártam előtte a magyar csillagbrosz rejtelmes kincseit. – Később, 1915-ben Öreg csillagok címen illusztrálva megjelent művem alapján. Amint egyes csillagképekre, pl. a Kaszásra tértem, mondta, hogy nálunk ebben Veinemoinen kaszáját tiszteli a nép, a Fiastikot pedig Szitának nevezik, Mondám, hogy nálunk a vén székeknek egy része is úgy hívja. Örvendtünk mindketten, hogy nemcsak testvérnép vagyunk, hanem megőriztük a lelki rokonságot is; a kezdetleges népek képzeleti világa mennyire azonos, még az égi virágok beszédes hagyományában is. Mindjobban elmélyedve megsejti, hogy a mennyboltra írt csillagvilágunk megőrizte a nemzeti mítosz eleven tanulságait, s a magyar faji lélek történelme írva vagyon a csillagszemekben, ódonnevű, égi titkos ábrázolatokban. Ime egy idegen művésznek kellett jönnie, hogy megfejtse nekünk azt, amire irodalmunk és művészetünk nem eszmélt rá. Vendégem felszikkasztó szemekkel mondta; „Érthetetlen, hogy egy népnek, mely olyan gazdag hagyományokkal és formakincsekkel rendelkezik,

Gallén Kallela saját tervezésű műteremháza Ruovesiban, 1895

nincsen az élet talajában gyökerező, önálló művészete, hanem idegenben jár, koldusköpenyegyet kérve, hogy azzal fogyatékoságát toldozgassa, foldozgassa.” Igaza volt, A mi kultúránk felszínén jár s nem mélyed el a múlt értékes hagyományában, hanem nemzetközi alapra épít, s annak forrásaiból merít. Izsó Miklós, Munkácsy, Zichy stb. kortársaival megszűnt a magyar művészet nemzeti jellege. Ma már csak nyelvében él nemzetünk, egyébben sem,

Visszatérve munkásságomra, mondám, hogy töprengéseim arra az eredményre vezettek, hogy csak nemzeti talajban gyökerező művészetnek van jogosultsága. Ez minden élő és alkotó korban a viruló erőben ismerhető fel.

Mihelyt jellegét elveszti, a múlt vész el, nemzetközivé, értéktelenné válik. Előbbi törekvéseimben csak a felsőbb rétegek fényűzését emeltem, de nem tettem vele szolgálatot hazámnak nemzeti szempontból s még kevesebbet népemnek. Meggyőződésem, hogy minden kozmopolita szellemű működés gyengíti, sorvasztja a faji erőt s végeredményben nemzetgyilkolás. Nemzeti kultúra pedig az, amelynek sajátossága a haza rögében gyökeredzik s a nép szívéből, faji lelkéből táplálko-

zik. A néptől eredt minden kristálytisza és termékenyítő művészet, neki kell azt visszaadnunk. Arra jutottam, hogy a parasztház minden nemzeti építészeti népdala és minden korban szervesen sarjadt az az anyarögből, azért maradt élő és eleven küszöbétől-gerince tarajáig s a tájjal mindig szerves kapcsolatban, Nemzeti építészeti fejlesztésében az én meggyőződésem tehát, hogy a parasztházak alapvetőnek kell maradnia, mert évszázados tapasztalatok letéteményese; magva, lelke az alaprajz; ez magában foglalja mindazon fejlődési csírákat, amelyek bárminő igényeket kielégíthetnek a nemzeti jelleg feláldozása nélkül. Természetesen nem kell gépiesen másolgatni, hanem szellemét kell tanulmányozni s a leszűrt, megemésztett eredményeket átültetni a kor igényeinek megfelelően. . .

Így elvitáztunk számos estén át rajzasztalom körül. Virradatkor kísértem haza Gallént szállására. Hogy milyen lebilincselő volt az egyénisége, bizonyítja a következő: Lyka Károlyékhoz bejelentettem őt teára, hogy személyes ismeretségbe kerüljenek. Ott virradtunk s másnap éjfél tájt hagytuk el csak a vendégszerető háznépet. Egy reggel sürgönyt kaptam Lippich Elektől, hogy a másnap déli gyorsal vigyem ki Gallént Gödöllőre Kriesch Aladárhoz, utolsó kísérlet reményében, hogy ott talán megtalálja azt a

nemzeti erőt, amelyet akkori művészetünkben hiába keresett. Már szinte megdöbbenő volt emiatt haragos felvilágosítása az ő lobogó talentumának. Fájdalmas keserűséggel töltötte el, ha nem ismerte föl az „irányzatok”-ban a fölének boruló égbolt költészetét, a körülölelő természet, emberek, élet nagy stílusát. De gyermekes örömmel tört ki olyas valami láttán, amiből kiérezte az „egész megoldás” varázsát s a szellemi nagyság sajátosságát. Kriesch éppen a Zeneakadémia számára készített freskó kartonján dolgozott.

Nagy Sándor ezidőtájt még Veszprémben élt. Élénk emlékezetemben maradt az a meglepő áttekintési képesség, ahogy beléptünk a műterembe, első pillanatra rászegte szemét a kartonra és kérdé:

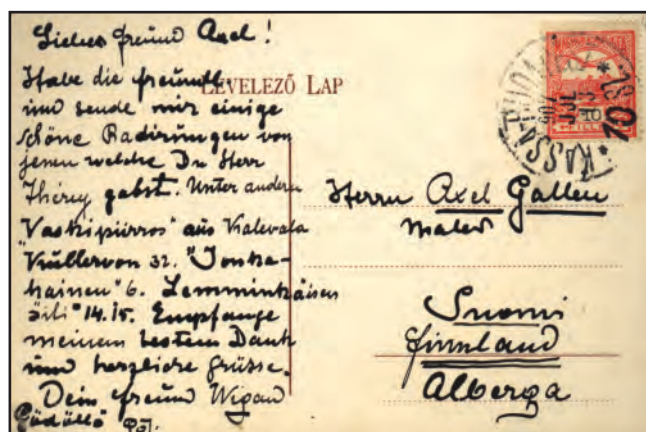
„Zenész vagy?” Kriesch monda: „Az.” – Tényleg elég jó zongorista volt. – Azt mondja Gallén:

„Nem látszik, hiszen angyali zenekarod disszonanciát zendít!” S valóban, Kriesch nem vette észre, hogy a vonókat összevissza ráncigálják, a ritmus kifejezése nélkül, Mire Kriesch rögvest letörölte a hegedülő karokat, Különben a gödöllői telepen finn testvérünk megtalálta azt a kielégülést, amit nemzeti művészetünkől elvárt. Gallén három ízben járt nálunk, rendszerint hosszabb tartózkodással. Egy ízben valami félévet töltött itt, ezidőre az akkori Fehérvári úton műtermet is bérelt.

Gallénnal több művész – Edvi Illés A., Kriesch, Nagy Sándor és Majovszky kíséretében – Kalotaszegre indultunk, Bánffyhunyadon kiszálltunk pihenni. Reggel előállottak a szánkók, felrakidtunk, Kriesch elrejtett egy pár hótalpat s kellő alkalomkor előszedtük. Leírhatatlan, hogy milyen örömet idézett e meglepetés Gallén képére. Hirtelen felcsatolta és csak úgy repült. Szembejövő parasztok elrémültek, nem tudván, miféle ördöghajtotta új masina ez megint, hogy ilyen eszeveszetten iramodik, Bizony elég bajt okozott megbokrosodott lovaiknak, Körösfőn Korpos Pál gazduram már értesítve volt s a falu elején várakozott egypár emberrel és fehérréppel. Hát ezek visszafutottak ijedségükben, amikor az örülten rohanó s minket jóval megelőző Gallént messziről észrevették. Kalotaszeg népe Gallént rögvest meghódította. Vidékünkben pedig a magyar Karjalát vélte felfödözni. E zugban megtalálta a kapcsolatot az élet és a művészet közt. Itt minden fűrés-faragás, festés, varrottas, szövés istenadta művészet bélyegét hordta magán. Amikor láttuk, hogy e nép mennyire meg-

hatja, kérdeztük, nem akar-e festeni? Eszközünk volt hozzá bőven. Azt válaszolta, hogy idegen helyen nem vesz palettát a kezébe, mert erkölcsi kötelességének tartja, hogy finn nemzeti inspirációit szűzen megőrizze. Ez a morális kötelességérzet a mi művészetünkben ismeretlen. De mivel e népben sok ősi rokonvonást talál s a magyar levegő rezgő sugallatai annyira megihlették lelkét, azt mondta, ha újra eljön, akkor talán ecsetet is ragad! Ahogy Kalotaszegre bebarangoltuk, érdekes megfigyeléseket tettünk: egyik község hegyoldali viskójának udvarán egy 6-8 m-es fenyő-sudár feküdt keresztben az udvaron s a félig nyitott pitvarajtón keresztül lassan beljebb húzódott, Kíváncsiak lettünk,

benéztünk, s hát látjuk, a gazda evvel táplálja a nyílt tűzhely lángját, ebbe tessékeli befelé a tönköt, nem fáradozván a fűrészeléssel és aprítással. Gallénnek ez nem volt ismeretlen: a finneknel ez gyakran előfordul. A gazdát szalonnasütés közben találtuk, bennünket is megkínálván finom fenyő-illatú pálinkával a dermesz-

tő hideg után; körülültük a tűzhelyet s eldiskuráltunk a ritka kedélyű öreggel, aki sokat beszélt élményeiről, én meg jegyezgettem. Sokat írhatnék ezekről a hetekről s a népben talált analóg vonásokról. Körösfőről szánkón Sztánára indultunk, itt körültekintve Kolozsvárra utaztunk, hogy itt néhány napot eltöltsünk. Felejthetetlen benyomásul maradtak azon párbeszédok, amelyek Apáthi és Gallén között folytak egy vacsora alkalmával, amelyet előbbi egypár egyetemi tanár bevonásával rendezett. Erdélyi Pál is jelen volt. Apáthi a vad függetlenség tűzörzöje. Nemegy felségsértési pere is volt. Gallén az őrjöngő forradalmi szellem az őket leigázó orosz hatalom ellen. Előzőleg kellett hazájából a cári üldözés elől menekülnie, mert olyan bélyeget rajzolt s bocsátott forgalomba, amelyen egy kígyó irgalmatlan erejével egy szívre tekeredik s annak vérét szipolyozza. Azt hiszem, politikai vonatkozását értették, akiket illetett.

Hogy Gallénnak s a közben még itt járt Saarinen építésznek s Oquist esztétikusnak visszaadjam a látogatást, feleségemmel együtt 1912-ben kiutaztam Oroszországon át – melyet előbb alaposan tanulmányoztam – Helszinkibe. Első utunk Gallén városi műtermébe vitt. Itt tanítványa: Alpo Sailo szobrász és rézkarcoló fogadott s mondta, hogy Gallén csak időközönként tartózkodik itt, ha

portréi vannak. Hanem egy óra mulya megy a vonat, menjünk ki hozzá Albergába. Amint itt munkáit nézem, feltűnik egy érdekes rézkarc: az utolsó rúnaénekes, a vak Arhippa Perttunen ábrázata, melyet emlékebe adott nekem dedikálva, Rövid utazás után Albergába-érkeztünk s mezei dülő úton sétálva értünk a nagy kertben fekvő műterembe. A felesége, Mary asszony fogadott, Első pillanatban megrémült; vad fajakutyájuk éppen megkölykedzett s ilyenkor még vérengzőbb, mint máskor. Mondotta, hogy igazán a Gondviselésnek köszönhető,

hogy jöttünkre nem nesztek fel, különben jól összemarcangoltak volna bennünket. Közben előkerült Gallén, s szíverősítőül rögvest második reggelire terítettek, Alig vártam, hogy műtermükbe kerülhessek. Első, amit mutatott, egy plastelin modell volt: leendő új, azaz harmadik műterméhez. Amint nézegetem, kérem az alaprajzokat. Közben tájékoztatott céljáról: kombinált feladatot kell megoldania. Ugy határozott, hogy ebben az épületben ajándékozza művészi

Gallén-Kallela második műteremháza Tarvaspääban. A hátsó épületszárny kialakításában Wigand is részt vett.

hagyatékát az államnak, mint „Gallén-múzeumot”, Megértettem: kapóra jöttem, hiszen kapcsolatos rendeltetés a takarékoság jegyében volt mindig legizgatóbb feladatom. Áttanulmányoztam az alaprajzot: óriási nagy műterem egy kisébbl megtoldva, több mellékhelvíség, rézkarcoló és maratóműhely, könyvtár, lakás, stb., olyképen megoldandó, hogy a jövőben elkülöníthető felügyelő-lakás is lehessen, Együttesen nekigyürkőztünk és gyömöszöltük a türelmes anyagot. A nehézségeket a külseje képezte, mely szerintem nem nőtt ki eléggé szervesen az alaprajzból. Gallén az egész finn hagyományos építészetet akarta itt egységes ritmusba foglalni, kezdve a turkui dómtemplom, Főleg ez utóbbi oromfalát és festői sekrestyebejáratát vette figyelembe. De a profán építészeti hagyományait is figyelembe kellett vennie, Egy hatalmas arányú, nyolcszögű toronyfal, a viipurii várkastélyé ösztönözte, Nem feledkezett meg a karjalai népépítészetről sem, mely főleg gyönyörű, faragott faoszlopairól híres, Tetejében florencei reminiscenciákkal is találkoztam: egy karcsú, magas arányú nyitások, négyívű, kecses oszlopú logiával. Az összpontosított hatalmas kandalló kéménye pedig alul négyszögben egy négyszögölet borított be, s terméskőből építve tornyosult az égbe. Az emeleti helyiségek, hol manzardban, hol oromba vágott ablakokban fejeződtek ki, Addig gyúrtuk, levágva egy-egy porticust, tologatva a

tornyot, míg a múzeum föl nem épült az alaprajzból, Így is készült el, amint a később elküldött fényképekről láttam. Amint a fal mellett álló vázlatokra pillantok, hát valami idegenszerű, derült, napsütötte világ üti meg szememet. „Csak nem Afrikában jártál?” kérdem. „Bizony oda kellett szöknöm, mert a cárizmus ismét üldözőbe vett.” Fölötte érdekelt e két véglet: az észak embere az egyenlítőn. Hogy milyen fizikai és lelki élményeken mehetett át? Közben 3 óra lett s ebédhez szólítottak – mely főleg halételekből

állott, mint nemzeti különlegességekből s minden fogás után más-más szeszesital szolgált az ételíz zamatosítására. Ebéd alatt feleségével és kisleányával részletesen elbeszélgettek exotikus kalandjaikat az ember-evők közt. Gallént úgy tisztelték ott, mint valami törzsfőnököt. Udvara vagy 30 bennszülöttből s egy csomó vászonsátorból állt. Sokat szenvedtek az elviselhetetlen hőségtől s egyéb klimatikus bajoktól, Végül kértem: „Hát a festés hogy ment?” „Hadd kérlek, valóságos fáraónak éreztem

magamat. Egyik rabszolgám festés közben napernyőt tartott fölém, a másik festődobozt, a harmadik legyezett; míg a többi tizenkettő körülöttem nyilastul, lándzsástul őrszemet állt, a többi a családomat őrizte, hogy fel ne fálják a vadak.” Fejtegette, mennyivel érdekesebb a barnabőrűek testének mély meleg bronzszíne, mint a fehérek sápadtsága. Alig várta, hogy a két év eltelték, mire elfogatási parancsa lejárt, s epkézláb ismét hazatérhessen családjával... Ebéd után a műterembe mentünk feketekávézni, Mary mint kiváló zongoraművésznő játszotta Cajanust, Sibeliust, Grieget, közben Gallén mutogatta a népies szőnyeggyűjtemény szebbnél-szebb darabjait. Ezen 1,5 négyzetméteres szőnyegek ősi parasztmunkák – velük ágyaikat, szánkóútjaikon magukat takarják be. Évszázados példányai dessein-ben és figurális kompozícióban bámulatosak. Csomózásuk meg éppen eredeti, mert az teljesen eltér a keleti és egyéb csomózási módoktól; magam is vásároltam egy 1823-ból való példányt. Este visszasétáltunk az albergai állomás felé, ahol Gallén anyósának a kastélyában vacsoráztunk. Éjfélét búcsúztunk el a kedves, vendégszerető háziasszonytól...

A Gallénnal együtt töltött idők legszebb emlékei azok, amelyeket vele Kallelában töltöttem. Ez meglehetősen messze Helszinkitől a Ruovesi tó partján s a tőle távolabb levő község táján történt. Vidéke félelmetes, ősvadonszerű

fenyőrengeteg. Sűrűjében 4-5 m hosszú gránitmonolitok alapjára ácsoltatott itt magának néhány keménymarkú parasztlegennyel hatalmas fenyősudarakból ősebernek való hajlékot. Műterme 16 m hosszú, 10 m széles és 6 m magas volt. Hatalmas arányánál fogva s rusztikális fatönkjeivel északi templom hajójára emlékeztetett; egyik oldalán egy gótikus ablak mélyen izzó színözönt árasztott el. Másik homlokoldala emeletes volt. Fönn háló, alul a könyvtár el-függönyözött nyílása torkolt a műterembe. Északon a hatalmas műteremablak, szemben függőfolyosó, mely a vendég- és hálósobákhoz vezetett. Alatta nagyarányú hármastagolású kandalló, benne kétoldalt nyílt láng nyaldosta naphosszat a gyantás fenyőhasábokat, míg a középső zárt helyen éjjel égett a tűz. Ilyen arányú kandallót még nem láttam. Azt hiszem, kiárasztott hőségében még a legkényesebb ősorangutangok is jól érezhették volna magukat. A kandalló és lépcső között egy

régi mennyezetes ágy állott, előtte szövőszék. Volt itt asztalos- és faragóműhely is; hiszen Gallén jóformán mindent maga megvalósított, amit tervezett, faragástól a kovácsolt vasmunkáig, szobafestésig. Függönyöket, szőnyeget tervezett, amelyeket felesége el is készített. Csak ilyen hatalmas zordonság, égbetornyosuló fenyők s tópart-alkotta elhagyottságban él a fenséges magány s vele az ember önmagának, ha azzal a meg nem alkuvó lelkierővel rendelkezik, mint Gallén mester, Átéreztem e helyzetet: aki évszázados múltból akar ihletet meríteni a Kalevala alaki megtestesítésére, annak szüksége van az ilyen ősvadonra, amelynek lélekrendítő félelmetessége minden alkotáson visszhangzik. És ha valamelyik képén derű derengene, az is csak könnyeken át mosolyogna. Csak ez az anyarög lehetett talaja, hol a Kalevalát és önmagát, nemzetében gyökeredző művészetét és nagy egyéni stílusát megtalálhatta. Magas, izmos alakú, szikrázó, dacos mongol volt ő, inkább zord puszták vadúl száguldó ménére illő, mint valami, klubfotelben álmodozó pulya. A Kalevala alaki megtestesítése nem puhára párnázott heverőn született, hanem inkább vihartól korbácsolt tengeren. Nézzük pl, leghatalmasabb vásznát: *A sampó védelmé*-t. Gallén nemegyszer kitörő vihar idején szállt vitorlás sajkájára s vitte

szeszélye magasabta útján a háborgó tenger dühébe. Hul-lámok mormogása, szél süvöltése, hasító villám szikrázó döreje voltak a melódiák, melyek az eposzt életre zengették. Odahaza a kis család, felesége elbeszélése szerint, félelmetes, álmatlan éjszakákat imádsággal virrasztott át. Vakmerő, bátor úszó volt s nem egyszer bravúros mutatványokat űzött Saarinen hajléka előtt a fehér tóban. Bár

Akseli Gallén-Kallela: *A sampó védelme*

átéreztem a helyzetet, mégis megkérdeztem, hogy bírta ki ezt a 7 évi önszáműzetést, rejtelmes magányt. Azt válaszolta: „Szükségem volt rá, mert csak így lehet igazán dolgozni. A társasélettől elundorodtam. Holtra fárasztott a tülekedő élet s a világ zaja. Hétköznapi semmiségek nem érdekelnek. Itt honol a béke és csend, mely ösztönzi az alkotóvágyat.” Átlagos emberek után különben sem szomjazott. Akikkel volt közlendője, azokkal teljesen kibeszélte magát. Csak legmeghittebbjeivel tartott fenn érintkezést: Oehquist, Sibelius,

Gorkij. Utóbbit le is rajzolta egy finnországi menekülésekor. Saarinen-nél, ennek Hvittrásk-i hajlékában rejtőzködött, míg az egyetemi hallgatók száza kísérték a tengerig, honnan hajóval menekült tovább. Barátai csak könyvei voltak, azok foglalkoztatták; főleg Runeberg Sztól zászlós regéi, R. Kipling Dsungelkönyve és Kivi: Hét testvér-e; az utóbbihoz készített gyönyörű illusztrációi meg is jelentek. Csak azoknak a keveseknek adatott alkalom, hogy Gallén lelkébe és szellemi életének mélységébe betekinthessenek, akik vele átéreztek e végtelen elhagyatottság magányát, ahol csak csekély 8 hónapig tart a tél s még a varjú szárnyának suhogása is alig hallik az alvó, örök csendben, A dermesztő hidegben, hosszú téli napokon át benn a házban izzó lélek tüze hevíté alkotó munkára. Sasfészke félig lakatlan volt, de a szellem, mely ez otthont alkotta, élt benne. Ez az elhagyatottság megajándékozta azzal az erővel, hogy magas technikai készségét, mely néha veszélyeztette is, leküzdje s visszatérjen ahhoz a végtelen egyszerűséghez, mely csak lélekkel fest. Ezt kereste nálunk is... S valóban oly egyszerűséggel és népi erővel festett, mintahogy a paraszt a parasztot festhetné csak. Meg kell említenem, hogy Gallén hatalmas leleményessége nemcsak a staffielei-festészet szűk körére szorítkozott, hanem a nagy művészetek összes

terén mozgott. Nagystílű freskófestészetéről nem is szólva készített bútort, tervezett szőnyeget, az utóbbiban felélesztette népének úgyszólván feledésbe vesző ősi hajlamát és technikáját, Üveget festett, fémet domborított, faragott, stb. A rajz összes mineműségekben járatos volt, sőt e téren új felfedezésekkel lepte meg a szaktekintélyeket, ilyen pl, az egyszeri nyomással előállítható sokszínű linóleummetset. Nézzük meg az ő illusztrálta Kalevala népies kiadását, 2-3 színű linóleummetsetével még a legszebb díszkiadást is háttérbe szoríthatja. Sajnos a díszkiadása, melyhez éveken át készített rézkarcokat, alig fog napvilágot látni. Legszebb lapjai dedikálva birtokomban vannak.

Nemhiába ejtette e maroknyi nép ámulatba a művelt világot már az 1900-as párisi világkiállításon alig néhány esztendő újraéledt művészetével, mert kilobbant még az öles hó alól is s fölmelegítette a nézőt a nemzeti érzés szent lángja! Hol szunnyadozik ez a mi művészetünkben, kultúránkban? Mindezt a Kalevala ősi népköltészetétől ihletett lelkek s Gallén forradalmi vérmérsékletével együtt rezgő idegei alkották meg. Gallén a finn faji lélek megtestesülése. Művészte múlandó lehet, de a szellem, mellyel fölírta nemzetét, örök. Ezt hagyta hátra testvéreinek. Ebben áll korszakos műve, halhatatlan érdeme. Fanatikus nemzeti rajongása, sugalló egyénisége nevelte Ehrström-öt, Cajanus-t, Lindgren-t, Saarinen-t, Sailo-t, s a többi, ma nagy művészeket. A finneknek nemzeti önérzet-ébresztőjük eposzuk volt, mely a nemzeti kultúra csodatevő forrása, élő

evangéliuma. Hogy kisugárzó eszméje mit alkothatott, láttuk testvéreinknél. Hiányát mi csak fájlalhatjuk. Az eposz nemzeti és etikai erejének befolyása a népre, súlyának magyarázata nagyon messze vinne. Csak gyökereire utalok, melyek nagy területen elágazódnak s az egész kultúrát áthatják. Nekünk, sajnos, népeposzuk nincsen, de alakulóban kellett lennie, mert halovány nyomait pogány magyar mondakörünk s egyoldalú históriánk sejteti, mely népi énekekből merítette sovány mondókáját, Említettem, hogy ősi emlékeinket historikusaink elherdálták. Pedig minket alighanem jobban érdekelnének multunkra vonatkozó, jocularainknak a krónikából kihagyott mondókái, mint az isteni hívatottság biztos érzésével, de kétes hitelességgel dolgozó Névtelen. Minden fajnak megvannak a maga ősi jelképei, szimbólumai, melyek vele keletkeztek, nőttek fel. Ha ezeket elveszti, létének gyökerei pusztulnak ki. A mi ősi jelképeink, mint mondám, jóformán elenyésztek, csak öntudatlan, rejtett életet élnek még a faj lelkében. Alkotó, nemzeti kultúra csak a fajbeli önmegismerés útján keletkezhetik. Eddig, sajnos, alig eszmélt valaki komolyan arra, hogy veszendőbe menő, végtelen értékű hagyományainkat megmentsük s szellemüket alkotásainkba beleolvasszuk. Erre ihlesse, ösztönözze nemzetünket a finn példa tanulsága.

Megrendült szívvel búcsúzunk Galléntól egynéhányan, akik olyan barátot veszítettünk benne, aminő ma annyira hiányzik. Azért osztozunk mély, megrendült szívvel testvéremzetünk gyászában.

Két rajz a *Hajdonába, réges-régön* című sorozatból (1912), amely Attila palotájának és Réka királyné kertjének képzeletbeli rekonstrukciója. Ezek alapján készült Muhits Sándor és Róth Miksa kivitelezésében a marosvásárhelyi Kultúrpalota Tükörtermének ólomüveg ablaksorozata.

Hauszmann Alajos egykori, maga tervezte lakóházával (I. kerület, Döbrentei utca 8.) szemben a Tabán Múzeum helyiségében szeptemberben nyílt meg a születésének 160. évfordulójára emlékező kiállítás. Hauszmann több művével, elsősorban a második világháborúban elpusztult budai Királyi Palota együttesével kötődik a kerülethez. Képünkön az egykori Magyar Királyi Kúria (most Néprajzi Múzeum) épülete a Kossuth téren.

Luca Poncellini

HUGYECZ LÁSZLÓ SANGHAJBAN

Egy magyar építész ragyogó pályája
a Kelet legnagyobb városának modernizációs folyamatában, 1919–1947

Száműzetés a jövőbe

Lengyelország, 1916. Az első világháborúban az orosz haderőhöz tartozó kozák lovasság éjszakai támadást indít a frontvonalak mögé, megtámadva az osztrák-magyar katonai tábor. A meglepetésszerű támadásban a magyar katonák vereséget szenvednek. Az ütközetben egy fiatal hadnagy, Hugyecz László jobb lába komolyan megsérül, és harcképtelenül orosz fogságába kerül. Később az ázsiai kontinens legkeletibb részére szállítják: egy munkatáborba a szibériai Habarovszk mellett, ahol a foglyok a transz-szibériai vasútvonal kiépítésén dolgoznak. Hugyecz fogságban tölti az 1917-es esztendőt, amikor kitör a felkelés Szentpétervárott és Moszkvában és a cári rezsim elbukik. A politikai események szakadást idéznek elő az orosz hadseregben: a vörösök és fehérek – a forradalmárok és a cár visszatérésében hívó konzervatívok – közti erőszakos összecsapások megrázzák a főbb városokat, és kiterjednek az ország távoli vidékei felé. A habarovszki foglyotáborban is két pártra szakad az őrség, és szembenállásuk miatt elvesztik ellenőrzésüket a foglyok felett. 1918 elején Hugyecz László és három másik társa kihasználja a helyzetet és szökéssel próbálkoznak. A négy férfi szert tesz egy kézi hajtású vasúti kiskocsira és munkásnak öltözve elhagyják a tábor a transz-szibériai vasút mentén. Mikor fegyveres katonákat vesznek észre, Hugyecz László leugrik a robogó kocsiról és beleveti magát az erdőbe. Egyedül, rejtőzködve menekül, míg eléri az Oroszország és Kelet-Mandzsúria közötti határon folyó Amur partját. A szibériai télben jégpáncéllal borított folyón könnyű átkelni, Hugyecz hamarosan átér a kínai fennhatóság alatti területre: maga mögött hagyva az új szovjet birodalmat, újra szabad.

A vasút vonalát követve Mandzsúria fővárosába, Harbinba ér, majd menekültként rövid időt töltve a Dán Missziónál, tovább indul dél felé, a Távols-Kelet legjelentősebb városa, Sanghaj irányába. Minthogy az első világháború az Osztrák-Magyar Monarchia végét jelentette, a fiatal tiszt állampolgárság, nemzetiség – és pénz – nélkül találja magát. Foglalkozása azonban van, a háborús konfliktus

előtt néhány hónappal fejezte be építési tanulmányait a budapesti Műegyetemen.

Hugyecz László Ede 1893. január 8-án született Besztercebányán, inaséveit apja, Hugyecz György építőmester mellett töltötte, mielőtt, 1914-ben, elkezdte műegyetemi tanulmányait.

Az 1910-es évek végén Sanghaj Kína pénzügyi és ipari központja, dinamikusan fejlődő város kirobbanó gazdasággal, a legnagyobb kínai kikötővel, teli üzleti lehetőségekkel az építés terén. 1918 végén Hugyecz beáll műszaki rajzolóként az amerikai építész, Rowland Curry irodájába.

Innen gyorsan ível felfelé a pályája, a 20-as, 30-as években Sanghaj építészetének egyik legmarkánsabb alakjává válik, a nyugatról – Európából és az Egyesült Államokból – származó modern építészeti nyelv és technológia terjesztésének aktív élharcosává, a modern életfelfogás sürgető

Hugyecz László 1922-ben

szükségleteinek kifinomult közvetítőjévé. Főszereplője lett a világ egyik legnyüzsgőbb, legkozmozgatóbb városa két világháború közötti modernizálódásának.

Sanghaj az 1920-as években

Az európai és amerikai gyarmati érdekek ázsiai kiterjedésének 19–20. századi történetében Kína sajátos szerepet játszott, ami a nyugati hatalmaknak adott engedélyeken alapult. Ezek révén ún. *területen kívüli* jogot¹ élvezhettek Kína meghatározott övezeteiben a keleti parton. Sanghaj kialakította a három, egymás mellett működő, de külön közigazgatás alá tartozó szektorának rendszerét, mely a területen kívülség helyi geográfiájának korábbi, 1842–1869 közötti viszonyaiból alakult: az anglo-amerikai nemzetközi zónát, a francia övezetet, és a kínai vezetés alatt maradó városrészt. A 6000 km hosszú Jangce folyó torkolatvidékének kedvező közelségében fekvő Sanghaj nagyon gyorsan a kínai és Kínába érkező üzleti élet és kereskedelem virágzó központjává vált. Az 1920-as évek elején Sanghajnak már több mint két és fél millió lakosa volt (Kínában a legnépesebb),² és a város két külföldi övezete – ahol nagyszámú nyugati bank nyitott fiókot – egész Kelet-Ázsia pénzügyi központja lett: olyan pénzügyi és kereskedelmi forgalom volt ott, amelyet a cégek és kereskedők a korszak legfejlettebb nyugati városaiban élvezhettek. A város gyors fejlődése lehetővé tette, hogy nyugati üzletemberek hatalmas vagyonokat fektessenek be, de elősegítette egy új társadalmi osztály kialakulását a kínai népességben belül is: kezdetben a brókerek és üzletkötők magasán képzett csoportját,³ később pedig – azon események folytán, melyek 1911-ben a sokezer éves kínai birodalom összeomlásához, és a köztársasági rendszer intézményéhez vezettek – a vállalkozók és üzletemberek modern urbánus-polgári rétegét, amely átittatódott a nyugati kultúrával, nyugati értékekkel (modernizmus, liberalizmus, kereszténység), és

¹ A *területen kívülség* jogot adott egy idegen hatalomnak, hogy saját fennhatóságát gyakorolja (a polgári és büntetőjogban, valamint az igazgatásban) az engedélyben meghatározott területen. A kínai birodalom az ópiumháború következményeként a 19. század közepe táján kénytelen volt aláírni számos egyezményt, amelyek garantálták a területen kívülség jogait egyes nyugati hatalmaknak. A leggyakrabban kikötővárosok közvetlen szomszédságába helyezett területen kívüli zónák eleinte egyfajta előőrsek voltak a nyugati kereskedők, üzletemberek és bankárok számára, majd nagyon hamar független gyarmati városokká váltak. Az 1920-as évek elején több mint 12 országnak (Nagy-Britannia, Franciaország, USA, Japán, Portugália, Spanyolország, Hollandia, Belgium, Dánia, Norvégia, Svédország, Svájc, Brazília) voltak elismert területen kívüli jogai Sanghajban. Egy Sanghaj nemzetközi kerületében élő polgár azokat a jogokat élvezhette, mint a területen kívüli jogot gyakorló országban. Németország és

összefonódott a hagyományos konfucianus erkölcsi felfogással. Ez a réteg leggyakrabban a nyugati típusú iskolák nevelési rendszerén belül alakult ki, melyeket a Kínában megtelepedett nyugati vallási szervezetek működtettek.

Sanghaji munkahelye azonnal ellátta feladatokkal Hugyecz Lászlót – immár Laszlo Hudecet –, aki egyidejűleg különböző stílusú építészeti terveken kezdett dolgozni, ami nagy kihívást jelentett a Budapesten az eklektikus tervezési stíluson edzett fiatal ember számára. Közép-Európa első világháború utáni gazdasági és politikai válságai, apja halála (1920), Curry társává történt gyors előmenetelle, valamint életre szóló találkozása Gisela Meyerrel, egy vagyonos német üzletember leányával, meggyőzték Hudecet, hogy végleg letelepedjen Sanghajban. Laszlo és Gisela 1922-ben házasságot kötött. A Curry-irodában eltöltött évek során számos ragyogó sikert ért el és komoly elismerést vívott ki magának a szakmájában, a kozmopolita város nemzetközi miliójében. Úgy érezte, eljött az ideje, hogy önállóvá váljék, sanghaji tervezőirodája megnyitásának hírért 1924 december 1-én teszi közzé a sajtóban.

Ebben az időben már megvolt az első önálló megrendelése, amely döntő jelentőségűvé vált volt karrierjében. 1923-ban Charles Reyner, egy nagyon gazdag amerikai üzletember, aki rendkívül nagy vagyont fektetett be Sanghajban, egy névtelen adománnyal akarta kifejezni a háláját a város iránt, amely öt milliommossá tette. Elhatározta, hogy a nemzetközi övezetben modern kórházat építtet, ehhez nagy kiterjedésű telket vásárolt egy elővárosi környezetben, és megbízta Hudecet a munka irányításával, de azzal a feltétellel, hogy teljes titokban tartja az adományozó nevét. Az alku az volt, hogy ha a nevére fény derül, az építész elbocsátják. A munkák zökkenőmentesen lebonyolódtak, az épületet 1926. január végére befejezték. A Curry-irodában végzett korábbi munkák legtöbbszörrel szemben⁴ a Megyei Kórház józan, semleges stílust látszik követni,⁵ a

Ausztria-Magyarország területen kívüli koncesszióit hatályon kívül helyezték az első világháború után.

² A világ hatodik legnépesebb városa volt.

³ Ők az ún. *komprádorok*, ezt a fogalmat korábban a portugál kereskedők használták Makaóban és Kantonban azokra a kínai szolgákra, akik a kínai javakat vásárolták számukra.

⁴ A legfontosabbak: házak a Rue Ratardon (1919–20), Kínai-Amerikai Kereskedelmi Bank (1920), McTyeire Iskola (1922–26), Sanghaji Bankár Szövetség (1922), Nemzetközi Takarékbank (1919–26), American Club (1922–24), Normandia lakóépületek (1924–26).

⁵ Az építészek és ügyfeleik egyértelmű szándéka volt, hogy az épületnek nem szükséges meghatározott stílusbeli jegyekkel rendelkeznie, amelyekről egy sajátos nemzeti stílusra lehetne következtetni, mivel a kórház a sanghaji nyugati közösségnek épült, tekintet nélkül az egyes személyek nemzeti hovatartozására.

American Club, R. A. Curryvel, 1922-1924

díszítés és ornamentika hiánya szigorúan funkcionalista elveket jelez az épület általános megjelenésében és a homlokzat kiképzésében (az ablakok és erkélyek számát és méretét szigorúan az egészségügyi program határozta meg). A kórházat ellátták a legújabb orvosi eszközökkel és műszerekkel. Ez volt az első olyan épület a keleti világhoz, ahol a szobákat légkondicionáló berendezéssel

látták el, melyet a svájci Sulzer Brothers cég szerelt fel: megvalósítása ráadásul megelőzte az Egyesült Államok első, teljesen légkondicionált épületét, a Milam Buildinget San Antonioban (Texas), melyet 1928-ban fejeztek be. A sanghaji főbb magazinok és hírlapok oldalain magasztalt Megyei Kórház⁶ közismertséget hoz Hudecnek és elindítja ragyogó karrierjét. A magyar építész számos munkája az 1920-as évek második felében főként amerikai magán ingatlantársaságok megrendelésére készült, vagy nyugati vallási szervezetek megbízásából, kórházak és más orvosi vagy oktatási célú épület létrehozására.⁷ De Hudec elkezd dolgozni az új kínai burzsoáziához, a kínai társadalom kulturális és pénzügyi elitjéhez tartozó ügyfeleknek. 1926-ban megnyeri a Joint Saving Society, egy kínai gazdasági

Megyei kórház, 1923-1926

menedzsmen által alapított és igazgatott új bank székházának tervezésére kiírt pályázatot.⁸ A JSS igazgatótanácsának tagjai a kínai elit legmagasabb köreiből tartoznak, az 1927 és 1937 közötti periódus pénzügyi és politikai hatalmi struktúrájának csúcsához. Ebben az időben

az országot Csang Kaj-Sek tábornok és nemzeti pártja kormányozta. Hudec ezekben az években hivatalokat, keresztény templomokat és temetőkápolnákat, városi luxusvillákat tervez és épít gazdag üzletemberek és a nemzeti kormány miniszterei számára, ipari üzemeket, egy vízierőművet a Whangpoo folyó partján, valamint egy egyetemi campusot.⁹

Normandia lakóépületek, R. A. Curryvel, 1924-1926

A kínai modernizmus úttörője

Hudec gyors sikere a kínai high society-ben főleg két tényezőről alapult: az első volt nemzeti hovatartozása (ugyanis nem tartozott egyik nyugati nagyhatalomhoz sem, melyek iránt a kínai burzsoázia – az üzleti világ barátságos színterei mögött – nehezteletést és félelmet érzett az ópiumháború történelmi öröksége, a Kínával szembeni gyarmati törekvések miatt); a második ok, amely tényszerűbb és nyilvánvalóbb, hogy a magyar építész nem élvezett semmilyen területen kívüli státuszt, sem valamilyen kivételes jogi védelmet Sanghajban. Hudec megbízása biztonságos választás volt egy kínai ügyfél számára: problémák esetén az építész kínai bíróság előtt lehetett perelni (aminek következményei előre láthatóak voltak), nem pedig egy nemzetközi vegyes bíróság előtt, mint a nyugati országok polgárai esetében. Hudec szakmai kapcsolata a kínai társadalmi elitekkel kezdetben nem nyújtott ked-

A Joint Savings Society épülete, 1926-1928

⁶ A *The China Press* 1926. június 19-i különszáma ünnepli a kórház megnyílását és alkotóit. Hudec portréja a címlapon szerepel a következő képaláírással: *Mr. L. E. Hudec, the architect of the Country Hospital, is already well known as an architect with a future. His design of the new hospital has brought him to the front ranks of the architects of the Far East.*

⁷ Margaret Williamson Hospital (1924-25), Estrella lakóépületek (1924-26), Paulun Kórház (1925-27), Burlington lakóépületek (1928), Asia Realty házak (1930), a Columbia Circle lakóházai (1930), német templom (1932).

⁸ A hagyományos kínai bankrendszer helyi alapon működött, kis összegű hiteleket folyósított a kereskedelem és árucserre céljaira. A 20. század

elejétől az ipari szektor növekedése és a kínai világ megnyílása a nyugati tőke előtt számos új kínai bank megalakulását eredményezte, melyeket nyugati pénzintézetek mintájára hoztak létre, ám a legtöbb esetben a kínai központi kormányzat felügyelete alatt, amely teljesíthette a kínai gazdaság új követelményeit: sokkal nagyobb összegű hiteleket szabadítottak fel az ipari szektor számára, fenntartották a nemzetközi standardokon alapuló árfolyamot, kezkeskedtek a gyorsan növekvő államadósággal.

⁹ Moore Templom (1926-31), Chapei Vízierőmű (1928-29), Csiao-Tung Egyetem, rend. terve és laboratóriumai (1928-31), Chapei Temetőkápolna (1929), True Light ikerépület (1930-1832), nagykövetlakások (1931).

Chapei vízierőmű, 1928-29

Hudec munkáiban pontos a megfelelés ügyfeleinek kulturális identitása és terveinek építészeti nyelve között. Amikor a nyugati közösség tagjaitól jönnek a megrendelések, úgy tűnik, a stílust az ügyfelek szabják meg: spanyol vagy mór homlokzat, európai vagy amerikai minták alapján tervezett házak, Tudor-stílusú, vagy amerikai gyarmati stílusú épület és így tovább. Egy-egy épület – gyakran az egzotikum felé hajló – stílusának felismerhetősége az ingatlanpiac számára kulcsfontosságúnak látszik a 20. század eleji kozmopolita Sanghajban, mely a különböző nemzeti identitások olyan vegyes, amelyben igény van arra, hogy ki-ki megtalálja saját tükörképét a város építészeti látványában.

Honisberg garázs, befejezve 1928

Ezzel szemben Hudec kínai ügyfeleinek nincsenek különleges elvárásai a stílussal kapcsolatban. A helyi pénzügyi és társadalmi burzsoázia tagjai nem keresik a díszítés és ornamentika meghatározott formáiban önmaguk reprezentálásának lehetőségét. Ők egyszerűen modern épületeket kérnek (bármilyen stílusúak legyenek is), hogy ezek tükrözzék a gazdaság és kultúra modernizációs folyamatához való tartozásukat, hiszen ők ebben látják a maguk jelentőségét. Minthogy nem kötődik stilisztikai előképekhez, Hudec elég tág teret talál a kínai megrendelőknek tervezett műveiben, hogy folytassa saját kutatásait egy személyes építészeti nyelv irányába. Az esztétikai és formanyelvi készlet, melynek közvetítésével Hudec inspirációit a kínai modernizmuson belül megvalósítja, az 1920-as évek közép-európai építészetéhez, különösen a német expresszionizmus sajátos vonulatához kötődik, amely Hamburgban és környékén terjedt el, Fritz Schumacher és Fritz Höger munkái révén. Ez az építészeti megközelítés a gótikus hagyomány korszerű újraértelmezésén alapult, jellemzője a sötét tónusú téglahomlokzatok alkalmazása,

Avenue lakóházak, 1931-32

a részletek expresszionista kidolgozása, s hogy távol tartja magát a kor avantgárd mozgalmainak redukcionista és absztrakt tendenciáitól (Le Corbusier és az Esprit Nouveau, Bauhaus).

A kínai városokban az észak-német expresszionista építészeti nyelv modernnek számít de még teljesen ismeretlen. Eltérően a széles körben használt sok történeti eredetű stílusmegközelítéstől, ez a formanyelv a modernitás és eredetiség ízét adja. A tervek kínai megrendelői megengedhették maguknak hogy eltérjenek koruk sanghaji építészetének klasszicizáló, túldíszített vagy egzotikumával hangsúlyozó főáramától. Egy nagyon is gyakorlati szempontból Hudec az észak-német expresszionista építészetet tekinthette a legmodernebb és legmeggyőzőbb stílusirányzatnak, mert a sötétre égetett tégl a legalkalmas homlokzatburkoló anyagnak minősült Sanghaj klímáján: bírja a nedvességet, nem tesz kárt benne az eső és a fagy, ellenáll a hőmérsékletingadozásnak és végtelen variációt tesz lehetővé a homlokzatok kialakításánál.

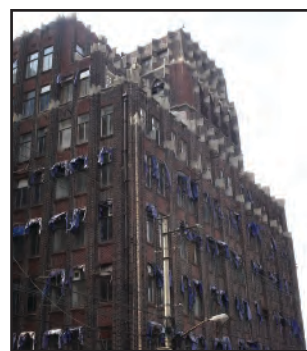
Gyakori európai útjainak köszönhetően (szinte minden évben, többnyire nyaranta Németországba utazott és családjával több európai országba ellátogatott) Hudec állandóan frissen tartja tudását az építészet és technológia legújabb nemzetközi eredményeiről. Az építőanyagokat és szerelvényeket Hudec főleg európai gyártóktól szállíttatta sanghaji munkáihoz. Így a magyar építész közvetlenül ültette át a legújabb gépészeti és tervezési megoldásokat Európából Ázsiába és Kínába. 1928-ban befejezett sanghaji autójavító műhelyét az íves homlokzaton horizontálisan megszakítatlan ablakcsíkok jellemzik, ez kínai földön ugyanannak az esztétikai átalakulásnak a jele, amelynek párja Erich Mendelsohn ugyanez évben Chemnitzben megépített Schocken áruháza, amely a következő évtizedekben áthatotta az egész világ építészeti fejlődését.

A Park Hotel

Az építészeti program, melynek keretében Hudec az 1920-as évek második felében ötvözi kínai megrendelőinek modernitási igényét a nyugati kulturális, esztétikai és techno-

China Baptist Publication Building, 1930-1932

Christian Literature Society Building, 1930-1932

A Park Hotel, 1931-1934,
és a Grand Theatre

lógiai törekvéseivel, a Park Hotel, az első ázsiában létesült felhőkarcoló megvalósításával jut kiteljesedéséhez. A 90 méter magas, 22 emeletes épületet a Race folyamenti síkságon húzták fel, Sanghaj szívében. Hudec 1929-ben kezdte a munkát a JSS igazgatótanácsának megbízásából⁹ az építkezést 1934 végén fejezték be legyőzve olyan műszaki nehézségeket, amelyek megoldására – Sanghajban – nem volt korábban példa. A legkomolyabb nehézséget a talaj kis teherbíróképessége jelentette.¹⁰ Ilyen feltételek között egy felhőkarcoló gondolata egyszerűen képtelenül hangzik.

A magyar építész és munkatársai¹¹ seregnyi ötlettel, Németországból importált, fejlett technológiai berendezéssel úrrá lettek a problémákon. Az épület alapját sokkal mélyebbre helyezték a szokásosnál, hogy a kitermelt talaj mennyisége az épület súlyának feleljen meg,¹² a munkaterületet mélyen a földbe préselt acéllemezekkel vették körül, hogy meggátolják a talajvíz beáramlását, és a talajvíz szintjének változását. A fő tartószerkezet speciális króm-céliből készült,¹³ melyet a Vereinigte Stahlwerke AG gyártott Dortmundban; az anyagot könnyűsége, rozsdásodással szembeni ellenállása és egyéb kiváló műszaki tulajdonságok jellemzik. Hudec bátran alkalmazta a Park Hotel építésénél a Németországban is új technológiákat és anyagokat, a magyar építész nagyobb bizalommal volt az európai ipari termékek és technológiák, mint amerikai versenytársaik iránt. Ahogy a sötétre égetett téglák estében történt, ez a választás is tisztán gyakorlati szempontokat követett. Noha a Park Hotel súlya több mint 20 000 tonna, ez volt az első többemeletes épület Sanghajban, amely a süllyedés semmi jelét nem mutatja! Ez mérföldkő a város építéstörténetében, és a sok ezer felhőkarcoló beharangozója, melyek it emelkednek azóta.

A sikeres műszaki és szakmai kihíváson túl a Park Hotel a modern világ építészeti képzeteinek és paradig-

⁹ A vezető pénzügyvezetők Sanghajban forrásaik jelentős részét ingatlanpiacra fektetik, ami sokkal biztosabb profitot termel, mint a nemzeti pénzpiac, amely függött a nemzetközi politikai-gazdasági eseményektől.
¹⁰ Sanghaj a Jangce folyó alluviális, nagy víztartalmú talaján fekszik, fő komponensei a homok és az iszap. Az 1920-as és '30-as évek sanghaji épületeinek némelyike évente 2-3 cm-t süllyedt a talajban.

¹¹ B. J. Lindskog, A. Corritt és E. Drenkahn, statikusok; Fritz Genter és K. L. Egikov, építésvezetők, B. I. Matrai, Hudec asszisztense; J. L. Szlasov, az iroda vezető műszaki rajzolója, L. C. Sun, belsőépítész.

¹² A világhírű építész, I. M. Pei mondta egyszer, hogy gyerekkorában

máinak összegzője: a magasházak amerikai vízióját ötvözte a találékony európai technológiákkal és építési eljárásokkal a korszak sajátos kínai kultúrájában.¹⁴ A Park Hotel a 30-as évek eleji republikánus, kapitalista, nacionalista Kína politikai és pénzügyi elitje sikereinek emlékműve, a kozmopolita modernitást és a kínai városi burzsoázia legitimizációs szükségletét fejezi ki.

Sanghaj, 1930-as évek

A Park Hotel nagy nemzetközi visszhangot váltott ki komoly szakmai sikert jelentve Hudec számára.. Ugyanabban az évben újabb sikert is elkönyvelhet. Tervezésében épül a Grand Theatre, a város legmodernebb filmszínháza, melyet erős expresszionista építészeti nyelv jellemez: a tömegek lendületes elrendezése, a finoman ívelt, minden dísz nélküli felületek, az esti kivilágításban hatalmas hirdetőfelületté váló üvegtorony. Ez a terv fordulópont Hudec tervezői gyakorlatában, elhagyja a téglafelületek, és a Modern Mozgalom építészeti szótára (és velejáró ortodoxiája) felé fordul (amely akkoriban döntően megerősödött Európában) és érdeklődést mutat az Egyesült Államokban a 30-as évek elején tért hódító Art Déco iránt. *A 30-as években Hudec stílusa alapvető változáson megy át, és munkássága rendkívüli hajtóerejévé válik Sanghaj új építészetének.* – írja Wu Jiang *Bauhaus principles in the architecture of Shanghai* c. tanulmányában (Volcker, Luckow (szerk.): *Beijing Shanghai Shenzhen*, 2000.)

Grand Theatre, 1931-1933

Lafayette Cinema, 1933

ott biciklizett a Park Hotel építkezési körül, és látta a munkálatokat; nagy hatással volt rá a kitermelt föld mennyisége és az épület méretei, és azokban a pillanatokban döntötte el, hogy építész lesz.

¹³ Az *Union Baustahl* 52 néven ismert nagyszilárdságú acéltermék gyártását a második világháború idején leállították (és sosem indították újra) a nyersanyag szűkös hozzáférhetősége miatt.

¹⁴ Az épület megvalósításában két kínai építési vállalkozó vett részt, a Yah Sing Co., amely az alapozási munkákkal foglalkozott, és a Voh Kee Construction Co., amely a tartószerkezettel és a felépítéssel. A berendezéseket, szerelvényeket szállító cégek között is sok kínai volt.

Tény, hogy a maga személyes és a különböző tipológiai nyelvek iránti nagyon kifinomult értelmezéseivel Hudec az 1930-as évek folyamán számos mesterművet hoz létre Sanghajban, magánvillákat (a vagyonos mágnás, Wu Tongwen lenyűgöző házát, amely ma a város szimbóluma), hatalmas lakóépületeket (Hubertus-udvar), kisméretű filmszínházakat a kínai közönség részére (Lafayette Cinema, Chekiang Cinema), hatalmas söripari üzemet (UB Brewery), templomot a német evangélikus közösség részére, valamint nagy iskolaépületeket az Aurora Egyetem jezsuitáinak. Más, meg nem valósult terveiben Hudec gigantikus magasházakat képzelt el, melyeket a Bund közelében kellett volna megépíteni,¹⁵ a város üzleti negyedének szívében. Ez igazolja, hogy a Park Hotel sikerét követően a sanghaji ingatlanbefektetők szabadjára engedték ég felé törő álmaikat, megszabadultak a műszaki akadályok okozta félelmüktől, s felvették a versenyt a nagy amerikai városok vertikális fejlődésével.

Az 1930-as évek közepétől Hudec legjelentősebb munkáit publikálták a legfontosabb építészeti (de nemcsak szakmai) lapok, mint a *L'Architecture d'Aujourd'hui*, a spanyol *Obras e Viviendas*, a *Der Baumeister*, a *The American Exporter*, *The Commercial Engineer* és a *The Far Eastern Review*, a *Kokusai Kenchiku* Japánban; a *Tér és Forma* Magyarországon. Hudec megérdemelte ezt a figyelmet, hiszen valóban úttörő szerepet játszott a nemzetközi kulturális cserefolyamatban és a Nyugatról Keletre áramló modern esztétika és technológia átadásában. Munkáiban mindezek előtt ügyfelei igényeit és érdekeit tartotta szem előtt, nagy figyelmet fordítva minden funkcionális és műszaki kérdésre, túl az esztétikai szempontokon és az önkifejezés vágyán. Építészeti terveit a legutolsó részletig menően végigkövette, leggyakrabban saját maga rajzolta meg semmit nem hagyva az esetleges bizonytalanságra. Ezáltal minden terve a *Gesamtkunstwerk* eszméjét követi. Ez a magatartás több annál a szakmai tisztességnél, amely az európai kultúra etikai követelménye, a műalkotás befejezettségének, teljességének ilyen fokú igénye a gótika, a bécsi szecesszió törekvésében lelhető fel vagy a századelő Werkbund mozgalmaiban, amelyeket idézi Hudec igyekezete az építészet, a kézműves mesterségek és a sorozatgyártás közötti integráció megvalósítására. A magyar építész munkáin keresztül az európai koramodern építészeti által felvetett számos kérdés talál válaszra a világ túlsó oldalán, Sanghajban. „Sokkal

¹⁵ Bund a folyópart neve, ahol Sanghaj angol-amerikai és francia szektorainak mólói a vízbe merülnek; itt volt a város fő kikötője, az üzleti élet központja, ahol először adták meg a területen kívüliség engedélyeit a 19. század közepén.

inkább mérnöknek érzem magam, mint építésznek” – vallja, s mindig olyan épületeket tervez ügyfeleinek, amelyek elsősorban szerkezetük tökéletességével, kiváló műszaki megoldásaikkal emelkednek ki a kortárs alkotások közül. Számos épülete ma is tökéletes állapotban van, kiállták a sok megpróbáltatást hozó idők próbáját és Sanghaj építészeti múltjának legbecsebb értékei közé tartoznak.

Mindazonáltal a várost kifejejtik a 20. századi építészettörténet nagy összefoglalóiból, melyek az európai és amerikai élvonalra összpontosítanak. Jóllehet Hudec ezért nem kapta meg méltó helyét a modern építészet mesterei között, de tevékenységének eredményeit a mostani kutatások próbálják feltárni. Henry Kissinger mindig szeretett megállni a Park Hotelnél kínai diplomáciai útjai során, s ki is fejezte, hogy kedveli Hudec felhőkarcolóit. Sajnos az épületet 1997-ben és 2001-ben felújították és kibővítették George Grigorian és Christopher Choa amerikai építészek tervei szerint, akik úgy döntöttek, hogy minden részlet-megoldásban a kései Art Deco formavilágát alkalmazzák, így jelenleg lehetetlen megkülönböztetni az eredeti épületet az ezt követő posztmodern toldásoktól és módosításoktól. Remélhetőleg a többi Hudec-alkotás, amely belsőépítészeti felújítást igényel, tiszteletteljesebb bánásmódban részesül az utókortól.

Epilógus

Az 1930-as évek végén Hudec lendülete lelassul a sanghaji pénzügyi rendszer bizonytalanságai miatt, a várost, és a kelet-kínai területeket 1937-ben a japán hadsereg foglalta el. A második világháború kitörése után, 1942-ben Hudec (aki hivatalosan csak 1928-ban kapott magyar állampolgárságot) kinevezték Magyarország tiszteletbeli sanghaji konzuljává. Ez nem politikai kinevezés volt, csupán kötelezettséget jelentett a sanghaji magyar állampolgárok életének és biztonságának védelmére, másik célja az volt, hogy a magyar érdekeket megtartsa semlegesnek.

Hubertus Court Apartment Building, 1933-1936

Wu Tongwen (Dr. Woo) -ház, 1935-1938

1945-ben a Japán feletti győzelem és a kínai japán uralom befejeződése kirobbantotta a polgárháborút a nacionalista Csang Kai-Sek hadserege és a Mao ce-tung vezette kommunista erők között. 1947 elején a forradalmi Felszabadítási Hadsereghez tartozó katonai csoportok megszerezték az ellenőrzést Sanghaj egy része felett, Hudecet elfogták és börtönbe zárták, irodáját rekvirálták. Harminc évvel Szibériába deportálása után a magyar építész ismét a történelem tragikus eseményeinek áldozatává vált, és ismét szembe kellett néznie a drámai következményekkel. A hatóságok szemében Hudec az ellenséghez tartozott: mint építész, karrierje összefonódott a korábbi nacionalista rezsim legmagasabb rétegével; másrészt mint magyar konzul, egy olyan ország érdekeit képviselte, amely a háborúban az ellenség táborába tartozott. Japán Kína legádázabb ellenségének számított a katonai invázió és a szörnyű vérengzések után, melyeket Nanjingban és más kínai városokban rendezett.

A reménytelen helyzetben Hudecnek sikerül megszerezni a szökését a börtönből, lefizetve az öröket. Helyzete meggyőzi, hogy azonnal és végérvényesen el kell hagynia Kínát. 1948 januárjában a Hudec-család felszáll az S. S. President Polk fedélzetére és Európába hajózik a Szuzei csatornán keresztül. Átmenetileg az akkor legsemlegesebb

Laszlo Hudec az 1950-es években

Svájc egyik kisvárosában telepednek le. Néhány hónappal később a magyar építész Rómába érkezik, hogy csatlakozzon egy régészekből és történészekből álló csoporthoz, akik ásásokat végeznek a Szent Péter bazilika alatt, hogy megtalálják a szent sírját. Nem világos, hogyan kapcsolódott bele ezekbe a kutatásokba, de fáradozásait a pápa egy teljes bűnbocsánatot adó dokumentummal jutalmazta, bocsánatot minden bűnre, a múltban, jelenben és a jövőben. Hudec visszatér családjához Svájcba, s ugyanebben az évben teljesen visszavonul az építészettől. Mivel fél visszamenni Magyarországra, feleségével együtt amerikai állampolgárságért folyamodik, mint politikai menekült.¹⁶ Az ezzel kapcsolatos jelentés, melyet a Bevándorlási Hivatal a CIA-vel együttműködve készített, megemlíti a magyar építész sanghaji karrierjét: „Mr. Hudec a Távol-Kelet egyik, ha nem a legkiemelkedőbb építésze”. A Hudec-család San Franciscoba települ és Laszlo Hudec itt hal meg szívroham következtében 1958. október 26-án, 65 éves korában.

Z. Tóth Csaba fordítása

¹⁶ A törvényt 1948-ban fogadták el, és lehetőséget adott nem-amerikai állampolgároknak, akik hazája kommunista uralom alá került, hogy a politikai eszméi vagy korábbi tevékenysége miatti üldöztetéstől való féltelme esetén védelmet és állampolgárságot kérjen az USA-ban.

Októberben nyílt meg a Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeum előterében a LAJTA BÉLÁRA EMLÉKEZŐ KIÁLLÍTÁS. A Múzeum a Lajta Béla által tervezett Hecht Jónás-féle üzlet és műhely helyén (Budapest, V. Szent István tér 14.) kapott helyet, miután tavaly a várból el kellett költöznie. A nemrégén felújított portál Lajta egyik jelentős alkotása és a Zsolnay épületkerámia alkalmazásának kiemelkedő példája. A kiállítás az alábbi méltatást közli az alkotóról:

A magyar építészet legnagyobb újítója. Másfél évtizedes pályája korszakokat ível át, folyamatosan megújuló építészettel a historizmustól jutott el az expresszionista funkcionális stílusig. Tevékenységgel kortársainál erősebben kötődött bele az európai stílusváltozások áramába, s töretlen nemzeti elkötelezettsége mellett is jobban meghatározta pályáját külföldi építészekkel való kapcsolatai. A nagy kivétel Lajta számára Lechner Ödön, a mester, a példakép, a munkatárs,

aki kezdetben formát adott a nemzeti építészet iránti elhivatottságának. Lajta a lechneri vonalat más tanítványoknál hívebben és bensőségesebben vette át, azután új forrásterületet nyitott a magyar formanyelv számára, aminek révén betölti a hiányzó láncszem szerepét Lechner és a Kós Károly által képviselt irányzat között. Lajta elsőként indult a népi építészet felfedezésére, hogy személyes tapasztalatot szerezzen arról, mi az, amit a korszerű alkotó folyamatban a hagyományból meríthet. Elsőként fordult saját tervezői munkájában a finn nemzeti romantika építészeti felé és elsőként figyelt fel Adolf Loos modernségére. Elsőként hozott létre szimbolikus és monumentális műveket, elsősorban a temetőművészetben, amelynek megújítója volt. Lechnerhez hasonlóan szintézist igyekezett teremteni a magyar népi kultúra és a keleti nagykulturák között, de már nyitottan a modernizmus előtt. Egyike a magyar zseniknek, akik megérdemelt világhírüket a nemzeti kultúrához való ragaszkodásuk miatt nem nyerték el.

Lajta Béla: Harsányi-ház, Budapest, Népszínház utca 18, 1912

Kordos László

GÖRNYEDŐ ATLASZOK ALATT – PALOTA A STEFÁNIÁN –

A Stefánia úton az égre törő, hatalmas, dárdaszerűen kiemelkedő, gazdagon díszített épületet mellett nem lehet érzéketlenül elmenni. „Hol röviden ezelőtt még kis berek állt, ott emelkedik immár a díszes épület, melyet, mint a homlokzat felírása mutatja, Magyar Királyi Földtani Intézetnek nevezünk” – mondta avató beszédében 1900. május 7-én Böckh János igazgató.

Legszebb hajnalban és éjszaka. A napfelkelte még beragyogja az ostorfák övezte széles járdát, és a palota homlokzata is néhány órára megmutatja különleges értékeit. Esténként a díszvilágítás teljes pompájával érvényesülnek az arányos felépítés monumentalitását megtörő díszítések. A tetején kicsit árnyékba borul az Atlaszok hátán tartott Föld, viszont fényárban fürödnek a kristályokat és az égbolt-

ba vesző végtelenséget szimbolizáló, a pécsi Zsolnay-gyárban készült ultramarinkék kerámiával borított tető gúlái. A homlokzaton az égitestek mellett kiemelt hangsúlyt kap a Monarchia korából származó – a II. világháború után levert, majd az 1990-es évek elején újra felhelyezett – ország-címer. Már ennyi is elég lenne, hogy mindenkivel tudassa: az épület a magyar föld hazai palotája. Mindez 1898–1899-ben, alig másfél év alatt készült el Lechner Ödön tervei alapján. A Stefánián ekkor még nem lehetett korzózni, de néhány év alatt paloták nőtték ki az Istvánmező homokgödörökkel tagolt, előbb az Új Lóversenytéren, és a külterleki víztoronynak is helyet adó poros pesti környékéből.

Az 1867. évi kiegyezést követően sorra alakultak a különböző királyi (állami) tudományos intézetek, amelyek

mindegyike a gyorsan fejlődő és önállósodó Magyarországot szolgálta. Már egy évvel a kiegyezés után, 1868-ban Gorove István földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszter azon gondolkodott, hogy a birodalmi (bécsi) központtól független intézet létrehozásával teremtse meg a hazai bányászat és ipar számára szükséges földtani kutatások lehetőségét. Ezért, az 1848-ban alapított Magyarhoni Földtani Társulat szakmai javaslatát is figyelembe véve minisztériumában létrehozta a magyar királyi földtani osztályt. Indokai között nyomatékosan szerepelt, hogy „az ország részletes földtani ismereteinek nemcsak a tudomány érdekében, de különösen közgazdasági szempontból is nagy fontosságot tulajdonítok. Ez érdekeltségnél fogva kötelességemnek tartom a földtani felvételek és kutatások lehető előmozdítását avégre, hogy az ország az elérendő tudományos eredmények értékesítésében mielőbb részesülhessen”.

Egy évvel később, a mindössze öt főből álló szervezet „lelkes tagjai oly kitartóan és buzgalommal dolgoztak”, hogy a miniszter előterjesztése alapján I. Ferenc József császár és király 1869. június 18-án jóváhagyta a Magyar Királyi Földtani Intézet megalapítását. Az intézet feladata ma is azonos a csaknem 140 évvel ezelőtti alapító okiratban foglalt célokkal. Az ország átfogó és részletes földtani megismerése, térképezése, s mindezen tudományos eredmények hasznosítása a társadalom igényeinek kielégítésére. Az alapítók fontosnak tekintették, hogy a Földtani Intézetben legyen olyan gyűjtemény, ahol megtalálhatók az országot felépítő kőzetek, jellegzetes ásványok és ősmaradványok, s azokat minél szélesebb körben mutassák be. Mindezeknek a feladatoknak természetesen nem lehetett volna megfelelni, ha az intézetnek nincs olyan laboratóriuma, ahol a szükséges kémiai, ásványtani, kőzettani és talajtani vizsgálatokat elvégezhető.

Az új intézet állandó létszáma mindössze 11 fő volt, az igazgatótól a szolgálóig. Igaz, önálló székház nélkül többen el sem fértek volna. A többszöri albérletezéssel mégsem lehetett megoldani a császári és királyi felség által meghatározott feladatokat, ezért többszöri próbálkozásra 1895 áprilisában reményre adott okot a hír, miszerint a „Földművelésügyi m. kir. Miniszter úr ó Nagyméltóságának abbéli elhatározását, hogy legfőbb főnökünk hajlandó a m. kir. Földtani Intézet elhelyezésére egy külön, célirányos épületet emeltetni”. Az események ezt követően – legalábbis több mint száz év távlatából nézve – felgyorsultak. Semsey Andor, a magyar tudomány legnagyobb mecénása, 50.000 forintot ajánlott fel az új földtani palota megépítésére. A székesfőváros a leendő Földtani Intézet számára, az akkor

még nem Zuglónak, és nem XIV. kerületnek, hanem Istvánmezőnek és VII. kerületnek nevezett tulajdonából hajlandó volt ingyenes telket felajánlani az éppen kiépülő Stefánia úton, annak is a 14. számmal jelzett telkén.

Alig egy évvel az új intézeti székház helyének megszerzése után megjelent a földmívelésügyi miniszteri hirdetménye a Földtani Intézet épülete tervrajzának elkészítésére. A pályázaton csak hazai építészek vehettek részt, és el kellett készíteniük a meghatározott helyű, fekvésű és méretű épület tervét. „Az építészeti stílus meghatározását a tervezőre bízom, kívánom azonban, hogy a homlokzat egyszerű tagozás mellett akként képeztessék ki, hogy az épület nyilvános jellege a helyesen megválasztott arányokban és méretekben jusson kifejezésre” – szöveg Darányi Ignác miniszteri előírása. A pályázat határideje 1896. november 1-jén, délután 2 órakor járt le, s addig 14 érvényes terv érkezett.

A sorrendben az utolsó, a *Versenyezve haladunk* jelíró pályázat lett a nyertes, amelyet Lechner Ödön nyújtott be. A bírálati jegyzőkönyvből tudjuk, hogy „az alaprajzi elrendezés már az első megtekintésre megkapó... a tervet teljesen átgondolt és átszűrődött munkára vall, ... csak az sajnálatos, hogy... a homlokzatok kiképzésére, illetőleg ábrázolására nem fordított több gondot”. A Földtani Intézet vezetőségének mégis a második helyezett, Gerster Kálmán műépítész terve tetszett legjobban, mert ott már az épület külseje is monumentális, s „az egyszerű, de mégis emlékszerű külső az intézet természetével összhangban áll”.

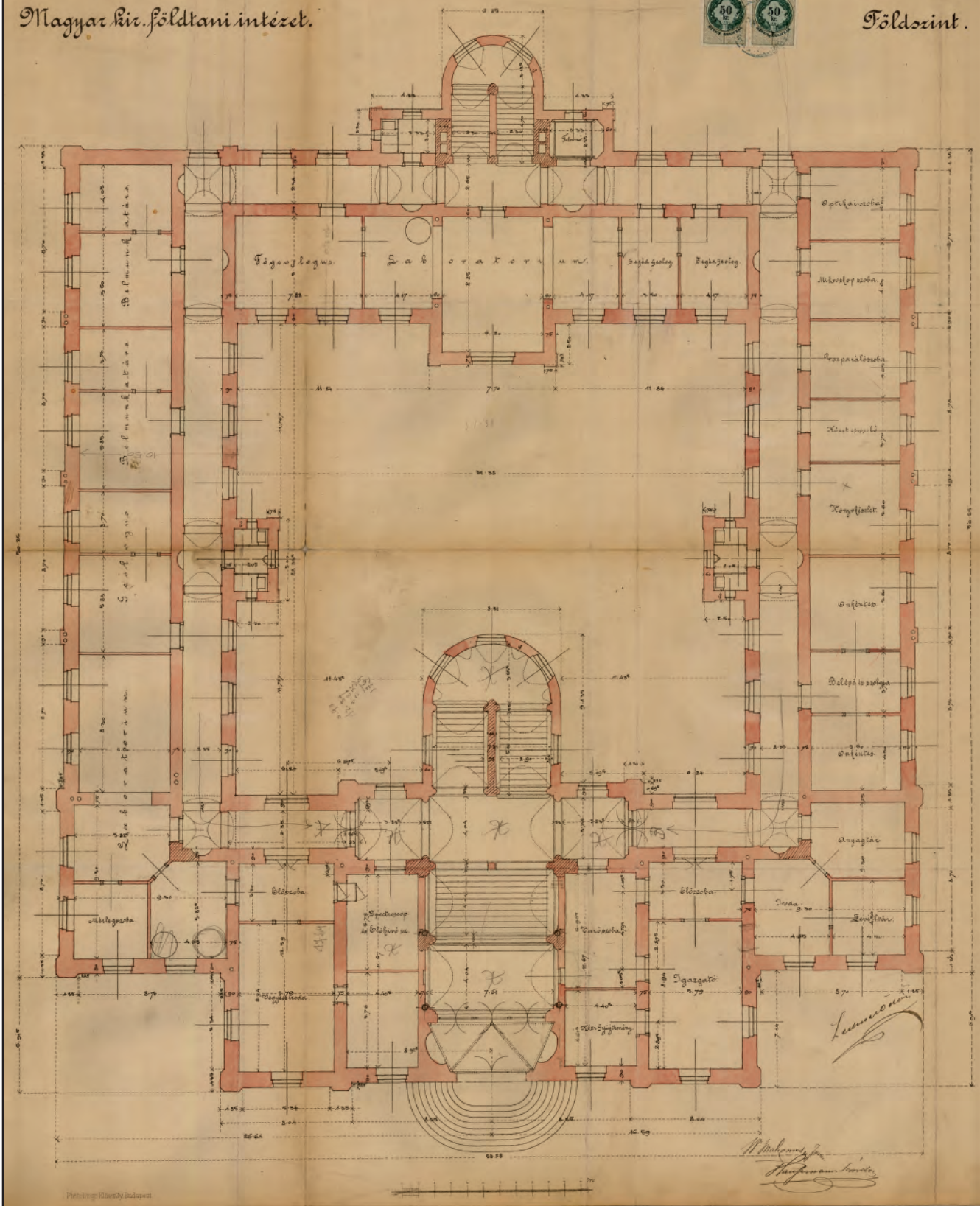
Míndezek ellenére a módosított Lechner-féle tervek szerinti építkezés Hauszmann Sándor vezetésével 1898. február 9-én kezdetét vette, 1899 szeptemberében befejeződött, s 1900. május 7-én az új intézeti palotát és múzeumot ünnepélyesen megnyitották. Három héttel később az alapító, I. Ferenc József is meglátogatta a Stefánia úti palotát. A Budapesti Napló színes tudósítása szerint, miután a király üdvözölte a megjelent notabilitásokat, „és feszült figyelemmel hallgatta, amikor az őskori medvék, bölények, tulokok, szarvasok, jegesmedvék hatalmas méretű csontvázait, csontmaradványait magyarázta Böckh igazgató... Nagyon sok tudományos műsöt hallott ma a felség. És ezek a magyarosított tudományos elnevezések kétségbeesztők. Az igazgató tehát többnyire németül is megmondta a bemutatott tárgy nevét.” A tervezettnél hosszabbra, háromnegyed órányira sikeredett látogatás végén a király beírta nevét az emlékkönyvbe, majd a kocs mellett állva azt mondta: „Rendkívül érdekes és tanulságos ez az intézet. Azt hiszem, hogy kevés ilyen szép gyűjtemény van!” A közönség éljenzett. A király szalutált.

A földtan palotáját Lechner Ödön magyaros szecessziós stílusban álmodta meg. A XIX. és a XX. század fordulóján a dekoratív hatásokra törekvő, bizarr, szeszélyes formákat alkalmazó képző-, ipar- és építőművészeti irányzat keretében sikerrel alkalmazta a magyar népművészet díszítéseit is. A XIX. század végének, s a magyar építészetnek is egyik legnagyobb alakja mestermunkát alkotott. Terveit akkor készítette, amikor éppen befejeződött két nagy pesti épülete, a kőbányai Szent László-plébániatemplom és az Iparművészeti Múzeum. Utóbbi nagyszerűsége ellenére éles kritika is érte, mert túldíszített színes kerámiáival – némelyek szerint – inkább hasonlított „a cigánycsászár palotájára”, semmint az ipar művészetének fellegetvára. Lechner tanult az észrevételekből, s a Földtani Intézetet már sokkal visszafogottabb, kiegyensúlyozottabb stílusban valósította meg.

Mint minden Lechner tervezte épület, a Földtani Intézet székháza is magán hordozza funkciójának jelképeit. Az épület monumentalitása, zártsága a Monarchia erejének, s azon belül a geológia fontosságának érzetét kelti. Az épület színvilágát kétféle árnyalatú kék, az asztalosmunkák világosabb, szürkésebb ún. posztókéke és a Zsolnay-gyárban készült majolikák ultramarinkák harmóniája uralja, utóbbi „intézetkékeknek” is hívjuk. A Stefánia út felőli főhomlokzat másik két, szintén mázas cserepekből rakott gúlisakja az ásványok kristályos formáját utánozza.

Az ablakok és ajtók faragását törtefehér „sujtásos” ornamentika díszíti, a külső homlokzatot sárga, az udvarit pedig fehér színű mázas burkolótégglák ötvözete borítja. A Stefánia út felőli homlokzaton a népművészetből merített majolikaminták ritmikusan váltakoznak a csiga formájú, egykor élt lábasfejűekre, vagy éppen mészvázú egysejtűekre hasonlító díszítésekre. Az épület belsejében még többször ismétlődő mintázatról – miután azok inkább művésziek, semmint tudományos igényűek – nehéz megállapítani, hogy valójában milyen kihalt állatot szimbolizálnak. Tudjuk viszont, hogy Hantken Miksa, az első igazgató a kihalt egysejtűek világhírű tudósa volt, s a lábasfejűekkel nemigen foglalkozott. A világ tér és időbeli kapcsolatait, a Föld tudományának végtelen távlatait érzékeltetik a Holdra, az élő virágokra, a nyíló tulipánokra, és a régmúlt állataira emlékeztető díszítések.

Az ívelt bejárati lépcsőn lépkedve a tiszteletet parancsoló kapu fölött a geológusok keresztbe helyezett kalapácsot és bányászéket mutató emblémája körül olvasható a szecessziós betűkkel, majolikából kirakott felirat: Magyar Állami Földtani Intézet. Mint Nemes Márta művészettörténész írta, „A kapun túljutva valóban különleges térsor

Lechner Ödön pályaművének egyik lapja, az épület alaprajza

ragadja magával a látogatót. A hármastagolású, fa-üveg fallal lezárt szélfogó maratott ornamentikájú üvegezése mögött felseljlik a három boltszakaszos, keresztházás, félköríves lépcsőházzal lezárt térsor.”

Ebben a térben két nevezetes, ősi fatörzs maradványa (Ipolytarnócról és Petőfibányáról), és két nevezetes igazgató Hantken Miksa és id. Lóczy Lajos mellszobra várja a belépőket. A falon márványtáblák hirdetik az intézet alapítását és szézéves fennállásának felújítási munkálatait. A magasföldszintre vezető lépcsőt szokatlan márványtömb tagolja, amely egykor az intézet híres igazgatói ravatalául szolgált. Felérve a félemeletre, és visszatekintve a bejárati aulára, szinte megelevenedik a látogató előtt a száz évvel ezelőtti mindennapi életkép, amikor itt sátapálcás, zsakettes urakat tisztelegve köszöntött az egyenruhás, címeres sapkát viselő portás.

Az aulából induló tágas főlépcső kanyarulatainak ablakából kinézve élénk tűnik az épület díszes tetője. A változatos mintázatú Zsolnay majolika cserepekkel fedett meredek tető gerincét többszörösen ívelt kúpcserepek és magasra törő csavart formájú kémények zárják. A lépcsőfordulókat cseppkövekre emlékeztető mintázatú oszlopok,

tengeri sünöket idéző gipsztukkók díszítik. Az első emeleten maratott üvegbetétes csapóajtón áthaladva, feltűnik a könyvtár nyilvános olvasótermének bejárata. Az egykori geológusok falakon függő portréi alatt több mint száz éve tanulmányozzák, olvassák, jegyzetelik vagy éppen másolják a kortársak az elődök tudományos eredményeit. A főlépcsőn tovább kapaszkodva a siklósi márvánnyal borított lépcsőkorlátjának hullámos vonalának kialakításával Lechner Ödön a végtelen tenger hullámzását örökölte meg. A lámpabúrák elmúlt korok egzotikus, lótuszvirágra emlékeztető formáját idézik.

A Földtani Intézet tágas, impozáns Díszteremben szinte naponként történik valamilyen esemény. Tudományos üléseknek, népszerű előadásoknak, fogadásoknak, kulturális és művészeti rendezvényeknek egyaránt méltó keretet nyújt a magyar földtan kutatástörténetét bemutató kiállítás és díszes pulpitus, ahol a szónoki emelvény mellvédjén olvasható a geológusok jelmondata, *mente et malleo*, vagyis *ésszel és kalapáccsal*. A terem sarkaiból a hazai földtan és bányászat szülőhelyének tekintett Selmechánya bányati-szjének bajszos és süveget viselő gipszből formált feje tekint a látogatóra. A rejtett mennyezetvilágítás jól kidomborít-

ja az egykor élt őszallatok, tüskésbőrűek és mézsvázás egysejtűek ihlette stukkóit. A terem hátsó, cseppkőszerű oszlopokkal és súlyos függönyökkel elválasztott traktusát *Lábnymos teremnek* nevezik, miután különleges szerkezet segítségével itt állították ki az Ipolytárnócon 1900-ban felfedezett 20 millió éves őszallat lábnyomokat tartalmazó eredeti homokkőlapot.

Az intézet megnyitásától egészen a II. Világháború ostromáig a Díszterem is az épület teljes második emeletét elfoglaló hatalmas múzeum és kiállítás része volt. – Megjegyzendő, hogy az épület jól átvészelte Budapest ostromát, és ez talán annak is betudható, hogy néhány házzal arrébb volt Vorosilov marsall, a főváros szovjet katonai parancsnokának szálláshelye. (Emiatt a Stefánia utat az 50-es évek elején Vorosilov útnak nevezték, majd Népstadion út lett, végül a rendszerváltás után kapta vissza eredeti Habsburg nevét, a Stefánia utat.) A kiállítások nagyrészt az épület körkörös folyosóira kerültek, és a hatalmas gyűjtemény – az ország legnagyobb szakmai múzeuma – a látogatók által nem látogatható, raktárrá és munkahelyekké alakított korábbi kiállítási csarnokokba szorult vissza. Még ez a hely is kevésnek bizonyult, ezért az 1980-as évek elején, Rubik

Ernő tervei alapján modern, könnyű szerkezetes, önhordó galéria és tömörtárolásos szerkezettel hasznosították a kihasználatlan magasságú termeket.

Az intézet rejtett, a nagyközönség számára csak ritkán látható látványosságai közé tartozik a egykorú vasból készült belső csigalépcsővel megközelíthető tetőterasz. A szemlélő csak ekkor érzékeli a kéznyújtásnyi közelségbe került Zsolnay tetőkerámiaak ritmikus szín- és formavilágát, megdöbben a homlokzat csúcsán a földgömb méretén. A gyakran szeles, tiszta időben Budapest szépsége, a távoli dunamenti hegyek és az Alföld síkja madártávlatból tűnik a néző elé. Különleges élményben részesül az, aki a faszervezetes padlás magasan elhelyezett pallóin körbesétálhat. Megérinti a több mint százéves, napjainkban is megcsodálható szaktudással épített műremek, és szédítő magasság sajátos szele.

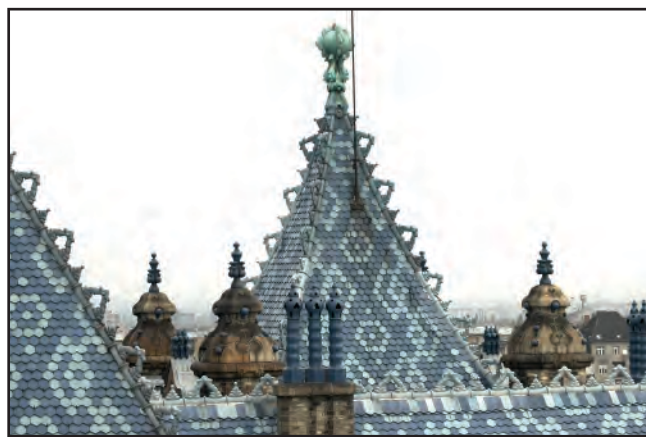
A Földtani Intézet palotája amellet, hogy országos jelentőségű, kiemelt műemlék, amelyet nem lehet magánosítani és más célra használni, élő, aktív kutatóhely és hivatal. A folyosókról nyíló szobák ajtajain ott olvashatók a nagynevű elődök nevei. A földtani intézet munkatársai nosztalgijával és büszkén gyakran csak úgy emlegetik munkaszobájukat, hogy ez volt a Lóczy lakosztály, Nopcsa igazgató

egykori hivatala, vagy éppen itt töltött évtizedeket Schréter Zoltán, Kretzoi Miklós, vagy Rónai András.

Az egykor királyi, és majd állami földtani intézet napjainkban is meghatározó, más kutatóhelyekre át nem ruházható állami feladatokat lát el. Hosszú történetében mindig is meghatározó volt, és lesz is az ország átfogó, különböző célokat szolgáló földtani térképeinek elkészítése. Ezek nélkül nincs tudományosan megalapozott nagyberuházás, településfejlesztés, mezőgazdaság, természetvédelem, hulladékelhelyezés és nem ismernénk felszín alatti, határainkon is átnyúló vízkészleteinket. A XIX. század végének bécsi alapjaira építve, de attól függetlenül elkészült Magyarország első átfogó földtani térképe, ami az 1900. évi párizsi Világkiállításon nagydíjat kapott. Az akkori geológusok szinte csak néhány téli hónapot töltöttek Budapesten, mert eredeti földtani kutatásokat, földtani felvételeket készítettek a Dunántúlon, az erdélyi hegységekben és a Délvidéken is. Az ekkor kiadott földtani térképek ugyan már nyomdai úton sokszorosított 75 000-es méretarányú felszínrajzot használtak, de a földtani képződményeket még mindig kézzel színezték. Közben Lóczy Lajos szerkesztésével megjelent a 60 tudós munkájával összeállított, magyar és német nyelven kiadott *Balaton monográfia* máig egyedülálló könyvsorozata. Az 1950-es években a gyakorlati célú, és már a mélyföldtani térképek elindítása volt a cél. 1956-ban Kretzoi Miklós rövid igazgatósága alatt jelentették meg Magyarország második, 300 000-es méretarányú térképét, amely egészen az 1970-es évek elejéig alapmunkának számított. Ezt követték a különböző szintű és célú (200 000-es, 500 000-es méretarányú) térképsorozatok. Mindezeket két évtizede még jókora rajzcsoport pauszpapíron készítette el a később nagyrészt az intézet saját nyomdájában állították elő. Azóta már nincsenek rajzoló és a klasszikus nyomda is megszűnt, viszont a több mint egy évszázada felhalmozott adatokból számítógépen készülnek a digitális térképek és térmodellek. Ma az ország

100 000-es méretarányú digitális térképei a legkelendőbbek. Azért még nem halt ki a geológuskalapács sem, mert távérzékelés és modern technika ide vagy oda, a helyszíni, terepi munka még hosszú ideig nélkülözhetetlen lesz a legfontosabb eredeti adatok feltárásában. A Földtani Intézetből nőtt ki az 1891. évi filoxéra-járványt követően a síkvidéki területek agrogeológiai kutatása, majd a ma is létező Agrogeológiai és Talajtani Intézet. A hazai ősember jelenlétének 1906. évi első bizonyított előfordulása (Miskolc Bársony-házi szakóca, Szeleta-barlang) után intézeti keblekből nőtt ki a Magyar Barlangkutató Társulat (jelenleg Magyar Karszt- és Barlangkutató Társulat). Ugyaninnen indult el a Magyar Hidrológiai Társaság is. A 2007-ben századik születésnapját ünneplő Geofizikai Intézet gyökerei is a Földtani Intézetbe vezethetők vissza.

Az intézet immár másfél évtizedes, és még beláthatatlan idejű gyakorlati feladata a radioaktív hulladékok elhelyezésének és állandó figyelemmel kísérésének, monitorozásának földtani megalapozása (Bátaapáti). A geológusok kezdetben aranyat, vasat, szenet, kőolajat és földgázt kutattak. A felgyülemlett adatok ismeretében nagy meglepetés lenne, ha további nyersanyagokat és energiahordozókat fedeznének fel Magyarországon. Ismerik a készleteket, és csak technológia, pénz, és gazdasági érdek kérdése, hogy a karbantartott régi adatokat az újabb igényeknek megfelelően újraértékeljék. Napjainkban nagyobb kihívás az ember-környezet kapcsolatából lérejtött környezet- és természetvédelmi kényszer, és annak földtani kutatása. Szennyezésértékelés, elhelyezés, a meglévő és a várható folyamatok modellezése. Nagy és megengedhetetlen kockázatot vállal az, aki a Földtani Intézet geológiai ismeretei nélkül épít autópályát, lakótelepet, metrót stb. Bolygónk ivóvízkészlete közismerten korlátozott és belátható időn belül veszélybe kerül. Az intézet egyik legfontosabb feladatává vált a felszín alatti ún. *víztestek* több ezer méter mélységig történő megismerése, vagyis annak ismerete, hogy a mélyben a víz milyen közet-

ben tárolódik, áramlik, változtatja hőmérsékletét és kémiai összetételét. Többek között olyan kérdésekre adtak választ az intézet kutatói, hogy a dunántúli bauxitbányák karsztvízlecsapolása, illetve azok nagy részének megszűnése után miként változott meg a források áramlása, milyen hatások befolyásolják a Hévízi-tó vízhozamát és minőségét. Kutatják, hogy az Alföld egyes területein a felszín alatról származó vizeknek miért magas az arzéntartalma, és mit lehet ezellen tenni. A nemzeti feladatok mellett a kutatások jelentős része ma már az Európai Unió egységesített szemléletű kutatási projektjeinek részeként valósul meg. Mindezek mellett az Intézet létrejötté (1869) óta világhírű tárgyakkal is gyarapodott a Múzeum, mint a veszprémi kavicsfogó álteknős (*Placochelys placodonta*) csontvázával, a francia Coquand 30 ezer tételes klasszikus franciaországi és észak-afrikai ősmaradványgyűjteményével, és az elmúlt 30 év rendszeres ásatásai eredményeként az emberre válás 10 millió évvel ezelőtti történetének világviszonylatban is legjelentősebb leletgyűjtésével, a *Rudapithecus hungaricus*-szal. Ugyanakkor az 1960-as évek szemléletének megfelelően igen sok klasszikus és látványos múzeumi tárgyat más intézményeknek adtak át. A hazai őskőkor-kutatás fél évszázados kőeszközeit a Magyar Nemzeti Múzeumnak, a látványos nagyméretű őszállatcsontvázakat a Magyar Természettudományi Múzeumnak adták át (miután annak állománya 1956-ban elégett), de a gyűjteményből részesedett az Iparművészeti és a Közlekedési Múzeum is.

Minden kutatóintézetre és hivatalra jellemző, hogy az új eredmények megoldásához egyre kiterjedtebb, modernebb és nagyobb létszámú háttérre és személyzetre van szükség. A szinte évtizedes gyakorisággal felmerülő, gazdasági racionalizálási kényszerek, politikai és személyi ambíciók, de leginkább a geológiával szemben is támasztott, egyre megújuló társadalmi igények átalakították a klasszikus nemzeti intézményt is. Akkreditált laboratóriumokra, országosan kiemelkedő könyvtárra és múzeumra, hatalmas vidéki mélyfúrási magminta raktárakra, informatikai rendszerre, elektronikus adabázisokra, és mindezekhez legalább európai követelményeket kielégítő infrastruktúrára, és legfőképp emberekre van szükség, ami minden panaszkodás és csökkenő állami támogatás ellenére is működik. A Magyar Állami Földtani Intézetnek az államigazgatásban már sok gazdája (felügyelete) volt. Alapításakor és még hosszú ideig a Földművelésügyi Minisztériumhoz tartozott, de volt, amikor a Pénzügyminisztérium felügyelte. A renszerválás előtt a Központi Földtani Hivatallal volt közvetlen kapcsolata, majd annak megszűntével létrejött a Gazdasági Minisztériumhoz tartozó Magyar Geológiai Szolgálat, amely-

hez két kutatóintézetet, a Magyar Állami Földtani Intézetet és az Államei Eötvös Loránd Geofizikai Intézetet tartozott. 2007. január 1-től ismét változott a helyzet, mert a Magyar Geológiai Szolgálat beolvadt a Magyar Bányászati Hivatalba, és létrejött a Magyar Bányászati és Földtani Hivatal (MBFH). A Földtani Intézet felügyeletének kormány szintű döntése 2007. novemberéig még nem született meg, miután felmerült, hogy átkerül a Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztériumhoz. Valószínűbb azonban, hogy megmarad a Gazdasági és Közlekedési Minisztérium önálló kutatóintézetének. Mindeközben tovább erősödött a Földtani Intézet nemzeti kutatóintézet (Survey) jelentősége, miután még Magyarország európai uniós csatlakozása előtt teljes jogú tagja lett az európai földtani intézeteket tömörítő, brüsszeli székhelyű EuroGeoSurveys szervezetnek.

A Földtani Intézet Stefánia úti palotájába belépő egyszerre gyönyörködhet a monarchiabeli fellendülés csodálatos szecessziós palotájában, és megbizonyosodhat arról is, hogy az több mint száz éve nem véletlenül szolgálja az államot, a gazdaságot, a tudományt és mindazokat is, akik eddig úgy gondolták, hogy mindehez semmi közük.

(A 20. és 24. oldalon látható felvételeket Hack Róbert, a többi Makovecz Benjamin készítette)

UNOKÁINK IS LÁTNI FOGJÁK A KORMÁNYZATI NEGYEDET...

Osskó Judit tévéfilmjének teljes szövege és válogatás a fimhez készített,
de abból idő hiányában kimaradt interjúk szövegéből

Osskó Judit: Teljes átalakulás előtt áll Budapest. Olyan jelentős, a város funkciójának átértékelését érintő lehetőség nyílt meg Budapest előtt, mint a XIX. század végén, amikor a mai városszerkezet kialakult. Nem túlzás tehát azt állítani, hogy egész Budapest jövője a tét. – Ezzel a három mondattal kezdődött annak a sajtótájékoztatónak a sajtóanyaga, amelyet az új kormányzati negyed építése ügyében aláírt megállapodás alkalmából tartottak. A Westend City tetőteraszán április közepén megrendezett ünnepélyes ceremónián Demszky Gábor főpolgármester, a Kincstári Vagyoni Igazgatóság nevében Zelles Sándor vezérigazgató, valamint Görözdi György projektigazgató, miniszterelnöki megbízott írta alá a megállapodást. És a tetőkertről az építés leendő helyszínére, a Nyugati pályaudvar mögötti területre is rápillanthattak a résztvevők. A beépíthető területnek körülbelül 20 százaléka lesz a kormányzati együttes, erre a nyílt nemzetközi tervpályázatban konkrét építészeti terveket kérnek, míg a fennmaradó nagyobbik részre részletes városrendezési elképzeléseket várnak. A tervpályázat új beadási határideje július 11. A kormányzati együttes megépítésének határideje 2009. május 31. Addigra kész az 5700 főt foglalkoztató 11 minisztérium, valamint a miniszterelnöki hivatal a volt Földművelésügyi Minisztérium helyén. Mindenesetre a város, de az ország közvéleménye számára is furcsa, hogy ilyen nagy jelentőségű kérdésben ilyen példátlanul rövid idő alatt látszik megszületni a döntés és a megvalósítás. És közben a minisztériumi ingatlanok – 33 kiemelt értékű, főként belvárosi épület – eladása is megtörténik.

Eltér István, a Magyar Építész Kamara elnöke: Többfajta a lecke, egyrészt az, hogy ne csak egy kormányzati negyed formáját, beépítési karakterét, magasságát határozza meg, hanem mellette az összes többi rész beépítését. Hiszen az a nagyobb és fontosabb. Fontosabb, mint a kormányzati negyed, mert oda, ha ilyen fontos funkció kiköltözik, akkor a kilenc tizednyi, vagy 80-90 százalékkal nagyobb területre nagyon fontos előre meghatározni, hogy ott milyen szerkezetű városrész lesz. Na most ez nem csak ott okoz majd

galibát, hanem a Belvárosban is, mert innen is nagyon sok funkció, nagyon sok munkaerő kiköltözik és természetesen azoknak a helyére másfajta funkciók jönnek. Erre nem tudom milyen elképzelés van, erről mi nem tudunk, de nyilvánvaló, hogy ezeket az épületeket majd átépítik, átalakítják, hiszen eredetileg döntő többségük nem erre funkcióra készült. Úgyhogy a tervpályázattól elsősorban a terület új beépítési karakterét várjuk, másodsorban a kormányzati negyed részletesebb megtervezését, hogy ott az építésznek milyen álmaik vagy vízióik vannak

Gerle János, építész: Egy lepusztult városnegyed megelevenítése természetesen nagyon is üdvözlendő cél. De a kérdés az, hogy vajon milyen módon hat ez arra a Belvárosra, amelyet egyértelműen a város legértékesebb területének tekintünk. Ami egyúttal azt is jelenti, hogy egy szerintem teljesen abszurd politikai helyzet alakul ki, hiszen a minisztériumok a jelenlegi állami tulajdonú épületekből, azt lehet mondani, egytől egyig – hiszen ez a kormányzati szándék –, átkerülnek egy egyelőre áttekinthetetlen tulajdonosi kör, mindenesetre magánérdekeltségű cégek birtokába. Vagyis az állam azt vállalja fel, hogy a teljes kormányzati apparátus függésbe kerül egy természetesen teljesen bizonytalan helyzetű magánbefektetői érdektől, hiszen a magántulajdon mindig adásvétel tárgya lehet. Tehát itt az egész kormányzat egyfajta függési helyzetbe kerül magánérdekektől, amit én, mint állampolgár egyszerűen népszuverenitás megsértésének tekintek. Ez a dolog politikai része.

Osskó Judit: Az utóbbi hetekben, hónapokban a kormányzati negyeddal kapcsolatban számháború folyik egy újságolvasó ember szemében. Arra volnék kíváncsi, hogy milyen konstrukcióban épül a kormányzati negyed, mibe kerül a költségvetésnek és a majdani befektetőnek.

Görözdi György, projektigazgató, miniszterelnöki megbízott: A konstrukcióról annyit, hogy bár PPP-nek mondjuk, de ez kicsit bővebb magyarázatot igényel. A PPP az állam és a magánszféra együttműködése egy feladat végrehajtásá-

---

ban attól függően, hogy egy ilyen projektnek a kockázatait egymás közt hogyan osztják meg. A tervezés egy részét az állam vállalta magára. Egyébként pedig a kockázat egészen a futamidő, a 25 éves együttműködés végéig a magánfél oldalán jelentkezik. Ezért cserébe az állam 25 éven keresztül egy most látható, számítható fix rendelkezésre állási díjat fog fizetni. A mi mennyibe kerül számokhoz annyit szeretnék hozzátenni, hogy annak a funkció együttesnek – iroda, tárgyaló, kommunikáció, értekezlet –, amit a kormányzat a működése során használ, az együttes beruházási értéke 28 milliárd forint. Ez azt jelenti, hogy a minisztériumok jövőbeni elhelyezése – bele nem értve a kormányfőt és a miniszterelnöki hivatalt –, azaz valamennyi minisztérium 25 évi működéséhez szükséges építési költsége 28 milliárd forint. Az egész terület kiszolgálását lehetővé tevő parkoló újabb 10–12 milliárd forintba fog kerülni, tehát az építés összesen negyven milliárd forint. 25 év alatt a teljes üzemeltetésre, ide értve a felújítást, karbantartást, mintegy 126 milliárdot fog kifizetni az állam, szemben azzal a 250 milliárddal, amit akkor kellene kifizetni, ha minden minisztérium a jelenlegi elhelyezési körülményei között működne tovább.

Noll Tamás, építész: Az előző pályázatnál, amelyik a kormányzati negyed helyét kereste, alapvetően az volt a cél, hogy a pályázók új helyeket vizsgáljanak meg. Mi viszont azt mondtuk, hogy nézzük meg azért előtte a régi helyet is, hátha az is alkalmas arra, hogy a csökkent létszámú kormányzati apparátust el lehessen helyezni. Azt találtuk, hogy a 32 kormányzati épületből ha tizet megtartanánk a Parlament körzetében, azokban az összes minisztériumot kényelmesen el lehetne helyezni. Ezen kívül megvizsgáltuk azt is, hogy mit jelent a régi épületek üzemelési és fenntartási költsége. Számításokat készítettünk és kiderült, hogy a meglévő épületek üzemeltetése olcsóbb, mint egy újonnan épített irodaházé. Úgyhogy mind gazdasági, mind városszerkezeti szempontból – mi azt mondtuk –, sokkal előnyösebb a meglévő helyen a meglévő állománnyal gazdálkodva az új kormányzati struktúrát kialakítani.

Oskó Judit: A belvárosnak miért jó, ha a kormányzati negyed a Nyugati pályaudvar mögött kijelölt területre kerül?

Ikvai Szabó Imre, főpolgármester-helyettes: Van egy nagyon egyszerű, rövid válaszom és egy picit bonyolultabb, hosszú. Az egyszerű válaszom, hogy a fővárosnak minden jó, ami a város fejlődését szolgálja. A kormányzati negyed egy gigantikus gazdasági beruházás a fejlesztői tartalmától elte-

kintve és ezek a pénzek Budapesten lesznek elkölthetve. E tekintetben ez egy nagyon jó lokáció, mert egy jól költhető, jól építhető helyszín. A hosszabb válasz praktikusán a város szerkezetével függ össze. Mi vizsgáltuk a kormány kérésére a lehetséges helyszíneket és egyszerűen a legjobb és leglogikusabb döntésnek ez tűnt. Hozzáteszem, hogy ugye, itt közpénzek, közvagyonból forrás, majd a forrásból újabb vagyonkonverzió történik meg, tehát közpénzek költsége történik a területen. Nem mindegy, hogy egy forintnak mekkora szinergiája, felhajtó ereje van. Ott egy elköltött egy forint nagyon, nagyon jól hasznosul. Miért? Nem csak hogy létrejön egy irodaházegyüttes, hanem a környéken a közútól a közterekig teljes egészében minden megújul. A közlekedése ennek az egész környéknek javulni fog, lehetőség nyílik arra – ugyancsak magántólke mozgósításával –, hogy a lakóingatlanok rehabilitációja végre megkezdődjön. Tehát nagyon, nagyon jó hatékonysággal költhetőek el a közpénzek ezen a területen.

Gerle János, építész: Egy ilyen beruházásnak illeszkednie kellene egyrészt egy távlati városfejlesztési koncepcióhoz, amibe ez nem illeszkedik, hiszen az ötlet független a korábbi, hosszú évek alatt és egy szakmai konszenzussal létrejött városfejlesztési koncepciótól. Ha mégis van egy ilyen szándék, akkor természetesen először ezt a városfejlesztési koncepciót kell átalakítani és átszabni, ami viszont nem történt meg: tehát például az egész infrastruktúra fejlesztésének kérdése, hogy hogyan illeszkedik ez a város közlekedési hálózatába, amely nagyon jelentős átalakításra szorul. Ezek olyan problémák, amelyet egyetlen menetben, egyetlen építészeti pályázattal rendezni nem lehet, főleg, ha annak igen szorító határideje van. A másik probléma, hogy egy ilyen pályázatban egyetlen építészeti koncepciót választanak ki. Itt egyvalaki fog nyerni. Hogy ez az egyvalaki felhőkarcolót épít-e vagy sem, ezt én nem tudom, de az mindenképpen ellentmond egy ilyen léptékű városépítési koncepciónak itt Európában, hogy egyetlen iroda vagy egyetlen építész adjon formát egy ilyen léptékű beruházásnak. Hogy minden minisztérium és hogy minden olyan épület, ami itt épül, valójában egy tervezői gondolat jegyében szülessen meg, az megint eléggé abszurd.

Beleznay Éva, Budapest megbízott főépítésze: A főváros szempontjából nem az a legfontosabb, hogy egy irodakomplexum lesz belőle, hanem sokkal inkább az, hogy egy halott városi területet újraéleszt, megújít és olyan lehetőséget kínál, olyan fejlesztési lehetőséget annak a területnek, ami lehet, hogy csak 15–20 év múlva történt volna.

Oskó Judit: Ennek a fejlesztés előtt álló területnek a szabályozásához milyen támpontokat kaptak a pályázók? Milyen építészeti, milyen városépítészeti, urbanisztikai szempontok szerint képzelték el ezt a területet fejleszteni?

Beleznay Éva: A jelenlegi szabályozásban ez a terület vasúti terület. Mialatt a pályázat folyik, elindítottuk azt a szabályozási tervmódosítást, ami lehetővé teszi, hogy ez a terület át tudjon alakulni városi területté. Igazából az a mi elképzelésünk, hogy a vágányok lefedésre kerülnek, legalábbis a Ferdinánd hídtól a Nagykörút felé eső részen és a lefedésen tulajdonképpen egy szint magasságban megvalósulnak azok a városi terek, ami egy város működéséhez szükséges.

Oskó Judit: A magassági korlátokat milyen módon szabták meg? Vagy azt is nyitva hagyták a pályázók számára?

Beleznay Éva: Nyitva hagytuk, de irányelvként mind az elemzésekben, mind az igényen szerepelt a Világörökség meg a Nyugati pályaudvar műemléki épületének fontossága. Nem tudom elképzelni, hogy itt toronyházas megoldások szülessenek, hisz sem a terület kapacitása, tehát feltárási lehetőségei ezt nem biztosítják és nem kívánatos a világörökségi terület mellett sem egy ilyen vertikális szimbólum.

Oskó Judit: A kormányzati negyed az elkövetkezendő években a költségvetést tekintve milyen teherrel jár?

Görözdi György: Nagyon fontos dolog, hogy azzal szemben lehetőség nyílik a jelenleg használt minisztériumi épületek értékesítésére, egyszerre, egy összegben 100 milliárdot meghaladó bevételre számíthat a kormány, illetve a költségvetés. Ezzel az államadósság is csökkenthető. De nem csak ez a fontos, hanem az, hogy az újnak a létrehozása ebben a konstrukcióban nem jelent ugyanolyan egyösszegű terhet az állam számára. Hiszen az a költség, amit említettem, a kivitelezés és az üzemeltetés költsége, a 25 évre egyenlően oszlik el, tehát fix, számítható, körülbelül 7 milliárd forintos készenléti díjat jelent minden évben az állami költségvetés számára, és a valamennyire mozgó közműdíjakkal együtt újabb másfél-két milliárd forintot, így jön össze a 25 éves számítható költség. Én azt gondolom, hogy maga ez a forma, az egyszeri bevételszerzés, de ugyanakkor az előre ismert és tervezhető és nem egyszerre jelentkező kiadás, ez egy nagyon nagy hasznot jelent önmagában.

Oskó Judit: Mióta a kormányzati negyed ötlete felmerült, azóta halljuk, hogy ez milyen nagy megtakarítást jelent.

Bencze Izabella, a Kincstári Vagyoni Igazgatóság korábbi vezérigazgatóhelyettese: Nem vagyok közgazdász, tehát borzasztó egyszerű módszerekkel próbálok számolni és kizárólag az előterjesztés adatai alapján. Illetőleg az Új Egyensúly Programban, az új kormányprogramban megfogalmazottak alapján. Nos az Új Egyensúly Program szerint a jelenleg állami tulajdonban álló miniszteriális épületek – itt mintegy 32 ingatlanról beszélünk – esetében kizárólag az üzemeltetési költségeket kell az államnak megfizetnie, a víz, villany és egyéb közszolgáltatási díjakat. Az Új Egyensúly Program alapján ez az államnak évente ötmilliárd forintjába kerül. Egyszerű számítással eljuthatunk odáig, hogy ha évente kifizetjük az ötmilliárd forintot a jelenlegi épületek fenntartási költségeire, az 25 év alatt 125 milliárd. Nem történik semmi, ellenben megmarad százmilliárd értékű vagyon, tehát nem adtuk el az ingatlanokat – ez végül is a nemzet vagyona –, és közben működött a kormányzat. Az új konstrukció alapján, ha ugyanezt a számítást elvégezzük, akkor azt látjuk, hogy eladjuk az ingatlanokat, plusz kifizetünk 145 milliárdot és 25 év múlva ott tartunk, hogy nincsen semmifajta vagyonunk, a kormányzatot nem tudjuk hova tenni, csak akkor, ha újabb jelentős összegért megvásároljuk ezt az ingatlant.

Lányi András, az Élőlánc Magyarországért elnökségi tagja: Van egy olyan alkotmányos alapelv a demokráciákban, hogy a kormány az ő korlátozott és időleges hatalmát nem használhatja olyan döntésekre, amelyek az ország örökségét, előző nemzedékek alkotásait, ha úgy tetszik a jövő nemzedékek örökségét érintik. Hiszen ezek a nagyobb horderejű, hosszabbtávú döntések egy sokkal szélesebb társadalmi fölhatalmazást és egy kiérlelt, lassabb döntési folyamatot igényelnek. Semmi nem indokolja ezt a kapkodást, amely most egyik évről a másikra, alig vitatott, nyilvánosság előtt elzárt döntések, tényszámok, folyamatok alapján készít terveket, hiszen még azt sem tudjuk, hogy valójában az adófizető – a költségvetés – mit áll ezekből a költségekből, és mi az, amit egy magánberuházó fog fizetni értük. Egyébként az is baj volna, hogy ha az derülne ki, hogy ebben a magyar állam nem szerez tulajdonrészt. Azt tudniillik, amikor egy kormány a folyó költségvetési hiány csökkentése érdekében középületektől, közvagyontól szabadul meg, ezt vagyonszerzésnek nevezik, ez kifejezetten törvénybe ütközik és a kormány bírósági felelősségre vonását vonja maga után.

Oskó Judit: Sokak szomorúsága, hogy egyrészt ezek az új kormányzati épületek sem lesznek a mieink és amiket el-

---

adunk, ezek a gyönyörű belvárosi ingatlanok, vagy azoknak egy része, idegen tulajdonba kerül. Tehát valahogy az ember, hogyha ezt kívülről nézi, akkor nem tűnik olyan nagyon nagy üzletnek. De lehet, hogy csak én ehhez nem értek.

Görözdi György: A mienk lesz! Hát hogyan lenne a mienk! Hát ezeknek az épületeknek az új funkciója, legyenek ezek bár bankok vagy szállodák vagy más funkciójú intézmények, a mieink lesznek, hát mi bejárhatunk sokkal inkább talán, mint ma egy minisztériumba. Tehát ez a mienk vagy nem mienk kérdésben nekem egy kicsit más a véleményem. És mienk lesz az új kormányzati épületegyüttes is, hiszen ennek a konstrukciónak egy fontos alapja, amit említettem, hogy 25 évig a mostani befektető tulajdona az ezzel járó felelősséggel együtt, de 25 év múlva az állam egy egyoldalú nyilatkozattal birtokba fogja venni ezt az épületet.

Oskó Judit: De nem ingyen?

Görözdi György: Teljesen névleges áron. Most 2000 euro körüli összeget gondolunk erre, ami egy jelképes ár

Oskó Judit: Eladásra kerülnek a korábbi minisztériumi épületek: milyen módon gondolkodnak a Belváros, az ötödik kerület jövőjéről?

Beleznay Éva: A Lipótvárosban s a Belváros térségében nagy igény van szállodákra még mindig, illetve olyan apartmanházakra, amelyek egy minőségi belvárosi lakáskínálatot biztosítanak. Én biztos vagyok benne, hogy ezek az épületek, főleg a műemléki épületek, tehát a hagyományosan eredeti karakterű épületek ezekkel a funkciókkal telnek meg, az újabb, kevésbé értékesek meg feltehetően lebontásra kerülnek és új épületek kerülnek a helyükre.

Oskó Judit: Sokaknak az a félelme – valószínűleg jogos félelme –, hogy az egész belváros zárt zóna, zárt terület lesz a bennszülöttek számára.

Beleznay Éva: Én ettől nem félek. Az biztos, hogy nagyon fontos, hogy egy nagyon jó ingatlanhasználási stratégia jöjjön a kormányzat részéről. Ebben is közreműködünk, tudomásom szerint ezeknek az értékesítéséről nem született még döntés. Én azt gondolom, hogy egy egészséges vegyesség fog kialakulni, de ez nagymértékben függ a stratégiáról.

Oskó Judit: És el tudja képzelni, hogy 2009-ben, tehát két év múlva ennek a komplexumnak az első üteme megépül és átadásra kerül?

Eltér István: Elvileg el tudom képzelni, technikailag megoldható természetesen. Ehhez az összes szereplőnek a nagyon aktív és precíz részvétele szükséges. Tervezők, beruházók, kivitelezők, hatósági emberek, a kormány tagjai és a teljes szakmai spektrumnak itt úgy oda kell figyelni, akkor esetleg meglehet. De a tervezési program állandó változásaival, a szabályozások állandó változásával is számolni kell, mert, ugye, nem csak ez épül, hanem mellette, mögötte, alatta, előtte és mindenhol egyéb dolgok is, és ezek azért nem csak egymást segítő, hanem egymást akadályozó tényezők is.

Ikvai Szabó Imre: Nagyon feszítettnek érzem ezt a tempót. Minden tempó feszített. Ám ki fogja ezt megcsinálni, ha nem mi, és mikor, ha nem most? Meddig fogunk még erre várni? 1995-96-ban reppent fel egy ilyen gondolat. 1998-2000 közt ez felerősödött, akkor utána egy picit megint visszaesett, most megint itt van. Előbb-utóbb ezt meg kell lépni. Akkor miért tologassuk ennek a felelősségét. Jó elhatározás, jó cél, jó helyszín. Meg kell csinálni.

Gerle János: Én most nagyon személyes vagyok, őszintén remélem, hogy ez a beruházás nem fog megvalósulni. Sokmindent nem értek belőle, nagyon zavaros információk állnak ennek az egésznek a háttérében, nem tudom áttekinteni, hogy valójában mi készül, csak látom, hogy itt nem egy szakmailag megalapozott és szakmai szempontokat képviselő döntésről van szó. Ezért jobban örülnék, ha várnánk, és bízánk abban, hogy a megszokott magyar tempó szerint addig fog húzódni ez a beruházás, amíg elmarad, és akkor reménykedhetünk, hogy ami megtörténik végül, az jobb lesz ennél.

Görözdi György: Én abban bízom, hogy se valami különleges szándékból, se öncélúan nem lesznek olyanok, akik megpróbálják akadályozni ezt a feszített tempót és ezzel késleltetni a határidőt. Mert ezt a kormányzati negyed a kormány nem magának építi, hanem a mindenkori kormánynak és az egész országnak. És ez az országos érdek kellene, hogy ezt a feszített tempót segítse.

Noll Tamás: A 2009-es határidő teljesen irreális. Máshol azért egy ekkora léptékű fejlesztést jóval nagyobb odafigyelés, jóval nagyobb előkészítés előz meg. Ez egy ötletpályázat

---

nak nagyon jó lenne, ebből aztán ki lehetne szűrni azokat az elemeket, amelyek alapján ki lehetne írni a konkrét tervezésre vonatkozó pályázatot. Ezt mi sem mutatja jobban, mint hogy az előkészítés olyan szinten áll, hogy a mai napig nem tudták megadni a minisztériumok létszámárányát, a kettes számú táblázat a mai napig hiányzik a pályázatból.

Osskó Judit: A tervpályázat beadási határidejét kilencven nappal kitolták. De még ez a július 11-i dátum is irreálisan

rövidnek tűnik. Ráadásul továbbra is hiányzik az érvényes, jóváhagyott, minden részletre kitérő szabályozási terv. Ami nem változott: a létesítmény átadási határideje, ami előrevetíti az engedélyezési eljárás modernizált, törvényeken átgázoló alkalmazásának a veszélyét. Csakúgy, mint a hebehurgya, folyamatos tervezési program módosíthatást és a silány minőségű, igénytelen megvalósítást. E sötét jóslatokat Borvendég Béla építész vetítette előre. Ám mindannyiunk nevében remélem, hogy nem lesz igaza. Hölgyeim és uraim, köszönöm a figyelmüket.

RÉSZLETEK A MŰSORHOZ KÉSZÍTETT INTERJÚKBÓL

Gerle János: Ahogy a különböző kormányok gondolkodtak-gondolkodnak a kormányzati negyed kialakításán, ez arra a mentalitásra emlékeztet, amikor valamilyen felsőbb döntés születik egy uralkodói gesztus formájában. Az európai fővárosok történetében több ilyen döntés született, kezdve az ókortól, amikor egy-egy császár újjáépítette Rómát egészen a modern nemzetállamokig. Brüsszel talán a legrettenetesebb példa erre, a város magán viseli, hogy több ízben át kívánták formálni. Új tengelyeket nyitottak, új hangsúlyokat teremtettek a fővárosban és közben szép lassan elpusztították azt, ami a történeti várost igazából értékessé tette. Ez semmiben nem különbözik a diktatúrák építészététől. Itt és most ez az uralkodói gesztus érvényesül, ugyanez a fajta mentalitás – csak ezúttal mélyen összefonódik gazdasági érdekekkel. Ezt érdemes megvizsgálni, hogy ez a fajta koncepció vajon milyen mértékig képes az egész város fejlődését szolgálni.

Osskó Judit: A minisztériumi ingatlanok – 32 vagy 33 nagyrértékű középület – értékesítése a kormány döntése és nem a társadalom többségéé. Arról nem is beszélve, hogy ezeket valószínűleg külföldi befektetők vásárolják meg magyar tőke híján és a Belváros furcsa zárt övezetté válhat.

Gerle János: Ezeket az épületeket valamikor magáncégek építették. A Belügyminisztérium a Pesti Magyar Kereskedelmi Banké volt, a Pénzügyminisztérium az Általános Hitelbanké és így tovább. Tehát magáncégek építették, de az akkori bankok vezető szerepet játszottak a fejlődésben, amely a kiegyezés után bekövetkezett és amelynek következtében felépült az a Magyarország, amelyet mind építészeti, mind társadalmi szempontból becsülünk és nagyra tartunk. Úgy gondolom, ezek a magáncégek kevésbé vol-

tak az ország fejlődésétől idegen érdekek képviselői, mint amelyek ma abban a helyzetben vannak, hogy ilyen vagyontárgyakat megvásároljanak. A magánosítás nagymértékben előrehaladt, ma már nem nagyon van mit eladni. Ezek az épületek az utolsó még eladható javak közé tartoznak, ezért különös érzékenységgel tekint rájuk az ember. A több mint ötven évnyi köztulajdon után egyértelmű az a közfel-fogás, hogy ezek a nemzet működését szolgáló épületek a nemzet tulajdonai, olyan ingatlanok, olyan vagyont képeznek, ami a jövőnk záloga. Evvel kapcsolatban teljesen egyetértek az Élőlánc Magyarországért nemrégii állásfoglalásával, hogy egyetlen négy éves periódusban regnáló kormánynak sincs joga olyan hosszú távú döntéseket hozni, amelyek a nemzeti vagyont ilyen súlyosan érintik. Ezeket az adásvételeket ez a mozgalom egyszerűen illegális tevékenységnek tekinti, amely számon kérhető. És még valami. A mai körülmények között azt tapasztalom, hogy nincs olyan erő, amely pontosan meghúzza azokat a határokat, amelyeken belül ezek a műemléki értékek átalakíthatók, hogy melyek azok az értékek, amelyeket mindenképpen meg kell tartani, és fel kell újítani. Vagyis nemcsak a vagyonszétosztástól félek, hanem attól is, hogy sok esetben – ahogy most is folyik nagyon értékes középületek átalakítása egészen más funkcióra, mint amelyre eredetileg készültek –, hogy ezekben az esetekben is olyan kompromisszumok születnek, amelyek komoly értékvesztéssel járnak.

Osskó Judit: A kormányzati negyed mindössze tíz vagy húsz százaléka annak a nagy projektnek, annak a nagy városfejlesztési tervnek, amelyet a Nyugati pályaudvar mögötti kiterjedt területen szándékoznak megvalósítani. Vajon miért ez a nagy sietség az új kormányzati épületek átadásában, a belvárosi épületek elköttyavetyélésében –

---

mert elég nyilvánvaló, hogy ha csomagban adják el azokat, akkor kevesebbet érnek, mint ha külön-külön a megfelelő vásárlóra várna egy-egy épület?

Gerle János: Ez a beruházás nyilván úgy zajlik majd, mint más, hasonló léptékű beruházások. Az a magántőkés csoport, amely ebben részesedik, hitelekkel épít, majd viszonylag rövid időn belül szert tud tenni bérleti díjakból, eladásokból a hitel visszafizetésére alkalmas összegre. Attól kezdve az ő zsebébe folyik be az, ami itt bevételt jelenthet.

Oskó Judit: A belvárost erősen érinteni fogja az eladásra kínált minisztériumi ingatlanok értékesítése. Milyen funkciók kerülnek ezekbe az épületekbe és egyáltalán a Belváros élete vagy élhetősége, hangulata mennyire fog változni mondjuk tíz éven belül.

Ikvai Szabó Imre: Jelentősen és a javára. Nagyon fontos, hogy a mai közfunkció a kormányzás. Az egy iroda. Egy nagy palota elé odagördülnek a nagy autók reggelente, bemegy a főbejáratán sok-sok úriember kis táskával, elnyeli őket ez a nagy épület. Valamikor délután elkezd kiengedni őket, a nagy autók megint odagurulnak, sok gyalogos ember felszáll a tömegközlekedésre és elmegy onnét. Este hattól nincs élet. Ez a Belvárosnak nem jó. Nem túl szerencsésen alakult a kormányhivataloknak ez a mai, szétzedett állapota. Én nagyon szimpatizálok a koncentrációval, tehát a negyed kialakításával, mert lehetővé válik, hogy élet legyen ebben a negyedben. Ez nem magyar vagy nemzeti tőke kérdése, ez tőke kérdése. Valóban ez a kockázata ennek az ügynek, én azt gondolom, hogy ezt két dologgal lehet kezelni. Az egyik: okos ütemezéssel. Ha egy ekkora ingatlanvagyon kitódul a piacra, leértékelődik. Ez nem érdeke senkinek. Másik pedig: nagyon jó pályázatokkal. Tehát azt gondolom, hogy érdemes funkciót is ajánlani és ebben mi nagyon szívesen részt veszünk, segítünk. A főépítéssel, szakemberekkel látjuk ma a Belváros jövőjét. A Budapest szíve program a kormányzati negyeddel elég komolyan összehangolt elképzelés. Hiszen karnyújtásnyira vannak egymástól. Azt gondolom, hogy ezeknek az ingatlanoknak egy részébe, legalábbis ebben reménykedem, be fognak költözni derék emberek, akik ott lakást fognak vásárolni, netán bérlakást, mert azt is érdemes lenne egynémely ingatlanon létesíteni, akár exkluzívot. Gondolom hogy más részében szálloda és a vendéglátással, turisztikával kapcsolatos létesítmények lesznek, jó kávéházak, éttermek. Ez kell, mint egy falat kenyér. Harmadré-

Mondhatom persze, hogy a városok alakulását mindig a tőkeérdekeltség irányította. Mégis különbséget kívánok tenni az olyan befektetői érdekek között, mint amely a századfordulón működött és a mostani között, az előbbi hazai tőke volt és nem a multinacionális rendszer része, amelyben minden spekuláció ellenére hazafias elkötelezettség is szerepet játszott, mert fontosnak tekintette a város és az ország érdekeit, kulturális igényeit. Ez az, amire én a hangsúlyt teszem. Ezek ugyan ma is hangoztatott szempontok, de kevésbé látom a gyakorlatban ezt a törekvést.

szében talán valamilyen közösségi vagy üzleti megoldások lesznek, ezt ma még nem lehet látni. Biztos vagyok benne, hogy nem homogén lesz ezeknek a felhagyott ingatlanoknak a használata, és abban is biztos vagyok, hogy több tulajdonosi kör birtokába jut. Az én ismereteim szerint van a kincstárnak, illetve a kormánynak elképzelése, hogy ezzel a helyzettel mit kezdjen.

Oskó Judit: A kormányzati negyed ennek a nagy fejlesztésnek csupán 10-15 százalékát teszi ki. Mi a maradék 85 vagy 90 százalék fejlesztési iránya, tehát milyen funkciók szerezhetnének ott az önkormányzatok elképzelése szerint megtelepülni.

Ikvai Szabó Imre: Az fog történni, amit a kormány nevében eljáró a pályázatra kiír és a versenyben pedig a piac megnyer. Valószínűnek tartom, hogy jó összhang teremthető a kormány és a főváros elképzelései között. Ennek személyi garanciái vannak, a főépítész kezdettől részt vesz a munkában, korrekt együttműködés van. A várostervekkel való összehangolás nagyon lényeges. Előre jeleztük, és a kormány és a főváros közötti megállapodásnak ez része, hogy készek vagyunk a nyertes pályázóval vagy pályázókkal településrendezési szerződést kötni. Előre tudjuk meghatározni, hogy például a Bajcsy-Zsilinszky úton villamos menjen ki a kormányzati negyedhez, ami azonnal elő tudná idézni a Belváros emelkedettebb és elegánsabb fejlődését. Egy sor ilyen kapcsolódási lehetőség van. Tudomásom szerint a kerületi önkormányzatok is definiálják a maguk elképzelését, a VI. kerület a Podmaniczky utcai részeket, és az ötödik kerület is igen aktív ebben az ügyben.

Oskó Judit: A pályázat nyitva hagyja a magasház kérdését, akár felhőkarcoló is épülhet az Eiffel csarnok mögött?

Ikvai Szabó Imre: Itt jogszabályról van szó. A főváros szabályozási terveiben 74 méternél magasabb építmény a Hun-

---

gária gyűrűn belül nem építhető. Ez így van, így volt és így lesz. Ez városarculati kérdés.

Oskó Judit: A Hungária gyűrűn belül harminc, nem?

Ikvai Szabó Imre: 74 méteres magassági korlátozás van. Azon kívül építhető magasabb. Én a magasház problémát vakvágánynak, zsákutcának tartom. Nem az épület magassága, hanem a sűrűsödése, a funkciója az a teher, amelyet a környezetre ró közlekedésben vagy az őt kiszolgáló gépészeti, energetikai létesítményekben. Ez az, ami sokszor megoldatlanságokhoz vezet. Nem hiszem, hogy a kormányzati negyedben fogják a biztosítékot kiverni az építések. Egy kormányzati negyed nagyon erősen a funkció iránt elkötelezett iroda. Ennek az irodakomplexumnak nem

egy letarolt grundon kell megépülnie, hanem az eklektikus városi szövethez kapcsolódó közegben, melynek egyik sarkában az eiffeli tervezésű Nyugati pályaudvar, másikkban Ybl-minőségű építészettel rendelkező tömbök vannak. Ezzel meg kell birkóznuk a tervezőknek. Ugyancsak meg kell birkóznuk azzal, hogy azt a több mint száz, kevesebb mint kétszázézer négyzetméterért úgy kell tagolni funkcionálisan, hogy az ilyen-olyan szaktárcák, ilyen-olyan kormányzati tömbök, feladatok és az ő kiszolgálásuk kapjon megfelelő helyet. Azt látnám szerencsésnek, ha itt nem a jelkép-építészet, hanem nagyon finom, elegáns belvárosi építészet nyerne teret. Nehezen lenne illeszthető erre a területre magasépület, ráadásul a kormány, amely ennek az ügynek megrendelője, szembesülne azzal, hogy mi minden nincs meg ezen a területen ahhoz, hogy magasház épüljön.

Bencze Izabella: Most érkezünk el ahhoz a ponthoz, hogy részletesebben és konkrétan ismerhetjük a kormányzat szándékait. Az eddig napvilágot látott különböző híresztelések inkább egy számháborúra utaltak, semmint konkrét tényekre. Most a kormány benyújtotta a parlamentnek azt az országgyűlési határozatot, amellyel kéri az országgyűlés engedélyét az egész konstrukció lebonyolításához, mert az államháztartási törvény alapján ez kötelezettsége. Nos, ha ezt az előterjesztést megnézzük, akkor egy-két konkrét számadatot már találunk, annak ellenére, hogy egy rendkívül figyelemreméltó mondat szerepel az előterjesztésben. Ennek az előterjesztésnek az alapján ugyanis az országgyűlésnek az lenne a feladata, hogy 25 évre terjedően döntsön mintegy 142 milliárdról. Ám ezt úgy készítette elő a kormány, hogy azt állítja: pillanatnyilag nem lehet meghatározni a konstrukciónak sem a pénzügyi, sem a jogi részzeit.

Oskó Judit: Akkor mi szerint dönt az országgyűlés?

Bencze Izabella: Azt én nem tudom, ez nyilvánvalóan a parlamenti képviselők felelőssége, hogy egy ilyen előterjesztés alapján meggondolják: megadják-e a felhatalmazást a kormánynak, vagy nem. Ami viszont konkrétum és elemezhető az előterjesztésből, az két nagyon érdekes dolog. Azt tudjuk, hogy a kormány úgynevezett szűkített PPP konstrukcióban kívánja a kormányzati negyedet megépíttetni. Ez azt jelenti, hogy teljes mértékben magánbefektető bevonásával történik az építtetés és az építtetés finanszírozása. Arról azonban nem szabad semmiképpen sem elfeledkeznünk, hogy a jelenlegi költségvetési helyzetben és a jelenlegi államháztartási hiánynál egy felelős kormánynak és egy felelős országgyűlésnek az államháztartási hiány kezelését

kell elsősorban figyelembe vennie, tekintettel a konvergenciaprogramban meghatározott kötelezettségekre is. Nos vélhetően az egész beruházási összeg a beruházás aktiválásának az évében, nevezetesen a tervek szerinti 2009-ben az államháztartás hiányát fogja növelni és úgy gondolom, hogy a jelenlegi szituációban sem a kormányzat sem az országgyűlés nem engedhetni meg azt a luxust, hogy akár 150–200 milliárddal, akár ennél valamivel kevesebbel növelje az államháztartási hiányunkat. Ez tudniillik a konvergenciaprogram bukásához is vezethet. Úgy gondolom, hogy a nemzet érdeke jelen pillanatban mindenképpen az, hogy ne kerüljön sor a kormányzati negyedbe történő beruházásra. Az elképzelhető, hogy a kormányzati negyed nem ördögtől való dolog és nagyon sok olyan előnye van, amelyet meg lehetne valósítani. Megfelelő időben, megfelelő helyen ez minden bizonnyal meg is valósítható, de nem most, amikor az állampolgárok zsebéből 300 forintoként vesznek ki milliárdokat a vizitdíj fejében. És nem úgy, hogy a nemzet vagyont elherdáljuk és az államadósság különböző lyukait tömködjük be vele. Ha egyszer építenénk egy korszerű kormányzati negyedet, akkor azt tartsuk a nemzet vagyonába tartozónak, akkor a nemzet vagyonának értéke nem csökken tovább.

Oskó Judit: Hogy lehetséges, hogy az amúgy is egyre szegényedő ország lyukas zsebbel folytatja a következő éveket?

Bencze Izabella: Itt pontosan a kincstári vagyonról van szó, tehát a nemzetnek az utókor számára megőrzendő vagyoni köréről. Ehhez az alkotmány 10.§ első bekezdését kellene először idéznem, amely úgy szól, hogy az állam tulajdona a nemzet vagyona. Az ehhez kapcsolódó miniszteri

---

indoklás egyértelműen rögzíti, hogy a nemzet és az állam szétválik egymástól, tehát nyilvánvaló, hogy nem azonos fogalmakról beszélünk. Az állam a nemzetnek a nemzet által létrehozott erőszakszervezete, amely megpróbálja a nemzet életét jogszabályokkal mederbe terelni. Pontosan ezért a szétválásért állítja a miniszteri indoklás, hogy a nemzet vagyonával csak olyan szervezetek rendelkezhetnek, amelyek az egész népet képviselik. Aki nagyon picikét is tisztában van az államszervezet felépítésével, az tudja, hogy a központi népképviselői szerv nem a kormány, hanem az országgyűlés. Ennek következtében a nemzet vagyonával való rendelkezés kizárólag az országgyűlés felügyelete alá vont szervezeten keresztül valósulhatna meg kétharmados törvényekkel, hiszen csak a kétharmados törvények azok, amelyek a politikát az országgyűlésben is ki tudják szűrni. A kormány tehát nem jogosult arra, hogy a nemzet vagyonával rendelkezzen, hiszen ebbe a nemzetnek semmifajta beleszólása nincs. A kormány tagjait nem a nép választja meg, mint az országgyűlési képviselőket, ők kinevezett tisztségviselők. Így juthatunk el oda, hogy a kormányzat, bár hatályos, érvényes jogszabályok alapján, mégis a nemzet megkérdezése nélkül herdálhatja el vagy használhatja a nemzet vagyonát. Úgy gondolom, hogy a nemzetet ebből kihagyni nem lehet.

Oskó Judit: Még az interjú előtt mondott egy elgondolkodtató adatsort.

Bencze Izabella: A stratégiaileg és nemzetgazdaságilag fontos társaságokból 2002 májusában, tehát a kormányváltáskor 160 darabot tartalmazott az erre vonatkozó törvény melléklete. Azaz 160 ilyen társaságban volt az államnak kisebb-nagyobb értékű részesedése. A tegnapi hatályos adatok alapján azt látom, hogy ezeknek a társaságoknak a száma lecsökkent 69-re, és a most benyújtott állami vagyontörvény mellékletében pedig már csak 41 társaság szerepel. Könnyen kiszámítható, hogy 2002 májusától 2007 májusáig több mint 120 társasági részesedés és társaság került újra a társaságokhoz, ez rettenetesen nagy értéket képvisel, ennek ellenére láthatjuk, hogy az államadóság hiánya hogyan nő! És

---

Oskó Judit: Szükség van-e megítélése szerint a kormányzati negyedre?

Lányi András: Gondolom, hogy a kormányzati munka javítása szempontjából ennek nincs jelentősége. Sőt, a Parlament közelében éppen jó helyen volt, nem véletlen, hogy a miniszterelnöki hivatal továbbra is ott marad. Ak-

ha már az állami vagyontörvényt említettem, még egy érdekességet szeretnék elmondani. Nem tudom, hogy az országgyűlés fog-e ezzel foglalkozni, amikor a kormányzati negyed költségeiről tárgyal. Az új állami vagyontörvény egyik szakasza úgy rendelkezik, hogy ahogy a vagyontörvény hatályba lép – ez úgy tudom, idén szeptember eleje –, onnan kezdve a központi költségvetési szervek az államtól kizárólag üzleti megoldásokkal kaphatnak bérbe, használatba vagy netán állami vagyonkezelésbe állami vagyont. Eddig az állam a saját szervezeteinek természetesen ingyen adta használatba ezeket a vagyontárgyakat, ingatlanokat, hiszen annak nem sok értelme van, hogy az állam egyik zsebéből a másiba tegye át a pénzt. Amennyiben hatályba lép az új vagyontörvény, akkor a következő fog történni: az ingatlanok használatáért, amelyekben jelenleg a kormányzati szervek működnek, fizetni kell. Ez azt jelenti, hogy a kormányzati negyed beruházásának összehasonlító elemzésében a jelenlegi fenntartási költségek – még azt is feltételezhetem, hogy szándékosan – hirtelen meg fognak nőni és akár kedvezőbb képet mutathatnak az idegen tulajdonban lévő ingatlanok bérleti konstrukciója esetére. Ha erről gondolkozunk, akkor legalábbis ezeket a tényeket, amelyeket most említettem, figyelembe kell venni.

A jogi konstrukcióval kapcsolatban van még egy alapvető feltevés, amely tisztán jogi kérdés. Azt írja az előterjesztés, hogy a földterület, amelyre felépül a kormányzati negyed, állami tulajdonban marad mindaddig, amíg a 25 éves konstrukció fennáll. De azt nem írja, hogy mi történik utána. Egyáltalán nem rendelkezik róla. Azt viszont tudni kell, hogy a magyar polgári törvénykönyv alapján létezik az úgynevezett ráépítési szabály, amely szerint ha valaki másnak a tulajdonában lévő ingatlanra felépítményt húz fel és a felépítmény értéke magasabb, mint a telek értéke, akkor a felek eltérő megállapodásának hiányában megszerzi a föld tulajdonjogát. Magyarul, mivel erről az előterjesztés nem rendelkezik, a jogi konstrukció még beláthatatlan, tehát nincsen semmiféle garancia arra, hogy adott esetben a 25 évi futamidő letelte után a magyar állam tulajdonában álló terület, amely az épület alatt van, ne kerüljön át akár ingyen és bérmentve a beruházó tulajdonába.

---

kor vajon mi értelme van az egésznek? Ennél aggályosabb a Belvárosára gyakorolt hatás. Azt hiszem, hogy akik ezt a döntést hozták, a kegyelemdőfést adták meg a Belvárosnak. A felelőtlen és szabályozatlan plázaberuházások a kereskedelmi életet tönkretették, a Kossuth Lajos utca és más belvárosi utcák rémes állapotban vannak. A bódésorok a belvárosi tereken inkább riasztják, mint vonzzák a

---

külföldieket. Ehhez képest a kormányzati negyed szerény prosperitással dicsekedhetett az elmúlt évtizedben. Ha ezt is kivisszük innen, az életnek ezt a részét is kivonjuk a Belvárosból, akkor nem tudom, mi fog ott történni.

Oskó Judit: Azt mondják a főváros illetékesei, hogy egyszerűen fantasztikus lesz a fejlődés, mert luxuslakások kapnak helyet a minisztériumi épületekben, szállodák, lesz pezsgő éjszakai élet, hiszen a Belváros most este kihalt.

Lányi András: Egy városrész karakterét megváltoztatni nem egyszerűen döntés kérdése. Ennek, mint sok más világváros kormányzati negyedének az volt a jellege, hogy ez egy csöndesebb, kulturált, tekintélyes városrész, az épületek jellege ennek pontosan megfelelt és már építésüktől kezdve az üzleti élet és a kormányzat nagy hivatalai foglaltak itt helyet. Ezek között egy-egy szálloda most is elférne, el is fér, de ez nem indokolja azt, hogy a kormányzati negyed mozduljon a megszokott helyéről.

Oskó Judit: A korábbi helykijelölő pályázaton ez az elképzelés nem bizonyult sikeresnek a döntéshozók körében.

Lányi András: Magyarán megmondva, amikor ezt nyilvános pályázaton előtanulmányokkal végigvizsgálták kide-

rült, hogy a kormányzati negyed minden szempontból most van a legjobb helyen és semmi ok arra, hogy eltávolítsák. Ha valaki takarékoskodni akar, bátran megteheti. A minisztériumok felét meg lehetne szüntetni. Háttérintézményeket lehetne megszüntetni, ez valódi megtakarítással jár. Az épületek áthelyezése viszont inkább többletköltségekkel jár, amelyek súlyosan terhelhetik a magyar költségvetést. Hiszen a bérleti és üzemeltetési díjak, mint tudjuk, nem csökkenni, inkább nőni fognak a beruházás következtében. Ráadásul egy kicsit rossz fényt is vet arra az országra, amely nem főbérlő a saját minisztériumaiban.

Oskó Judit: Mit gondol, 2009 nyarán állni fognak az első kormányzati épületek a Nyugati pályaudvar mögött?

Lányi András: Nem vagyok jó, az Élőlánc Magyarországért elnöksége mindenestre nyílt felhívást tett közzé, amelyben figyelmeztetjük azokat, akik a kormánytól ingatlanokat vásárolnak, legyenek ezek kórházak vagy minisztériumok, hogy az eladó nem a saját tulajdonait értékesíti, hanem az előző nemzedékek alkotásait, az utánunk jövők örökségét. Ezért, aki ebből vásárol, maga is jogtalan szerzeményhez jut, amelyet nem tarthat meg, hogyha a nép akaratóból egy következő kormány úgy dönt, hogy ezeket, mint az ország jogos tulajdonait vissza kívánja szerezni.

Görözdí György projektigazgató, miniszterelnöki megbízott: Az építés, az üzemeltetés, a tulajdonlás felelősségét is a magánfél fogja viselni. 25 év alatt a teljes üzemeltetésre, ideértve a felújítás, karbantartás elemeit, mintegy 126 milliárdot fog kifizetni az állam, szemben azzal a 250 milliárddal, amit akkor kellene kifizetnie, ha minden minisztérium a jelenlegi elhelyezési körülményei között működné tovább.

Oskó Judit: Miből jön ki ez a 250 milliárd? Hiszen úgy tudom, hogy pillanatnyilag az állami tulajdonú épületekben nem fizetnek bérleti díjat az egyes intézmények. A fenntartási költségek pedig – ahogy ez az Új Egyensúly Programban szerepel – évi ötmilliárd forintot tesznek ki.

Görözdí György: Hát ugye ez eléggé összetett csomag. Egyébként sajnos, az állam kicsit hajlamos a saját létesítményeivel kevésbé gondosan bánni, mint egy magánfél. Természetesen a kérdésre válaszolok, de azt hadd előzzem meg azzal, hogy egy magánfél érdeke a karbantartást, a felújítást folyamatosan úgy végezni, hogy 25 év múlva is ugyanolyan értékű legyen az épület, mint megépítésekor. Ez egyébként ebben az együttműködésben szerződéses felté-

tel is lesz. Az államra kicsit jellemző, hogy megépíti a saját épületét, aztán egyszerűen elmaradnak azok a munkálatok, amelyeket az épület értékének megtartása miatt kellene végezni. Ennek köszönhető egyébként az állami intézményrendszer kifogásolható műszaki állapota. Tehát a felújítás, karbantartás, a közművekért kifizetett díjak, az üzemeltetést ellátó személyzet, az őrző-védő szolgálatot teljesítőktől a kertészig benne vannak, éppen úgy benne vannak a beléptetés költségei vagy az ügyfélszolgálatnak, a közműveknek díjai. Tehát ezekből az összegekből áll össze ez a 250 milliárd forint. De azt gondolom, hogy nem csak a megtakarítás fontos, hanem az, hogy a legjobb megoldást válasszuk. A kormánynak az olcsóbb, hatékonyabb állam filozófiája mellett az a cél, hogy végre előre lehessen lépni a munkakultúra terén. Hogy a gazdasági szférában tapasztalható hatékonyság elemei jelenhessenek meg az állami szférában is. Hogy fejlődhessen a kommunikáció. A gazdasági társaságoknál már működik az, hogy egy funkcionális szervezeti egység egy térben helyezkedik el, így teljesen közvetlen a kommunikáció. Tehát ezek a hatékonysági elemek is nagyon fontosak. Támaszkodtunk a korábbi vizsgálatokra. 1999-ben volt egy nagyon részletes vizsgálá-

---

lat a kormányzat elhelyezésére és az a tanulmány már ki-
mondta, hogy a meglévő épületek soha nem lesznek al-
kalmaskak a korszerű irodafunkcióra pontosan azért, mert
15 százaléknál haszontalan teret vagy nemfunkcionális
teret használnak, és a jelenleg használt épületek 30–40 szá-
zaléka ilyen.

Oskó Judit: A miniszterelnöki hivatal és a miniszterelnök-
ség ott marad a Kossuth téren. Mi a logika abban, hogy
a kormányfő és az apparátusa nem a minisztériumokkal
egy helyen működik majd?

Görözdi György: Van ebben logika is, meg szimbólum is.
Ez a kettő együtt az indoka ennek. Nem a minisztériumok
és a parlamenti munka kapcsolata erős, hanem a kormány-
főn, a kormányon keresztül kapcsolódnak a parlamenthez.
Hiszen a minisztériumok elsősorban háttérmunkát végez-
nek, a kormány felé dolgoznak és a kormánynak van köz-
vetlen kapcsolata a parlamenttel. Ez a logikus oldala annak,
hogy a miniszterelnöki hivatalnak, a miniszterelnöknek
kell közel lenni a parlamenthez. Van azonban szimbolikus
jellege is, ami inkább építészeti és talán egy kicsit alkot-
mányjogi vonatkozású. Ez pedig magának a Kossuth
térnek a megjelenése, a meglévő épületek harmóniája. A
Parlament, a jelenleg a Földművelődésügyi és Vidékfejlesz-
tési Minisztérium által használt épület, illetve a Néprajzi
Múzeum – a volt Kúria – épülete olyan szimbolikus három-
szöget alkot ezen a téren, ami alkotmányjogi tükörképét
adja a hatalommegosztásnak. Ez a szimbólumrendszer
végig megjelent azokban az építészeti gondolatokban, ame-
lyek a rendszerváltás óta valamennyi, a kormányzati negyed
elhelyezésére vonatkozó tanulmány részét képezték.

Oskó Judit: Gondolom, hogy a kormányzati negyeddal
kapcsolatos sok bizonytalanság vagy kritikai megjegyzés
talán abból is adódik, hogy túl sok a kérdőjel. Letöltöttem
az országgyűlési határozati javaslat előterjesztését, amelyik-
ben a kormányzati negyeddal kapcsolatban a közbeszer-
zési eljárás fejezetében a következő olvasható: „Jelen esetben
is olyan összetett és strukturált finanszírozást igénylő pro-
jekt megvalósításáról van szó, amely esetében a pénzügyi
és jogi konstrukciót előre nem lehet meghatározni.” Ha
sem a pénzügyi, sem a jogi konstrukciót nem lehet előre
meghatározni, akkor hogyan és mit lehet meghatározni?

Görözdi György: Ugye, a konstrukción valami egészet gon-
dolunk. És igen, vannak ilyen helyzetek. Ezért létezik a
közbeszerzési törvénynek ez a szakasza, ami a verseny-pár-

beszédre vonatkozik, hogy az a munkamegosztás, ami egy
épület fenntartását, üzemeltetését jelenti, jelen esetben nem
lehet csak a magánbefektető feladata. E sorok mögött
meghúzódik, hogy vannak olyan dolgok, amiről ma nem
beszélhetünk. Ezek elsősorban biztonsági kérdések. Egy
ilyen épületegyüttes védelme, az épület felügyeleti rend-
szerének a biztonsági kérdésekhez való illesztése, az egész
kormányzati épületegyüttesnek a vasúti funkciókkal való
együtműködése olyan részletkérdéseket takar, amelyeket
csak azokkal lehet megismertetni, akik a szűrőn keresztül
a legutolsó körben maradvá potenciális jelöltjei a partneri
viszornak. Tehát azt gondoljuk, hogy ezen okok miatt
nem minden jelentkezőnek szabad mindent nyilvánosan
elmondani, hanem egy olyan eljárást kell követni, amely
a nyíltságot, a jogszerűséget, de egyúttal a biztonsági köve-
telményeket is megfelelően tudja ötvözni. Tehát ez jelenti
azt, hogy a konstrukció nem teljes, meg kell állapodni
majd a legvégén, hogy ezekben a részüzemeletetési kérdé-
sekben a magánüzemeltető és az állam szervei, nemzetbiz-
tonsági szervei vagy más ellenőrző szervei milyen munka-
megosztásban fognak együtműködni. Ezzel természetese-
n a megbízási díj is változni fog, ezért tehát pénzügyi és
jogi kérdéseket egyaránt nyitva hagy ma az eljárás. Tehát
ez a titok emögött.

Oskó Judit: Köszönöm, hogy a biztonsági problémát felve-
tette, mert sokakban felmerült, hogy ha itt, a vasúti pályák
lefedése fölött épül koncentráltan a kormányzati negyed,
akkor ez nemzetbiztonsági szempontból vajon nem jelent-e
túl nagy kockázatot?

Görözdi György: Kicsit had korigáljam, ugye, vegyes az
elhelyezés, a miniszterelnöki kabinet, a miniszterelnöki
hivatal külön van. Tehát nem egységes az elhelyezés. Vala-
mennyire jobban koncentrált, mint jelenleg, de megkülön-
bözöttett biztonsági kockázatot nem jelent. Ilyen körülmé-
nyek között is nagyon jól meg lehet védeni a védett szemé-
lyeket, akik védelemre jogosultak és védelemre is szorulnak
az állam szuverenitása érdekében. Hadd oszlassam el a
kételet, a vasút fölött nem lesz kormányzati iroda. A tervpá-
lyázati dokumentációnk összefoglalója nyilvános. A bizton-
sági kérdéseket sikerült tisztázni. Természetesen a vasút
fölött csak olyan funkciók jelenhetnek meg, amelyek nem
irodák, hanem például a parkolók vagy más olyan infra-
strukturális elemek, amelyek nem jelentenek személyhez
kötődő biztonsági kockázatot. Egyébként hadd tegyem
hozzá, hogy nem hárman, négyen főzik egy titkos fazékban
a kormányzati épületegyüttesnek az ismérveit. Ugye, ez

éppen nem nyitott dolog, amiről mi beszélünk, tehát a biztonsági kérdések nagyon pontos specifikációja nem nyitott formában történik, de nagyon szoros együttműködésben valamennyi ezzel foglalkozó szervezettel. Szeretnénk megnyitni egyéb kérdésekben a tervezés és a specifikáció lehetőségét, például a tervpályázat során is kiemelt bírálati szempontot jelentő környezettudatos szemlélet kialakításában. A projekt során szeretnénk, ha nyitott formában mindenki hozzászólhatna, hogy mit javasol a megújuló energiaforrások használatában. A közelben lakók vagy az ilyen jellegű kérdésekkel foglalkozó társadalmi szervezetek nagyon sokat tudnak erről a területről, ami segíthet nekünk is és a tervezőknek is abban, hogy olyan adottságokat is fölleljünk, amelyek lehetővé teszik, hogy tényleg a legjobb, és a nem csak a város, de az ország számára is a legjobb épületegyüttes épüljön a Nyugati pályaudvar környezetében.

Oskó Judit: A meglévő minisztériumi épületek értékesítését – ahol pillanatnyilag munka folyik – azutánra tervezik,

mikor már a kormányzati negyed elkészült, vagy addig bérlik a minisztériumok a már eladásra kínált épületeket?

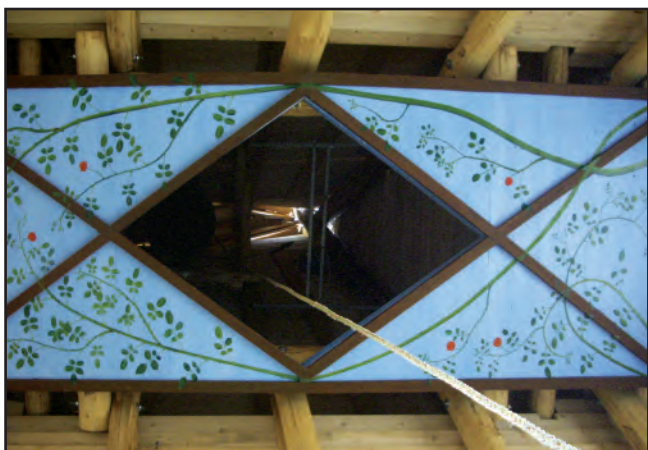
Görözdi György: Az értékesítési stratégia kidolgozás alatt áll. A stratégia fogja majd kijelölni, hogy egyben vagy külön-külön, és milyen csomagokban kerülnek értékesítésre ezek az épületek, és milyen egymásutániségben, tehát az időzítését is. Természetesen figyelemmel kell lenni arra, hogy az államigazgatás működőképességét nem kockáztathatjuk. Azokban a szerződésekben, amelyekben az értékesítés körülményei leírásra kerülnek, illetve azokban, amelyekben a fejlesztés körülményei leírásra kerülnek, ezeknek az egyensúlya meg kell hogy jelenjen. De igen, az értékesítést előbb is meg lehet kezdeni, hiszen az a cél, hogy minél előbb befolyjanak a bevételek az államkasszába, annál nagyobb lesz a megtakarítás. És az a cél, hogy biztonságban működjenek a kormányzati szervek egészen addig, amíg az új kormányzati negyedbe be nem költöznek.

Oskó Judit: Köszönöm szépen.

Szeptember 1-én tartotta a Kós Károly Egyesülés Vándoriskolája az idei felvételit és diplomázást. A hét felételre jelentkező közül a délelőtti meghallgatáson a Mesterek tanácsa az alábbi hat fiatal építész tartotta érdemesnek a vándoriskolában való részvételre: Borbás Péter, Cservenyák Eszter Ilka, Füzes András, Kazinczy Gyöngyvér, Mezei Zsófia, Tóth Márton. A délutáni diplomavédésen Balogh Miklós, Nagy Livia és Török Ádám mutatták be épületeiket és vehették át diplomájukat. A diplomázók bemutatkozó anyagát a 64-65. oldalakon közöljük.

ÖRFI JÓZSEF • KÁPOLNA KÁLLÓSEMJÉN BEN

Tavaly tavasszal megnyertem a Kállósemjén egyik tanya-bokrának temetőjébe szánt, kisméretű, minimális anyagi forrásból felépíthető ravatalozó kápolna megtervezésére kiírt vándoriskolás pályázatot. A hely olyan messze esik mindentől, hogy joggal mondható rá, ez az a hely, amelyet az Isten háta mögöttinek neveznek. Poros utak, leromlott, elhagyott tanyák, egy-két juhtartásból élő gazda, a növényzet semmi más, csak akác, akác mindenhol. A temetőben rendezett sírok, egy síron két kereszt; középen egy kicsi fa, amelynek elágazásába egy sírról leesett és odahelyezett galamb. A temetőt néhány évvel ezelőtt több évtizedes felejtés után rendbehozták, egy nyolcvanegy éves tüdőgyógyász professzor, Szilágyi János által szervezett munkának köszönhetően. Tőle származott a kápolna építésének gondolata is, ő írta a levelet Makovecz Imrének, hogy tervezzen nekik temetőkápolnát.

A tervem alapgondolata, hogy a kápolna teste egy felnagyított koporsó, amelynek alsó része betonból, felső része fából készül. A koporsó-templom mennyezetén rombusz alakú a nyílás, felette lélekharang, afelett pedig éppen elszáll az a bizonyos galambmadár... A koporsó négy sarkán minden nézetből két kereszt. Akácból készül a tartóváz, fenyődeszka a héjazat.

Az engedélyeztetés után, tavaly novemberben az erdészet felajánlásaként kitermelték a szükséges akácmennyiséget, ez egész télen száradt. Tavasszal ültünk össze János bácsival és a polgármesterrel, hogy megbeszéljük, ki mivel vesz részt a munkában. A betonozási munkához állami támogatást nyertünk, ezt egy kőművescsapat el is végezte. A környező települések görög- és római katolikus plébániái adományokat gyűjtöttek. Akadt néhány környékbeli vállalkozó is, aki felajánlotta anyagi segítségét. Még így is János bácsira hárult, hogy a költségek jó részét fedezze.

A kivitelezés ellenszolgáltatás nélkül történt. Az építés első hetén segített a Vándoriskola, később műegyetemisták, barátok és helyiek is dolgoztak az építkezésen. Lehántoltunk több mint 200 méter akáctörzset, a szarukat és a gerendákat méretre vágtuk, fakötéseket készítettünk. Azután vállon cipeltük a néhány száz méterre lévő temetőbe. A beton alépitményre állványt állítottunk, ezen szereltük össze először a mennyezet keretét, aztán ehhez rögzítettük a szarufákat. A torony oszlopait markoló állította a helyükre. A héjalás már könnyebb munka lett volna, ám addigra fogyott el minden segítség, így két hét alatt sem fejeztük be a munkát. Aztán csoda történt: az sms-üzenetekre egymás után érkeztek a barátok, javarészt fiatal építészek, és jöttek újra a Műegyetemről is, így végül az augusztus 20-i szentelésre olyan állapotba tudtuk hozni a kápolnát, hogy azt lehessen hinni, készen van. Összesen 35-en, az utolsó hétvégén 17-en voltunk, a szentelés reggelén hajnali négytől tizenegyig, az átadásig még dolgoztunk. Az ünnepeken megkértük a püspöki helynököt, mondjon misét. Megígérte, végül ebédelni ment helyette. Délután mégis misét mondott az építőknek egy közeli falu görög-katolikus plébánosa. Az átváltozás megtörtént.

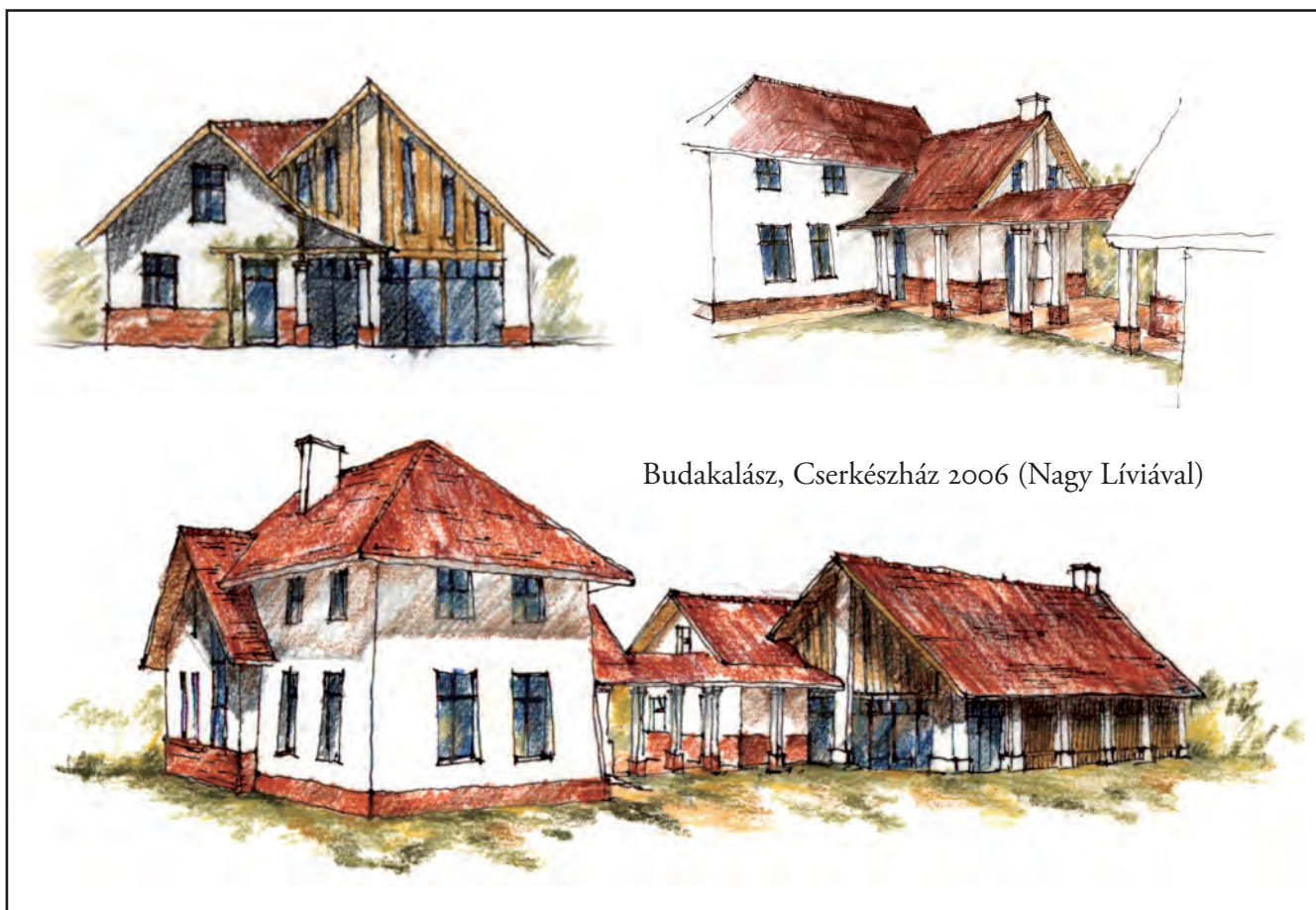

VÁNDORDIPLOMA 2007 • BALOGH MIKLÓS

BALOGH MIKLÓS 1976
2004 BME, Építészmérnöki Kar
Vándorállomások:

Dévényi Sándor • Dévényi és Társa, Pécs
Turi Attila - Horváth Zoltán • Triskell Kft., Budapest
Esztány Győző • Esztány Kft., Csíkszereda
Rudolf Mihály • Hadas Műterem, Miskolc
Litkei Tamás • P. M. Design, Szombathely

Budakalász, Cserkészház 2006 (Nagy Líviával)

Nyikómalomfalva lakóház 2007 (diplomamunka)

VÁNDORDIPLOMA 2007 • NAGY LÍVIA

NAGY LÍVIA 1979

2004 BME, Építészmérnöki Kar

Vándorállomások

Dévényi Sándor • Dévényi és Társa, Pécs

Zsigmond László • AXIS Építésziroda Kft., Budapest

Bogos Ernő, Csíkszereda

Rudolf Mihály • Hadas Műterem, Miskolc

Litkei Tamás • P. M. Design, Szombathely

Homoródfürdő, síház 2006

Csíkszereda, örmény kereskedő háza – helyreállítás 2006

Szombathely, étterem és bowlingpálya kiszolgáló épülete 2005

EKLER DEZSŐ • ÁLTALÁNOS ISKOLA PÉCELEN

AZ ÁLMOK MEGVALÓSULÁSÁHOZ VEZETŐ ÚT

Apróné Orosz Margit interjúja Eklér Dezsővel, a Szemere Pál iskola tervezőjével (*Híradó – Pécel-Isaszeg-Gödöllő Kistérségi és Kulturális Közéleti Folyóirat*, 2007. október)

Fotók: Kalló Angéla

Eklér úr! Ön Pécelnek új általános iskolát álmodott. Egy építész számára – úgy gondolom – ez nem mindennapi feladat. Amikor nekikezdett, több variáció is született gondolataiban?

Alapelrendezésében nem volt más változat, annyira meghatározott ez a helyzet, ahova az iskolát tervezni kellett. Inkább csak kinézetében voltak variációk, amelyek érelődtek a végleges változatig. Az alapelrendezés azért meghatározott, mert belsőkerterre kellett az iskolát helyezni. Mindenki láthatja, hogy nincs igazán homlokzata, utcai képe az iskolának. Be van dugva az OTP és az egyházi iskola épületei mögé, ha a Kossuth tér felől nézzük. Egy oldalról van főhomlokzata, a kastély udvara felől, ahol a tanári szárny, az étterem és a könyvtár található. Az iskola többi részével azt a maradék helyet kellett elfoglalni, ahol a régi forfa épülete, az ideiglenes épület állt, és el kellett valahogy érni a nyolctantermes ősi iskolát, amelyet megtartottunk, átépítettünk. Ha ezeket valaki gondolatban összerakja, láthatja, nincs más megoldás.

Az iskola a város központjában található. Körülötte szép régi épületek: a katolikus iskola, az OTP épülete, szemben a Zeneiskola, oldalt a Ráday-kastély. Megoldandó feladatot jelentett, hogy megfelelően alkalmazkodjon környezetéhez az új épület?

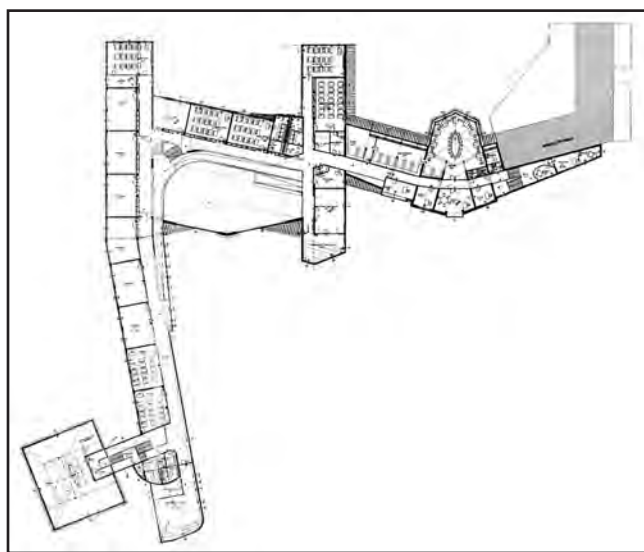
Nagyon sok inspirációt és nagyon sok alkalmazkodnivalót jelentenek a szomszédos épületek. Az iskola, első ránézésre látja a szemlélő, éppen ezért nagyon bonyolult és összetett. A legfontosabb és meghatározó szomszéd a Ráday-kastély. Annak hosszanti szárnyait folytatjuk az iskola hosszanti szárnyaival. Ha ránéznék a kastélyra, a két szárny között, a főbejáratánál van egy kupolaszerű, rézzel fedett rész a nagyteremmel. Bizonyára feltűnik, hogy a mi könyvtári-tanári szárnyunk ennek a tükrözése. Tehát a középső, sárga, vakolt épületszárny, ahol a konyha is van, folytatja a Márványistállót. Az OTP épületének tornácos udvarát tükrözzük az étterem tornácokat idéző épülettömegével meg cserépfedésével. A kastély harmadik szárnyát képezik a gazdasági épületek. Annak tömegét folytatja a lejtőn lefele a hosszú, új épületszárny, amely aztán eléri a nyolctantermes régi épületet. Ez egy

kompozíciót alkot a kastéllyal. Ha a kastély fenn ül a dombtetőn, akkor ezek a hosszú, sárga épületszárnyak szaladnak a lejtőre, végül elemelkednek a földtől. Ezáltal alattuk át lehet menni, mint egy híd alatt. Ennek az a funkcionális értelme, hogy az iskola udvara, ami megmaradt a katolikus iskola leválasztása után, nem túl nagy, éppen megfelel az előírásoknak. Ha a hídszerű szárnyakat a földre ültettük volna, szétszabdaltuk volna kis, maradék részecskékre az udvart. Így viszont egyben látható, egybeszaladható. Tehát megmaradt a kert, ami roppant fontos egy iskolánál.

Ha szabad összefoglalni, a kastélyt folytattuk a lejtő felé úgy, hogy az épület elemelkedett, ahogy egy síugró leugrik a sánctól. Ezáltal egyben maradt a kert. Ez az alaptrükk.

Említette, az épület blokkokra tagolódik. A gyerekek részére a tantermi szárnyra, a központi, mindenki által használatos helyiségekre (aula, ebédlő), a pedagógusoknak kialakított részre (igazgatói, tanári), mégis egységes megjelenésében az iskola. Ez a tagozódás-egység milyen gondolatok mentén alakult ilyené?

Ha most újra végigkövetjük az egész kialakítását, a konyha-étkező rész a kastélyt tükrözi, a tanári-igazgatói középső rész egy koponya, az egész iskola szellemi központja a könyvtárral, olyan koponya, amely a Ráday-kastély nagytermének a párja. Ezért is van bádoggal burkolva, és nem cseréppel. A nagy aula, mintegy nagyobb apa-fej (ha látják az udvar felől, talán felidéződik, egy nagy szempár), ennek egy nagyobb

változata, ez az igazi centruma az iskolának. A többi, a hosszanti tantermi szárnyak, bennük kelet felé tájolva a tantermek találhatóak egy hosszú folyosóra felfűzve.

A kérdés talán a belső terekre is vonatkozik. A belső terek színezése a hét emberi csakra színeit követi. Ahol az aula zöldje a szív zöld színe, az egész közepe. A főbejáraton, ahol bejönnek a gyerekek a vörös felől, a legalsó testi csakrán. Az egész fenn az ének- és a rajzteremnél végződik, az a koronacsakra, a lila után fehér színnel. Ezek a színek következetesen vonulnak végig az épületen. A második csakra, az étkező, narancsszínű. Az a felnőttéknél a szexuális csakra. És így tovább. Hasonlóképpen – hogy elég bonyolult legyen a dolog – a tantermeket az életszakaszoknak megfelelően színeztük. A korosztályuknak megfelelő színt kapták a kis alsósok és az érő kamaszok, a hetedik-, nyolcadikosok. A bútorok színéig követtük ezt a koncepciót.

Volt-e a tervek megrendelésekor olyan szempont, amelyhez tartania kellett magát, ami kötöttséget jelentett, esetleg tervezői szabadságot adott? Az építésre szánt összeg, a tanulói létszám...

Szó sem volt szabad kézről meg álmodásról! A rendelkezésre álló pénz, a 900 millió forint ehhez nagyon szűkös volt. Ezt mindenki tudta, minden résztvevő, a közbeszerzési pályázat kiírója is. Nagyon-nagyon okosan kellett gazdálkodni ebből a pénzből, hogy a bútorokra is jusson. A kötöttséget az jelentette, hogy az országos szabványoknak megfelelő előírásokat meg tudjuk valósítani. Más kötöttség nem volt.

A tervezés után a kivitelezés következett. Sokféle területen dolgozó szakember folyamatosan együttműködött. Önnel is folyamatos volt az egyeztetés, megbeszélés. Az építkezés alatt kellett-e valamit változtatni, módosítani, kompromisszumot kötnie?

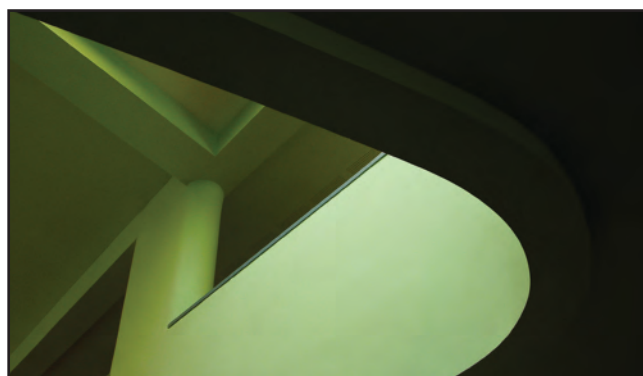
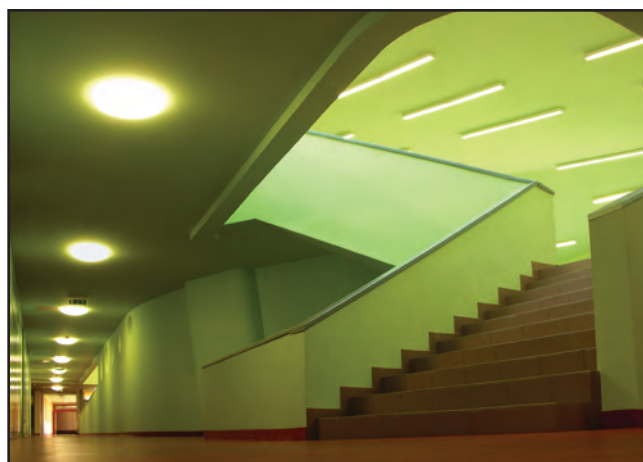
Nekem igazán nem. A kiviteli terveket a kivitelező megrendelte. Ezek készítésekor a részletek kidolgozása, pontosítása során kellett bizonyos egyezségeket, kompromisszumokat kötni. Azok a módosítások, amelyekkel én nem értettem egyet, sajnos a kivitelezés során születtek, többnyire tudtomon és beleegyezésem nélkül. Sajnálom nagyon, ezek egy építésznek szúrják a szemét. Sajnos a kivitelező és a megrendelő jó pár ilyen benne hagyott az épületben.

Végül is elégedett az elkészült iskolával?

Elégedett vagyok vele. Egészében véve kevés olyan épülete van egy tervezőnek, amellyel száz százalékban elégedett tud lenni. A néhány százalék elégedetlenségben benne van a saját gyarlóságunk is, és benne vannak a kivitelezői módosítások is. Az iskolának ezt a részét inkább nem mutogatnám.

Mit jelent az Ön számára ez az iskola?

Nagyon fontos élmény és nagyon fontos szakasz volt az életemben. Jó volt rajta dolgozni. Sokkal jobb iskolát tervezni, mint kórházat vagy irodát. Építészként és felnőtt emberként is megindított, hogy gyerekekkel foglalkozhassak. A gyerekek közelében lenni üdítő dolog számomra. A legfőbb szempontom az volt, hogy a gyerekek felszabadultan és jól érezzék itt magukat. Ezért van ennyi szín, ennyiféle anyag, ezért ennyire zezugosak és változatosak a terei. Az előbb felsorolt építészeti kötöttségeken túl – láthatják – nincs ismétlődés az iskolában. Tényleg nem poroszos, nem katonás, nem laktanyás. A gyerekek világot próbálják követni úgy, hogy közben mégsem viccesen játékos, hanem inkább komoly. Úgy komoly, ahogyan a gyerekek tudnak komolyak lenni.

TÓTH PÉTER • KERTTERVEK

HALIMBA, GYÓGNÖVÉNYESKERT

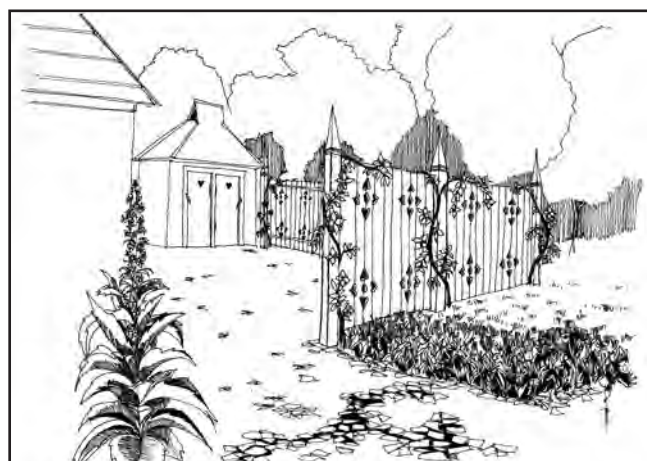
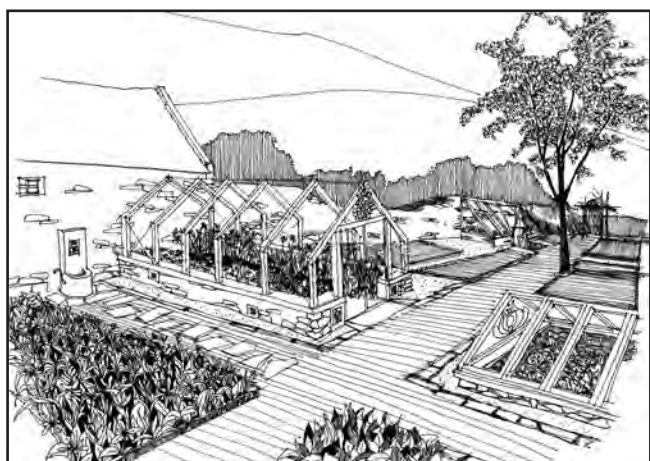
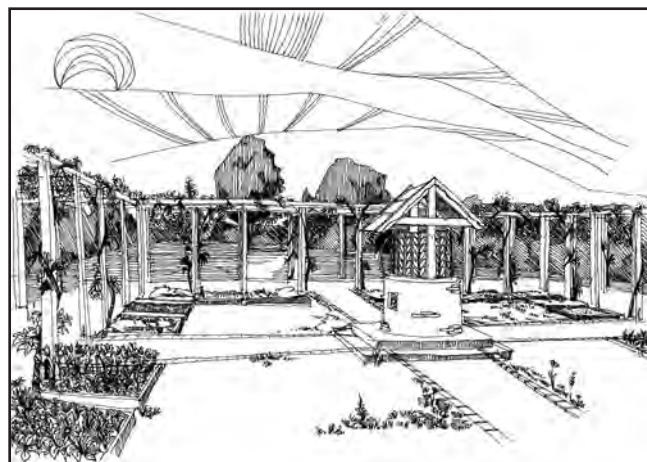
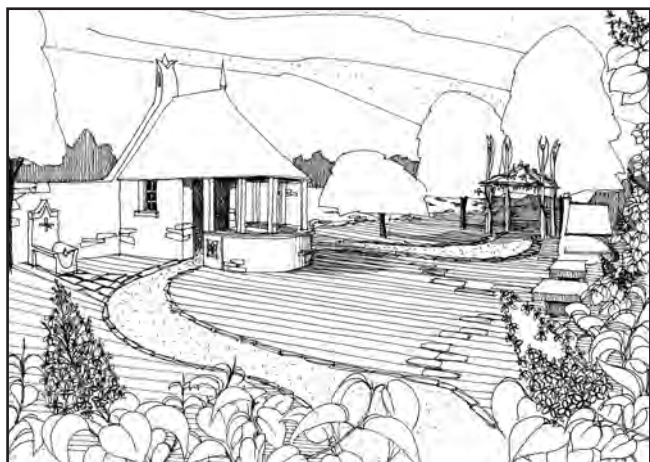
„Mégis, hogyan éljen a beteg ember? Teljes erejével akarjon meggyógyulni... Bízsa magát orvosára, de ugyanakkor saját magára is. Régi történet szól a vándorról, aki csak úgy találhatja meg boldogságát, ha keres egy boldog embert, akinek az ingét magára öltheti. A vándor sok-sok évi keresés után rátalál a boldog emberre, akinek azonban nincs inge. ... A boldogságot és legtöbbször az egészséget is ne mástól várjuk, hanem önmagunkból igyekezzünk kialakítani.” (Szalai Miklós)

Halimba környéke Magyarország egyik leggazdagabb gyógynövénytermő vidéke. Egyaránt megtalálhatóak itt a sík vidéki mezőkön és a mocsaras réteken tenyésző, valamint a hegyek erdeiben élő gyógynövények.

Élete második felében, csaknem fél évszázadon át Halimbán élt és dolgozott dr. Szalai Miklós esperes úr, aki figyelmét a gyógynövények tanulmányozásának szentelve, az erdők-mezők üzenetét hordozó növényeket meghallgatta hatalmas gyógynövényes tudásra tett szert. Tízezrek

számára gyógyulást hozó teakeverékeit a környéken gyűjtött gyógynövényekből állította össze. Nevéhez fűződik az országban elsőként a kereskedelemben is megjelenő, így mindenki számára elérhetővé váló Halimbárium gyógyteacsalád három évtizeddel ezelőtti megszületése is. Egykori lakhelye kertjével ad helyet a jövőben a Szalai Miklós Gyógynövényeskert Bemutató- és Oktatóközpont számára. A tervek szerint a központban átfogó, rendszerezett bemutatót szolgáló gyógynövényeskert és a ma is működő Szalai Miklós emlékház mellett többek között gyógynövényműzeum, üvegház, aszalóval és lepárlóval felszerelt liktáriumos ház, napkollektoros gyógynövény szárító, 20-40 fő befogadására alkalmas foglalkozó helyiség is helyet kaphatnak.

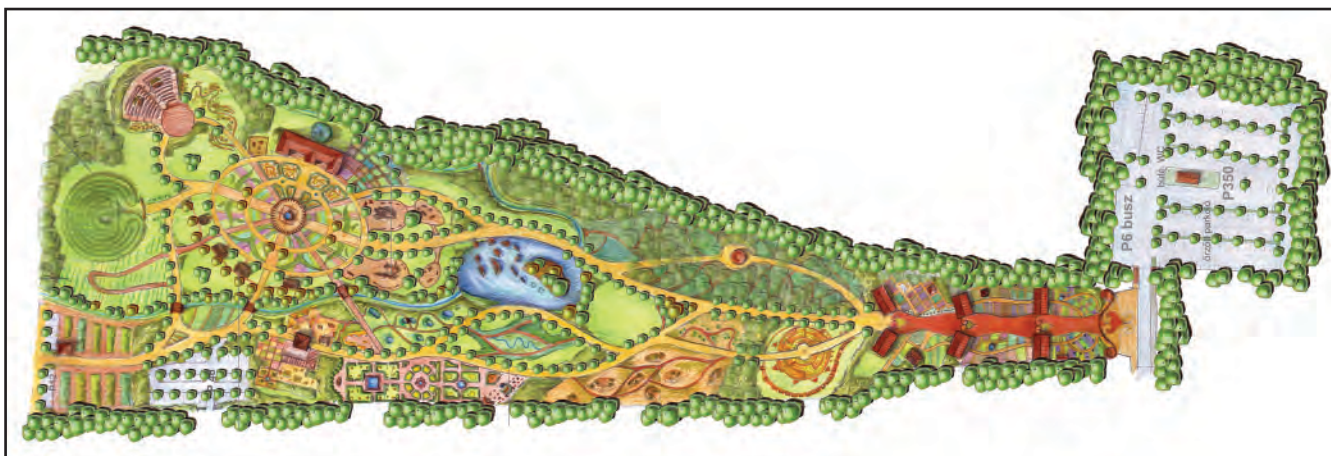
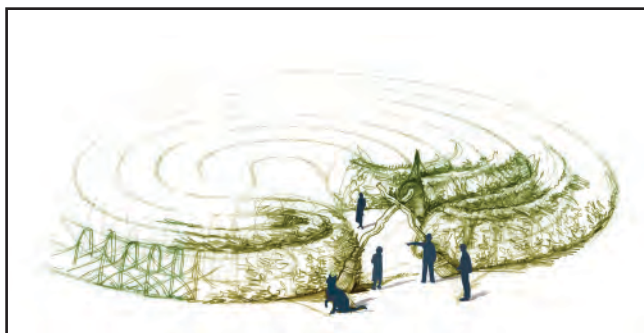
A Gyógynövényeskert a jövőben méltón őrzi majd a „halimbai esperes” hagyatékát, elősegíti a településhez és az egész környékhez kapcsolódó gyógynövényes hagyományok felélesztését, bemutatását és elterjedését, és az emberek természettel való személyes kapcsolatának erősítését, a szelíd gyógymódok felé történő ismételt odafordulását is.

RÁCKEVE, SZABADIDŐPARK

Végiggondolva János vitéz történetét, adódnak a helyek, amelyeken bemutathatók a számunkra fontos kertféleségek és növénytársulások, a mintákat adó természeti képek. Így jöttek létre a kert nagy fejezetei kisebbekkel tagolva mint: a Falu és kertjei; a Temető, mint Iluska rózsakertje; Tatárország, a szárazságtűrő növények helye; Taljánország, a mediterrán és reneszánsz növények kertje; India, ahonnan toronymagasságból láthatjuk egyben a parkot és a tájat; a Boszorkánytanya, ahol élő fűzépítménylabirintusban veszhetünk el; az Óriások földje, ahol sziklakerteket láthatunk; Franciaország, ahol az egynyári virágokban gyönyörködhetünk; Tündérország, ahol az Óperenciás tenger tavában a vízi és vízparti növényekkel találkozhatunk; a Zsiványtanya, ahol egy vendéglőben pihenhetünk meg a zsiványok között.

DÖBRÖNTEI ZOLTÁN ÉS LABANCZ ZOLTÁN KÉPEI

Október 31-én nyílt meg a Független Pedagógiai Intézetben (és november 13-án zárt) Döbrönte Zoltán (1959) és Labancz Zoltán (1950–2007) festőművészek közös, *Határ* című kiállítása. A kiállítás rendezője a Magyar Antropozófiái Társaság, amely ezzel a rendezvényével zárta az 1907-es évet idéző eseménysorozatát, amiről korábbi számunkban már megemlékeztünk.

A rendhagyó megnyitót többen tartották, Mesterházy Mária fogta keretbe a Labancz Zoltánról szóló visszaemlékezéseket, az alakját, munkásságát felidézők beszédeit. A határfogalom különféle értelmezéseiről szolt, melyek közül a végső, legsúlyosabb határ Labancz Zoltán halálával ereszkedett le ő és az itt maradtak közé, s amelyet a kiállítás megrendezése és megnyitója áttörni igyekezett.

Az eredetileg külön-külön bemutatónak tervezett két kiállítás véletlen technikai okok miatt csúszott egybe, egyetlen eseménnyé, ezzel azonban a két, azonos felfogású, szemléletű, egymással szoros barátságban álló művész művei egy térben jelentek meg a látogatók előtt. Mindketten annak a művészi megközelítésnek az útját járják, amely a

Döbrönte Zoltán: *Három király*

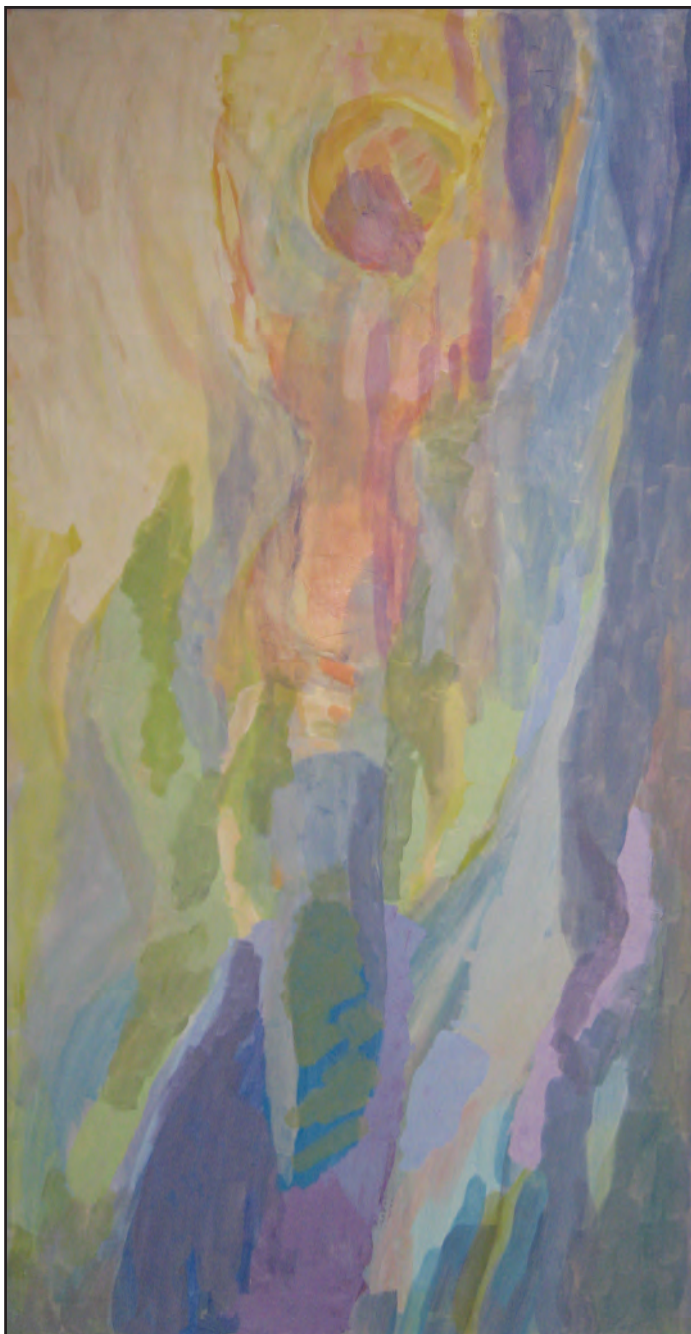
lelki eseményeket igyekeznek színekkel és formákkal közvetlenül érzékelhetővé, átélhetővé tenni (e tekintetben Karátson Gábort és Hegedűs Miklóst kell, mint hozzájuk közel álló művészeket említenem), s ebben az antropozófiára, mint megismerési útra támaszkodnak.

Labancz Zoltán Tordán született, a kolozsvári Babes-Bolyai Egyetemen kapott matematikatanári diplomát. Stuttgartban Waldorf tanári képesítést szerzett, majd Kolozsváron az ott megalapított Waldorf tanári továbbképzőt irányította. Elnöke volt a Kolozsvári Antropozófiái Társaságnak. Rendszeres művészettörténeti kurzusokat tartott Waldorf iskolák tanárainak és diákjainak. 2005-től, súlyos betegségéből való lábadozása közben fordult nagy intenzitással a festés felé, 2006-ban Kolozsváron, idén Stuttgartban volt egyéni kiállítása. *A magvető ember* címen megemlékezést közöl róla a *Szabad Gondolat* szeptemberi száma.

A kiállítást követően Döbrönte Zoltánnal és Mesterházy Máriával beszélgettem elsősorban Labancz Zoltán művésztelepi kezdeményezéséről. Labancz Kolozsvártól délre, a fogarasi havasokban vásárolt magának birtokot, a

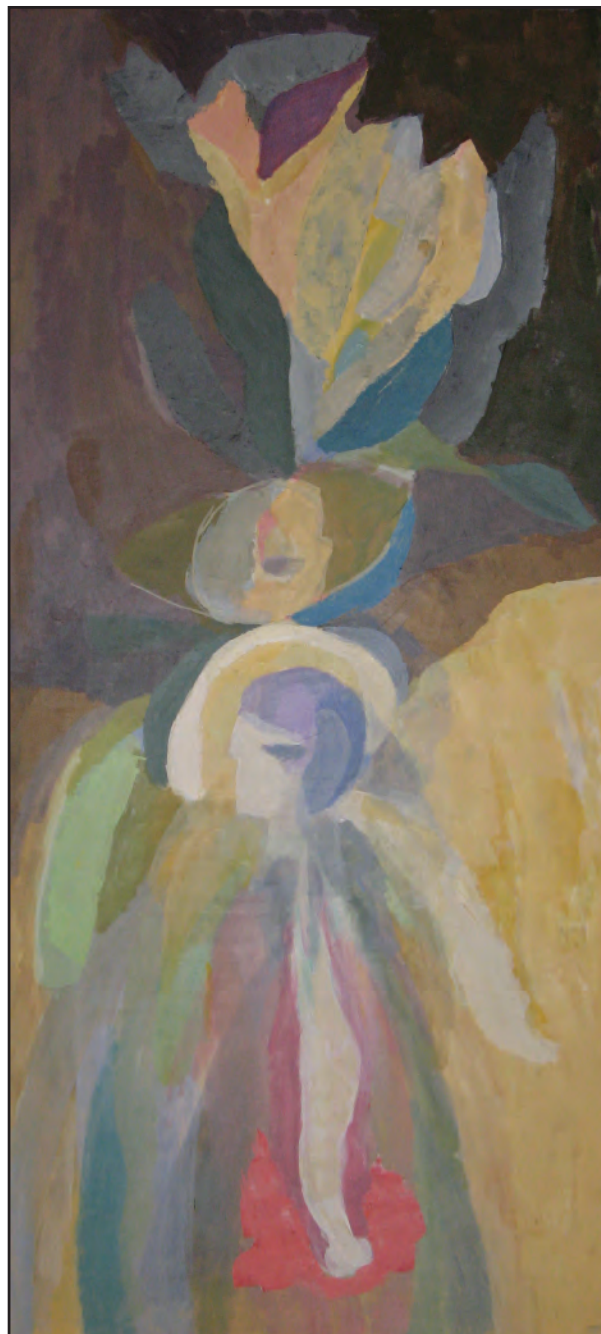
Döbrönte Zoltán: *Három pásztor*

Labancz Zoltán: *Kettősség*

Jegenyész (Plopy) nevű falu felett, magasan a hegygerincen. Tizenhat éve vette meg az első darab földet, aztán óvatosan, apránként további házakat a környéken az általa létrehozott Ars Pedagogica Alapítvány segítségével, amiből a ma már egész művésztelepet kitevő birtok kialakult. Labancz Zoltán családjával beköltözött az egyik hegyi kunyhóba, s kolozsvári munkája mellett folyamatosan építette a telepet. Mára van szállásépület, közösségi összejövetelekre alkalmas tér, konyha, étkező, műterem. Tervei szerint a telep minden szempontból önellátásra rendezkedik be, hogy ne legyen külső energiaforrásra, mezőgazdasági termékekre rászorulva. Az ivóvizet a csapokba bevezetett forrásvíz szolgáltatja.

Labancz Zoltán: *Ikreik*

Tavaly került sor az első művésztelep megrendezésére három magyarországi és három romániai művész részvételével, 10 napon át dolgoztak együtt a *Határ – átváltozás – imagináció* fogalmaival jelzett témakörben hallgatva előadásokat, végezve művészi gyakorlatokat. A telepet rendszeresen igénybe veszik iskolás csoportok, németországi Waldorf iskolák diákjai, akik itt a természet elképzelhetetlen mértékű szabadságával találkozhatnak.

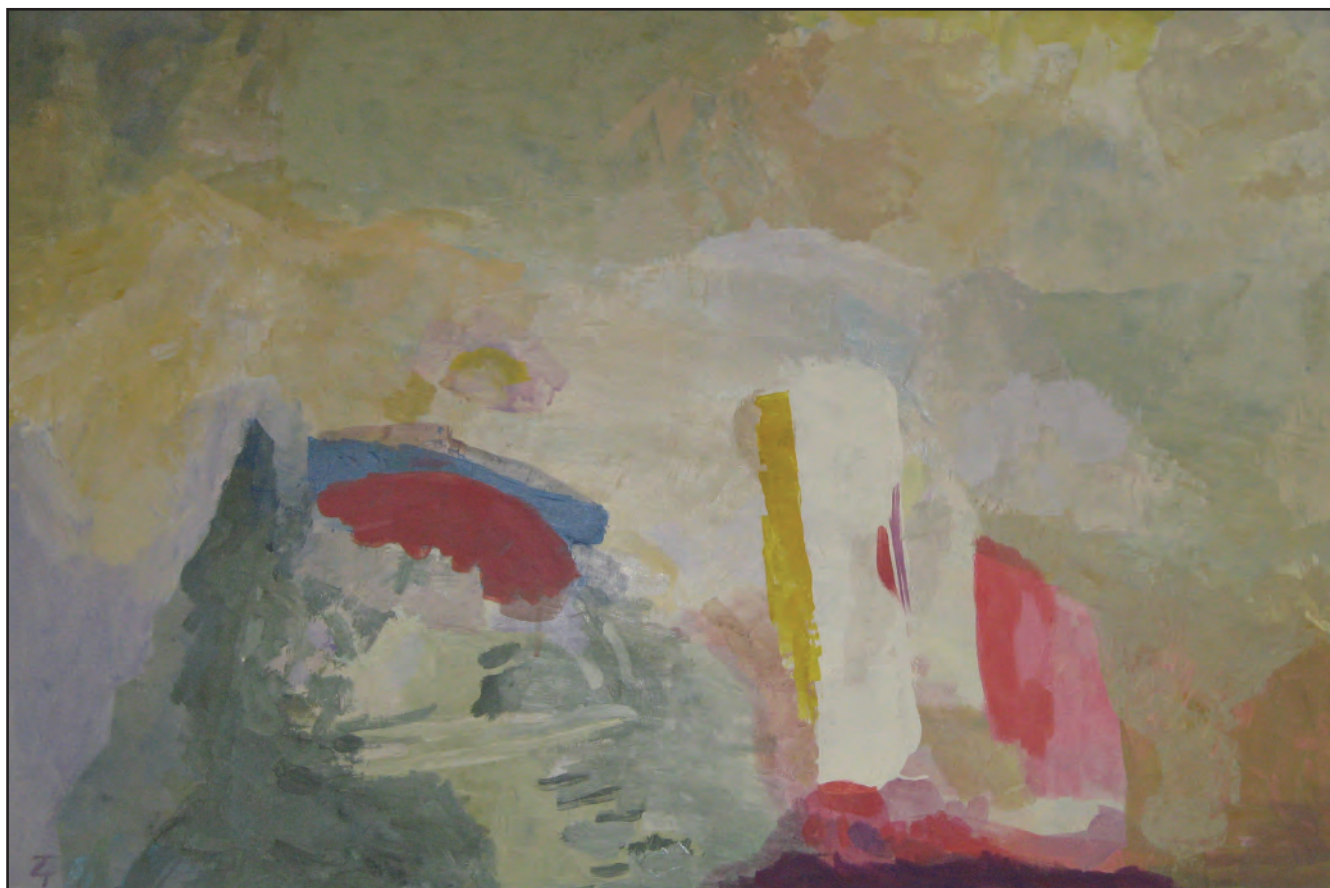
Labancz Zoltán a környék lakosai számára amolyan falugondnokká is vált, gyógyszert szerzett, árut, embereket fuvarozott, mikor mire volt szüksége a

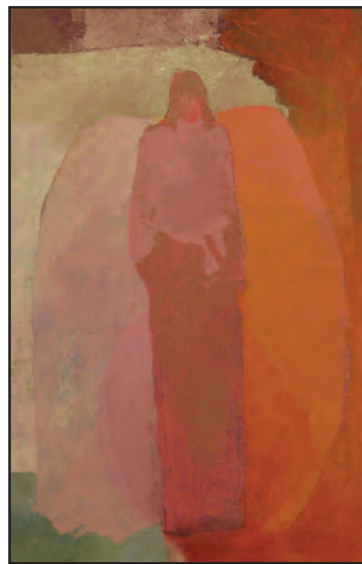
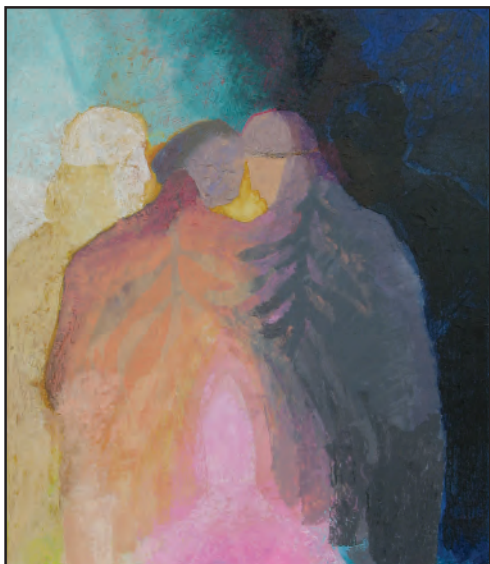
várostól a távolság és rossz utak miatt elzárt közösségnek. Döbrönte Zoltán 1999-ben hívta életre barátaival az alternatív képzőművészeti képzést szolgáló *Napút* nevű iskolát, amelynek első, hároméves kurzusa 2002-ben zárult. A *Teljesség felé* Művészeti Alapítvány által szervezett iskolának a célja a természettudományok és a művészetek közötti kapcsolat erősítése. Idén szeptemberben indult az újabb három éves képzés, ismertetője szerint az alábbi fő tárgyakkal: festészet, színtan, rajz, technika, természettan és fejlődés; tematikája szerint az alábbi felépítéssel:

Első év – növényvilág, létesülés és szellemivé válás; napszakok, évszakok; tájfestészet, atmoszféra és föld; fény-színek és kép-színek. Második év – állatvilág, lélekvilág; bolygók, fémek, színek és szervek; egészség és betegség; színek, kozmológia; expresszív festészet. Harmadik év – embervilág, ásványvilág; csillagképek, 12 osztású színkör; a 12 éves művészeti tanterv; Goethe esztétikája. A solymári Waldorf iskolában folyó kurzussal egy Rudolf Steiner szellemtudománya alapján álló, művész-tanárképzést szolgáló szabad intézmény jön létre; az ötvenkét résztvevő igazolja az igény létezését.

Gerle János

Döbrönte Zoltán: *Alászállás*; lent: Labancz Zoltán: *Égi arcok*

Döbrönte Zoltán: *Négy testvér, Elválás, Alászállás II., Grál vár*

KÉZMŰVESEK • ÁBEL ENDRE

... 1966-ban születtem Tárnokon, ahol a család 1750 óta él, de pontosabban 1669-ig lehet visszavezetni a családfát; a fiammal bőszen követjük...

... igazából hét éve kezdődött. Kétezer nyarán Egerben voltunk a családommal a végvári vigasságokon, ahol egy hagyományörző egyesület tagjai adtak páratlanul látványos előadást; ott láttam egy férfit, aki korhű ruhában sodronyínget készített. Olyan pillanat volt, hogy ha létezik első látásra szerelem, akkor ez az. Alig vártam, hogy leteljen a nyaralás, és én is elkezdhessem...

... hét év alatt körülbelül 1.050.000 karikát dolgoztam be. A legnagyobb ing, amit idáig készítettem, negyvenhatezer karikát tartalmaz. Éppen a napokban hoztam haza Nemzeti Múzeumból; a Tatárjárás-kiállításon volt bemutatva. Szeretnék egy saját sorozatot készíteni, amelyikben a világ legnagyobb lovagrendjeinek a címereit mutatom be. Jelenleg öt darab van készen; gondolom kell még négy vagy öt év, évente nagyjából egyet tudok megcsinálni, napi három-négy órás elfoglaltsággal öt-hat hónapon keresztül.

... most egy kicsit változtatok, újítok. A tervem, hogy továbblépjek. Szegecselt sodronypáncélok szeretnék csinálni. Háromféle sodronyvért létezett. Az egyik olyan, amiket eddig készítettem, hogy a karikákat csak bezárták, de mást nem tettek vele; ott gyakorlatilag egy megszakítás van a gyűrű két végén. Aztán volt olyan, hogy a karika két végét ellapították, egy kicsit egymásra hajtották, majd lukasztás után egy apró szegeccsel lezárták. Volt, aki duplán, vagyis két szegeccsel erősített meg minden egyes kis gyűrűt. Majd jött a következő karika, beillesztette, összeszegecselte... Volt, aki le is forrasztotta, tehát kétszeresen zárta le. Olyan is volt, amit csak forrasztottak, szegecselés nélkül.

... a 48-as forradalom idején a tisztek még hordtak sodronyínget. Az nem szegecselt volt, csak olyan egyszerű. A közelharc miatt vették fel, hogy ne lehessen megszúrni őket. Ezek könnyebbek voltak, de léteztek 18-20 kilós darabok is. És akkor ott volt még a nadrág, a kesztyű meg a fejrevaló.

... egy barátom, a Hadtörténeti Intézet munkatársa, megkért, hogy készítsek egy körülbelül 30 x 30 centiméteres munkát, amit tudományos módszerekkel tesztelni lehet, megfigyelve ellenállóképességét. Ezek a sodronypáncélok nagyon sokat kibírtak. Persze volt olyan nyílhegy, ami ellen nem védett, hogy a számszeríjat ne is említsem. Amikor a nyílpuskák általános hadieszközként elterjedtek, a sodronyvértek kezdtek elveszíteni jelentőségüket.

KÉZMŰVESEK • DEÁK JÚLIA

...arra gondoltam, hogy elmondom majd neked, mennyire fontos, hogy én megtanultam a bőrdíszműves szakmát... annak idején, amikor gimnázium után jelentkeztem bőrdíszművesnek, az első hetek arról szóltak, hogy késsel rendesen meg kellett tanulni szabni. Először újságpapírt, aztán papírt, később bőrt. De hát az egy irgalmatlan unalmas és fárasztó dolog, de olyan alapvető dolog, hogy ha az nincs a kezében, az a tudás, akkor nem tudsz továbblépni. Tehát azt meg kell tanulni, akárhogy is... Szóval az nagyon jó iskola volt. Egész más környezet volt, mint amit addig megszoktam, szóval Rózsadomb, meg Mórincz Zsigmond Gimnázium, és akkor egyszer csak hirtelen a Práter utcában találtam magam reggel hatkor, mert hatra kellett járni... azért jó volt. Ott sokmindent megtanultam.

... én mindig csináltam játékokat. Már négyéves koromban csináltam játékokat. Amikor jöttek a gyerekek, akkor meg hát persze... A nyolcvanas években nekem nagy megtiszteltetés volt, hogy az Idea vállalathoz bekerülhettem, ott voltak a kis állataim a sok gyönyörűség között.

... Valaki szólt, hogy Moszkvában van textilbaba-kiállítás. Az volt a címe, hogy *Éva oldalbordája*. És nekem erről ez jutott eszembe, elküldtem nekik, és ott díjat nyert ez a baba. A babákkal kapcsolatban leginkább az izgat engem, hogy ne csak a babát magát csináljam meg, hanem egy szituáció legyen. Egy történet... Ez egy ősmagyar kislány, és van neki egy csontbabája. Azok az ősmagyarok nemcsak állandóan hátrafelé nyilaztak, hanem ott is voltak gyerekek, és azoknak is voltak játékaik...

... ez is nem ám csak egy baba, hanem pásztorgyerek, és vannak neki malackái. A malacban a csülke az érdekes. Sokat gondolkodtam, hogyan csináljam meg, hagyhattam volna úgy is, hogy egy kis zsákocska. De rájöttem, hogy ha így be van varrogatva, akkor teljesen csülökszerű lesz. Ettől persze háromszor annyi munka, de ha már tudja az ember, hogy hogyan kell, akkor nem lehet zsákocskának hagyni, csak úgy lustaságból... Itt van az öreganyó. Van alatta igazi keramit, meg pad... Sokat dolgoztam a kezével, azt akartam, hogy ráncos legyen, meg nagyon öreg, de aztán rájöttem, hogy úgy az igazi, ha olyan nagyon kapaszkodik abba a retiküljébe, hogy nem is igazán látszik sok a kezéből. Ezt a nénit tényleg láttam az Andrássy úton...

... az állatoknál az a fantasztikus, hogy annyiféle van. Sok állat van, amiket még szeretnék megcsinálni. Egyszer még kell majd egy olyan igazi macskát...

KÉZMŰVESEK • GERA KLÁRA

---

vagy délutános... de amit csináltam, azt nem szerettem. Retusáltam. Deckfesték... Mert valahova el kellett menni, mert nem vettek fel a főiskolára. Sokszor úgy kellett csinálni, mintha dolgoznék, pedig nem is volt munka.

... aztán szabaddá tettem magam. Az elég kemény harc, hogy az ember elfogadtassa másokkal, hogy ő dolgozik akkor is, ha nem jár munkahelyre. Azt hiszik, hogy én

... szóval muszáj kiraknom mindent, hogy lássam, mert anélkül nem tudok dolgozni, Az ilyen nagy igazságokra lassan rájövök. Megnézem a kávé, jó?

... nagyon rossz annak, aki nem szereti a munkáját. Én is dolgoztam régen, az Athaeneum Nyomdában, és úgy szenvedtem, mint a kutya. Meg vagy délelőttös voltam,

---

mindig ráérek. Meg hogy ez egy hobby. Olyan gyanús... És a szocializmusban lettem szellemi szabadfoglalkozású. Be kellett menni a tanácshoz, és a nő valami olyat mondott nekem, hogy magát biztos eltartják...

... nagyon sokáig szőttem. Jártunk ki Gödöllőre a Nagy Marihoz meg a Vidák Istvánhoz. Fantasztikus emberek, ők kezdték Magyarországon ezeket a népi mesterségeket felgyűjteni, mint a vesszőfonást, gyékényezést, szóval ami a szálas anyagokkal kapcsolatos. A hátukon hordták össze, úgy a hetvenes évek elején. Aztán később elkezdték a nemezelést. Megtanultak mindent, és teljesen beindították, voltaképpen újraélesztették. Nagy Mari mindig kérdezte tőlem, hogy Klári, te miért nem nemezel? Mondtam, nem, azt már nem. Mert én nem akartam papucsot meg sapkát meg ilyesmit csinálni. Én szőttem, és nem akartam mást. Aztán egyszer rendeztek egy nagy kiállítást a Szórákában, ahova elmentem és teljesen ledöbbsentem. Hogy hát hiszen ez egészen más!... Hát itt mindent lehet, szobrot, képet, játékot... És elkezdtem csinálni, persze még csak az elején vagyok, még csak tíz éve nemezelek. Majd szeretnék nemcsak tárgyakat, hanem jó képeket is csinálni. Kimeríthetetlen ez a technika. A szövés behatárolt, de itt figurát, képet, játékot, használati tárgyat, mindent lehet.

... ennek kapcsán... olyan érdekes dolog, ami velem történt. Voltak külföldön ezek a magyar kulturális programok, és engem is beválogattak a néptáncosok mellé. És elkezdtek vinni ide-oda, London, Párizs... ezt csak azért mesélem, mert akkor rájöttem, hogy az a legfontosabb, hogy az emberekkel kapcsolatot teremtsék. A Catherine Deneuve vásárolt tőlem... két kis sötét verebet, és így a tenyerében vitte el őket... és másnap visszahozta, hogy túl sötétek, és megbeszélték, hogy a gyerekeknek inkább színes madarakat szeretne. Választott helyettük színeset és elvitte. Megmaradt nekem az a két kis madár. Aztán 2003-ban Londonban egy novemberi, szóval karácsony előtti vásár volt, akkr egy fenyőágra ültettem a két kis madarat, és egy ember megvette. Nem mondtam el neki Catherine Deneuve-öt. Úgyhogy nem tudja.

... nagyon fontos nekem, hogy édesanyám szereti a munkáimat.

... Gross Arnold is felfedezett magának. Elhívott és megnézhettem a kisvonatait, a kristálygyűjteményét, meg ahogy dolgozik... Szóval fontos, hogy közvetlenül találkozam azokkal, akik megveszik a dolgaimat. Boltnak nem szívesen adok, mert akkor nincs személyes kapcsolat a vevő és énköztem. Ez az egész nemcsak a pénz miatt érdekes.

KÉZMŰVESEK • ZSÁKAI ISTVÁN

... a Szolnoki Kézműves Körnek vagyok a tagja... hát alapító tagja, de úgy, hogy a Gyermekotthonban nőttem fel, és hétéves korom óta foglalkozom kézművességgel. Egyszerűen megtetszett nekem a kézművesség, hogy a kezem által tudok alkotni; hogy nem kell elmenjek a boltba és megvennem, ami kell. Nem késekkel kezdtem, az most az utolja. Elsőnek szalmából fontam, egy kis szívet, emlékszem, nőnap ajándékba adtam. Aztán jött egy kis agyagozás, bőrművesség, aztán fafaragás, amire a Népművészet Ifjú Mestere címet kaptam 2002-ben. Akkor húsz éves voltam. A faragás az megmaradt, mint hobbi, de nem nagyon tudtam belőle megélni. Ha az ember igényes munkát csinál, akkor... hát meg lehet élni belőle, de nagyon nehezen. Én általában a pásztormunkákkal foglalkoztam, és hiába lehet azt mondani rájuk, hogy tessék megnézni, ebben mi munka van, egy tükrös, vagy valami, hogy el van készítve... Nem érdekli őket. És hogyha ráírok egy olyan árat, hogy húszezer forint, akkor azt mondják, hogy minek? Ez megkapható a boltban olcsón. Nagyon sok ilyen pásztormunka már el is lett felejtve. Lehet kapni fésűt, sótartót, tükröst műanyagból... Most már inkább csak megrendelésre csinálom, vagy ajándékba.

... idővel elcsábított a vas. Az úgy volt, hogy volt egy kézműves tábor... szóval nem tudtam jó faragószerszámokat venni. És azért kicsit bennem volt az, hogy hát ha ők nem tudják megcsinálni, akkor majd megcsinálom én rendesen. Amikor vettem faragószerszámot, vagy kicsorbult az éle, vagy pedig kipattant belőle egy darab. S akkor gondoltam, hogy hátha én is tudok ilyet. Meg nagyon drágán adták. És mivel én gyermekotthonban nőttem fel, nekem arra nem volt pénzem. Mindent inkább megcsináltam kézzel, nem rohagáltam a boltba semmiért, csak ami nagyon fontos volt.

... évekig kell tanulni. Meg talán megérik rá az ember. Sokat gyakoroltam. Az első tábor hat éve volt. Ott volt Molnár Péter, ő a mesterem, jelenleg. Az ő mestere meg Molnár József, Debrecenből. Nagyon összebarátkoztunk, és jelenleg is dolgozunk együtt. Aztán megismerkedtem Kocsis Ferencsel, aki késeket készít, nagyon sok praktikát tőle tanultam meg. Nagyon fontos volt nekem, és nagyon sokat léptem azáltal előre. Volt egy-két dolog, amit megmutatott, de nagyon sokmindentre nekem kellett rájönni. Mondjuk ami nekem nem tetszett késeken, azt én próbáltam megcsinálni; nem kell, hogy másoknak tetsszen, csak

nekem tetszen. Csak legyen szép, igényes forma, hogy jól megtervezett legyen, harmonikus legyen, az a legfontosabb. Hogy az egyik anyag a másikhoz illeszkedjen. Nem is a minőségről van szó, hanem arról, hogy legyen valami harmonikus. Hogy kiválasztok egy szép fát, és hogyan tegyem össze a másikkal, hogy az jó legyen. A szemnek is jó legyen. Na ezt a részét nehéz megtanulni. Mert kést mindenki tud csinálni, meg faragni is mindenki tud, de különböző anyagokat úgy összeválogatni és harmóniát csinálni az a nehéz. Talán ez.

... próbálok ebből élni, nem haltam még éhen. Azt hiszem, nem is fogok. Gyerek meg család nincs, majd lesz. Nem kell azért aggódni. Addig meg csinálhatom ezt, fej-

leszhetem magamat, látok új dolgokat, tanulhatok másoktól, beszélgethetek emberekkel, kicsi apró dolgokat mindig el lehet nézegetni. . .

... Szolnokon van egy kézműves műhely, velük tartom a kapcsolatot. Nagyon régi és jó kapcsolat alakult ki, Vonzódom hozzájuk. Én is szeretnék belépni egy egyesületbe. Legyen az embernek valami hovatartozása.

... nincsen műhelyem. Egyszerűen nincsen rá pénzem. Az meg, hogg hitelt vegyek fel, az szerintem a legnagyobb butaság lenne részemről, mert nem tudnám visszafizetni, egyrészt. másrészt meg... nem fontos. Majd lesz. Kialakul. Ha az ember dolgozik becsülettel, igényesen, annak eredménye kell hogy legyen.

M. NAGY SZILVIA • BORGES-ILLUSZTRÁCIÓK

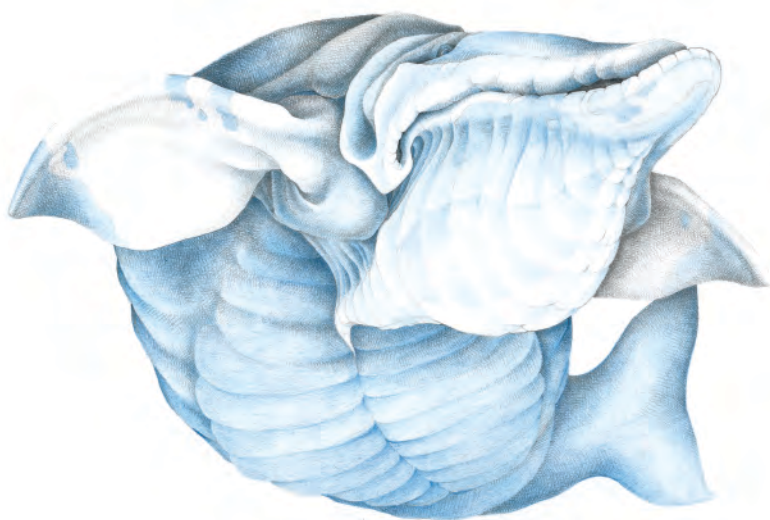
szalamandra • a szalamandrák tűzben élnek és gubódnak, színük koromfekete, sima bőrükön szimmetrikus, sárga pöttyök vannak

leocrocottas • alakjában hol a gnú hatását vélik felfedezni, hol a hiénáét. Az a hír járja róla, hogy lágy hangon utánozza az emberi beszédet.

behemoth • „Ha árad is a folyó, nem siet; bizton van, ha szájához a Jordán vize csapna is.”

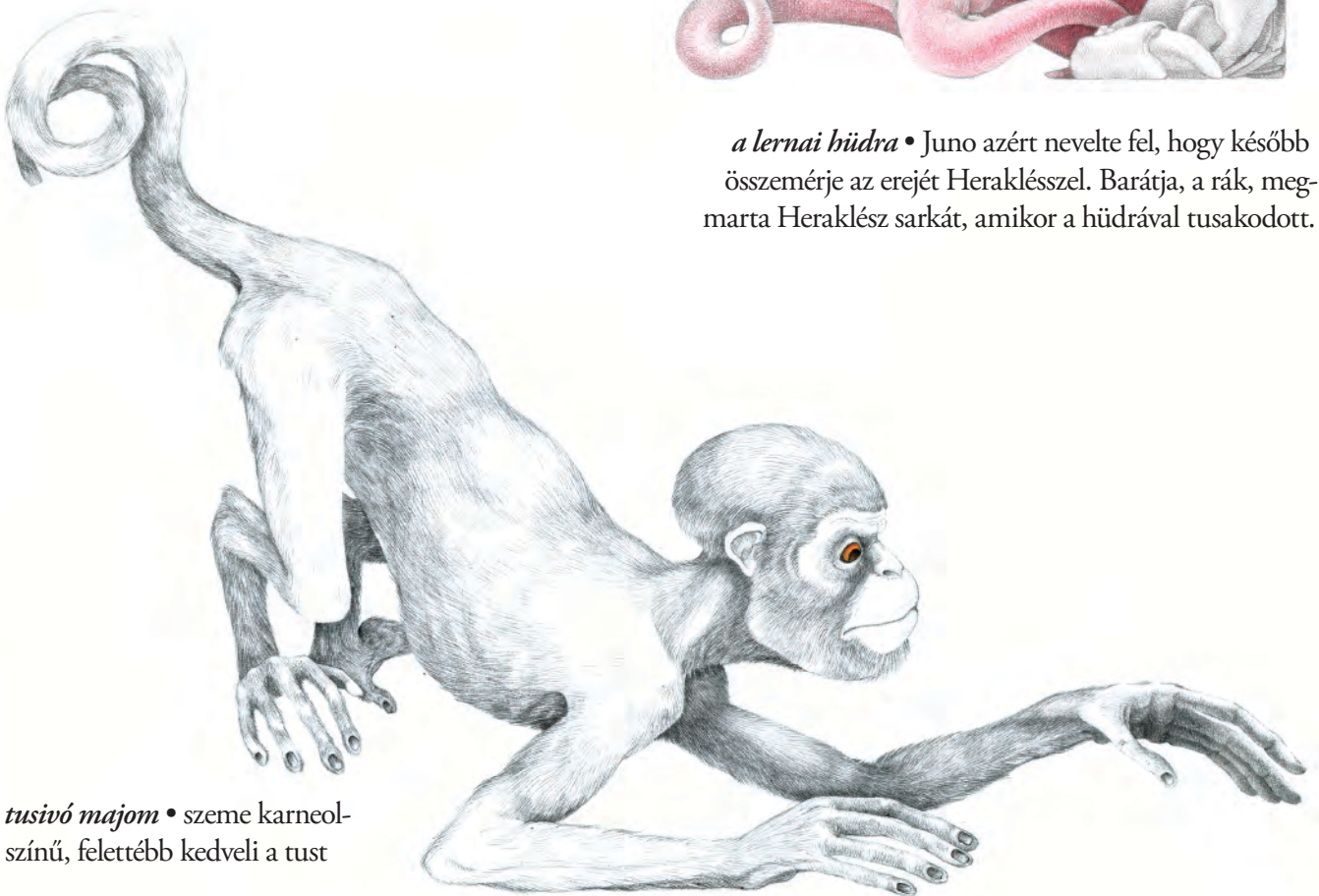
saratán • álnokságban jártas jószág; a görög bestiárium szerint „sírba vivő út az ő háza, amely levisz a halálnak hajlékába”.

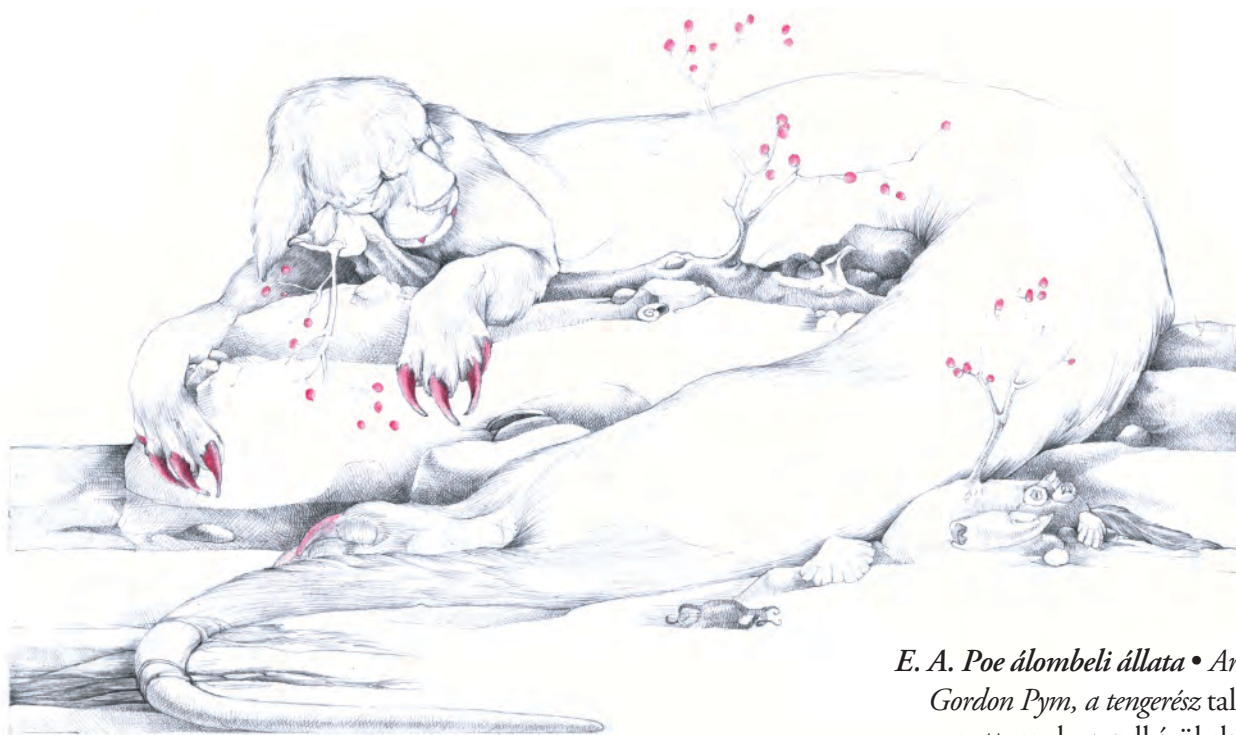
karbunkulus •
Shakespeare varangya,
amely gyönyörű ékszer
visel a fejében.

a lernai hüdra • Juno azért nevelte fel, hogy később
összemérje az erejét Heraklésszel. Barátja, a rák, meg-
marta Heraklész sarkát, amikor a hüdrával tusakodott.

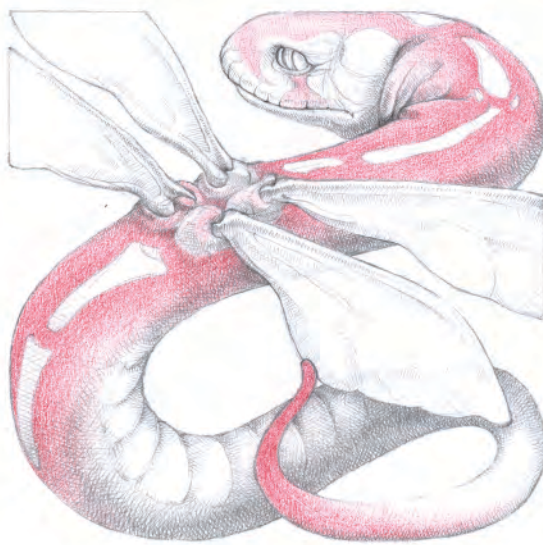
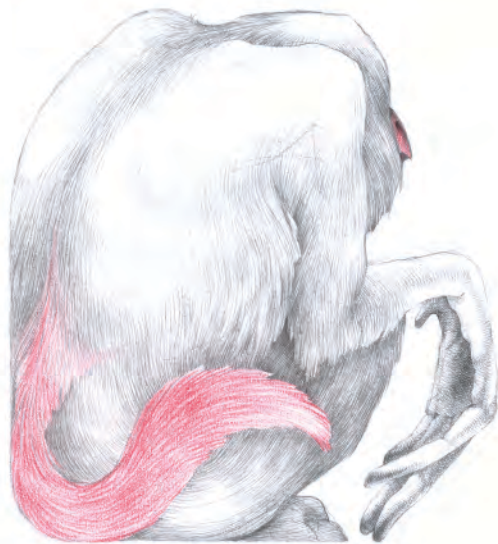
tusivó majom • szeme karneol-
színű, felettébb kedveli a tust

E. A. Poe álombeli állata • Arthur Gordon Pym, a tengerész találkozott ezzel a rendkívül elnyúlt testű, élénkvoros karmú állattal, amelynek testét egyenes szálú, fehér szőrzet fedte, és a farka egyenes volt, mint a patkányé.

C. S. Lewis képzeletbeli állata • egyenes derékkal ül, mint a kutya. A hasa kerek és fehér. Kítátott szájából önfeledt, dús trillázás árad.

Kínai fauna • csiang-liang; csuan-tou; hsziao; hua; zenélő kígyó; ping-feng

---

ARCHITECTURE NOW! 4

Már megérkezett hazánkba is a Taschen kiadó *Architecture now!* sorozatának tavaly megjelent, negyedik kötete. A könyv 570 oldalon keresztül, az előző kötetekhez hasonló struktúrában (egymással párhuzamosan német, angol és francia nyelven, ismertetve az építész vagy az iroda munkásságát, majd részletesen kommentálva a kiválasztott és jó tájékoztatást adó képanyaggal kísért épületet) mutatja, hogy szerte a világban milyen figyelemreméltó épületek születtek az utóbbi egy-két évben.

A kötet azt a tendenciát szeretné fölmutatni, miszerint manapság egyre jobban eltűnőben van a határ építészet és más művészeti műfajok, illetve építészet és a különféle tudományágak között. Előbbire példa Stefan Eberstadt Lipcsébe tervezett, homlokzatra függesztett lakóegysége, utóbbira Philippe Rahm kísérletei, aki a fiziológia területén

végzett kutatásainak eredményeire alapozza építészeti projektjeit. (Egy üdülőtervén a különböző helyiségeket úgy alakítja ki, hogy a helyiséghez rendelt tevékenység függvényében változik a levegő nedvesség-, fény- és oxigéntartalma.)

A közel nyolcvan bemutatott iroda közül szeretném kiemelni a Klein Dytham iroda Kobuchizawába (Japán) tervezett kápolnáját, amely szintén jó példa az építészet és a képzőművészet összemosódására.

A sorozat és a kötet szerkesztője Philip Jodidio ezzel párhuzamosan egy másik sorozaton is dolgozik, amely országonként mutatja be a kortárs építészetet és monográfiákat is jegyez, valamennyit a Taschen kiadónál, amely egy vállalkozás sikerét azonnal felhasználja a lehetséges folytatásra. *(Gerle Ákos)*

Shigeru Ban

Tokióban született 1957-ben, a Southern California Institute of Architecture-ön kezdte tanulmányait, majd John Hejduk tanítványa lett a Cooper Union School of Architecture-ön. 1985-ben nyitotta meg saját irodáját Tokióban, miután Arata Isozaki mellett töltött két évet. Munkái közül kiemelkednek kiállítási pavilonjai és néhány alkalmi konstrukció, mint a menekültek számára tervezett papír-

sátor. Terveinek jellemző szerkezeti elemei a papírcsövek és bambuszrácsok.

Egy 2005-ös New York-i fotókiállítás céljára épült fel egy manhattani öbölben a leselejtezett konténerekből álló, 205 méter hosszú, 16 méter magas ideiglenes pavilon. A két oldalsó konténensor között az épületen végigvezető, templomhajóra emlékeztető széles folyosó tetejét újrashasznosított papírból készült, fóliázott és nedvesség elleni védelemmel ellátott csövek tartják.

Andreas Wenning (Baumraum)

1965-ben született, bútorasztalosnak tanult Németországban. Harmincévesen kapta meg építészdiplomáját Brémában. Két éven át Ausztráliában dolgozott, saját irodáját Brémában alapította 2003-ban Baumraum (szó szerint: fa-tér) néven. Fákra telepített lakásai mellett több, fákra akasztott kötél szerkezetet tervezett, szemináriumokat tart *A fák testbeszéde* vagy *Fabázak, amelyek nem károsítják a*

fákat címmel. A Brémától délre fekvő Pendelhofban készült el a két fa közé 8,5 méter magasságban acélsodronyokkal felfüggesztett lakótér. A hajókabinhoz hasonló berendezésű fülke 7,5x2,6 méter alapterületű, 2 méter belmagasságú, hőszigetelése és fűtőberendezése révén téli tartózkodásra is alkalmas, előállítási költsége 14 500 euró volt. Wenning szerint az építmény felfüggesztése nem károsítja a fákat, s a szél keltette mozgás és a fák növekedése nem okoz kárt a kabinban.

Klein Dytham

Az irodát 1991-ben Tokióban alapította az olasz születésű Astrid Klein (1962) és az angol Mark Dytham (1964). Közös cégük alapítása előtt Toyo Itonál dolgoztak.

A Kobuchizawában 2003-2004-ben épült esketőkápolnát két levél formájú héj borítja, az egyik üveg, a másik fémlemez. Utóbbin 4700 lyukból alakított mintázat engedti át a fényt, a nyílásokban akril lencsékkel. A szertartások végén 38 másodperc alatt felemelkedik a külső fém héj, mintegy felemelve a menyasszonyi fátyolra emlékeztető felületet, vagy felemelt szemhéjként engedve kipillantást a szertartás teréből az életet jelképező természetes tájra. A sajátos felfogású épület a japán ízlést tükrözi.

Stefan Eberstadt

Az 1961-ben született művész asztalosmesterséget tanult, aztán Eduardo Paolozzi tanítványa lett a müncheni Képzőművészeti Akadémián. 1995 és 2001 között ugyanott tanított, alkotásaival rendszeres kiállítója németországi, angol és amerikai galériáknak.

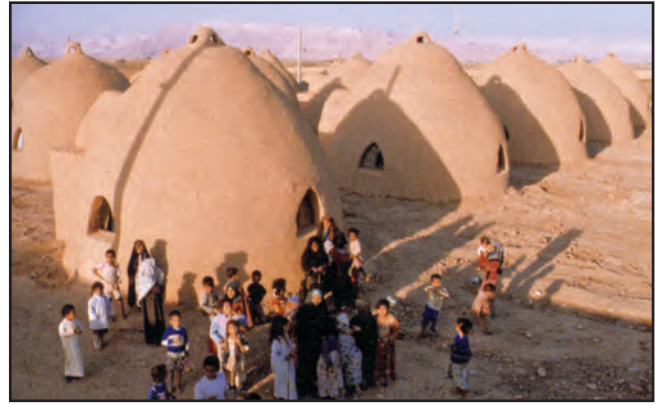
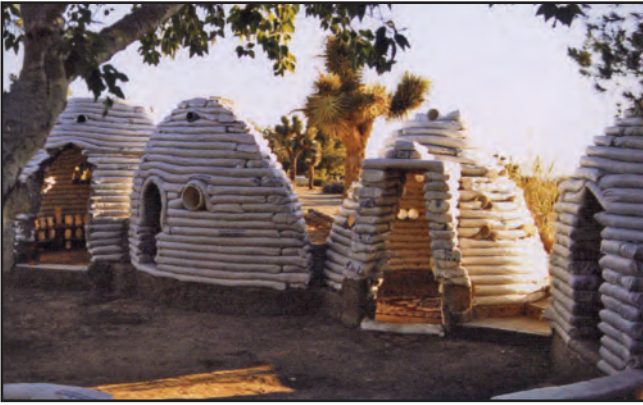
Egy 2004-es lipcsei építészeti kiállítás (Xtreme Houses) keretében mutatta be az építészet és szobrászat határán álló alkotását, egy ipari épület homlokzatára függesztett, 2,5x3,6x2,5 méteres fémszerkezetű, faborítású lakóterét, mint az individuális lakásigények kielégítésének egyik lehetséges, a környezet esztétikai struktúráit a design révén átalakító módját.

Massimiliano Fuksas

Rómában született 1944-ben, ugyanott a La Sapienza egyetemen kapott építészdiplomát 1969-ben. 1989-ben Párizsban nyitott irodát, azóta Franciaországban, Olaszországban, Ausztriában, Hollandiában épültek meg szobrászi megfogalmazást mutató, jelentős középületei. A 2000. évi velencei építészeti biennálé főkurátora volt.

Az új milánói nemzetközi vásárterület (Fiera Milano) kiállítócsarnokai közötti út lefedésére egy 2001-es nemzetközi pályázat első díjasaként kapott megbízást. 27 hónap alatt készült el az 1,4 millió négyzetméter beborító szerkezet, a felhőket, helyenként tornádót idéző, másfél kilométeres, fémszerkezetű hajlított üvegtető, alatta a közlekedést, szállítást kiszolgáló létesítményekkel.

Nader Khalili

Az iráni születésű, most hetven éves építész Törökországban és az Egyesült Államokban tanult, 1970 és 75 között Iránban dolgozott építészként, azóta a földalapú építés különféle technológiáival folytat kísérleteket. 1986-ban alapította meg a Californian Institute of Earth Art and Architecture-t, az ENSZ és különféle nemzetközi szervezetek elismeréseit érdemelte ki menekültek számára tervezett szükséglakásaival. Öt könyve jelent meg, közülük kettő a 13. századi szufi költő, Jalal-e-Din Mohammed

Rumi verseinek fordítása. 20 000 lakosra tervezett új városa Isfahanban részben megvalósult.

A menedékként gyorsan felépíthető homokzsák épülettípusok 2004-ben elnyerték az Aga-Khan díjat. Az olcsó, helyi anyagból építhető, biztonságos és szélsőséges időjárás ellen védelmet nyújtó, szabadon formálható, szerkezeti formájuk miatt a földrengéseknek is ellenálló építmények az alkalmazási helytől függően alakíthatók nyers vagy tapasztott felülettel, láthatók el nyílásokkal, szellőzőkkel. Eddig hat, különböző éghajlatú országban került sor katasztrófhelyzetben történő alkalmazásukra.

Moshe Safdie

1938-ban Haifában született, családjával Kanadába települt át, ahol a McGill Egyetemen végzett 1961-ben. Louis I. Kahn irodájában kezdett dolgozni, 1967-ben a montreali

világkiállítás rendezési tervét készítette, itt épült fel híres Habitat 67 lakóháza. Jelentős részt vállalt Jeruzsálem régi városközpontjának restaurálásában, a régi és az új központ kapcsolatának kiépítésében. Amerikai és izraeli egyetemeken tanít, jelenlegi amerikai irodájában több kanadai és

---

Egyesült Államok-beli múzeumot, egyetemi épületet, művészeti központot tervezett. A hegytetőre épült új holokauszt múzeum a Yad Vashem emlékközpont átépítésének eredményeként jött létre. Az együttes több kiállítóhelyet, látogatóközpontot, zsinagógát, tanulmányi épületet foglal

magába. A főépület 180 méter hosszú, nagyrészt földbe süllyesztett „gerinc”, amely északi végén felnyílik Jeruzsálem látképére. A háromszög keresztmetszetű betonfolyosó két oldalán vannak a kisebb kiállítóterek, amelyekből a gerinc keresztelésével lehet átjutni a következő terembe.

Alvaro Siza (Souto de Moura)

1933-ban született Portugáliában, Portóban tanult, 1954-ben nyitott saját irodát. 1976 óta tanít Portóban, főleg Portugáliában állnak nemzetközileg elismert épületei. Az 1952-ben született de Moura Siza tanítványa, majd tanártársa volt Portóban, néhány évig együtt dolgoztak, de Moura 1980-ban alapította saját irodáját. Az ideiglenes, kiállítási célokat szolgáló Serpentine Gallery Pavilion Londonban épült fel, 2005-ben, a Kensington Gardens-ben. A park korábbi ideig-

lenes pavilonjait, többek között, Zaha Hadid, Libeskind, Toyo Ito, Oscar Niemeyer, az MvRdV iroda tervezte. A belső alátámasztás nélküli, 22x17 méter alapterületű faszerkezetet áttetsző polikarbonát lapok fedik. A konstrukciót tervező Hamish Neville (Ove Arup irodája) szerint a tető a 20-as években Németországban (és Magyarországon!) elterjedt lamellás boltozat (*oikosz-tető*) továbbfejlesztett változata. Az eredeti szerkezettől eltérően itt minden lamella más méretű és hajlású, aminek köszönhetően a pavilon a tervezők kívánsága szerinti szabad formát vehette fel.

Perczel Anna

VESZÉLYEZTETETT ÖRÖKSÉG: PEST RÉGI ZSIDÓNEGYEDE

(Az alábbi írás megjelent az *Élet és Irodalom*-ban, és angol fordításban részét képezte annak az *ÓVÁS! Egyesület* által készített összeállításnak, amelyet az UNESCO Világörökség Bizottsága küldöttsége kézhez kapott november eleji helyzetfelmérő látogatásakor a veszteséglistával és további dokumentumokkal együtt, melyek összeállításában az *ÓVÁS! Egyesület* tagjai és Zsuppán András vettek részt. Köszönjük a megjelenéshez való hozzájárulásukat – G. J.)

A 18. századtól a 21. századig tartó három évszázados városfejlődés, többszörös átalakulás, sorsdöntő változások után különleges, egyedülállóan értékes városnegyedet örököltünk, ahol még épen maradt a 18. századi organikus utca- és térszerkezet és a belső utcák mentén összefüggően megmaradt a 19. század első feléből származó beépítés. Olyan városnegyed maradt ránk, amelyet a 19. század során megtelepedett és minden történelmi megpróbáltatás ellenére közel két évszázada itt élő, ma is jelenlévő zsidó közösség kultúrája határoz meg. Ez Pest régi zsidónegyede, amely a Várnegyed és a Belváros mellett Budapest egyik legrégebbi, legértékesebb építészeti-kulturális együttese.

Egyediségét és jelentőségét, a szomszédos történelmi városrészeketől eltérő, szabálytalan, tört vonalú utcák, a változatos telekszerkezet és beépítés, a 19. századi házak klasszicista időköt idéző, még összefüggő jelenléte, a zsidó-kereskedő negyed jellegzetességeként az átjáróházak titokzatos szövevénye, a zsinagógák keleties varázsa, a szecessziós építészeti itt látható kiemelkedő alkotásai és mindezek keveredése együttesen adja.

1980–2000

Az 1980-as évek elején ebben a városrészben jelölték ki az első városrehabilitációs területet, melyet tömbönként terveztek és kiviteleztek, azonban az állami program néhány lakótömb felújítása után leállt és azóta sem folytatódott. Az ezután kezdődő irodaépítések és az 1990 óta zajló, majd 2002 óta egyre inkább felgyorsuló, a városszerkezetet is átalakító folyamatok – a sorozatos felelőtlen bontások, és a helyükre kerülő értéktelen, rossz minőségű, a beépítés karakterét és a kialakult léptékét sértő új építkezések – sú-

lyosan megbontották az egyedülálló építészeti és kulturális együttes egységét.

A 80-as évek végére újjáéledt az Andrassy út mintájára a 20. század elején elképzelt Madách sugárút építésének gyalogos sétánnyá változtatott gondolata. Az erre vonatkozó szabályozási tervet először 1990-ben fogadták el. A terv szerint, a máig megmaradt organikus utca- és telekszerkezetből, valamint az értékes 19. századi beépítésből kihasított sétányt kísérő épületek megengedett nagyságrendje a jelenlegi beépítés többszöröse. A területhasználat mértékét jelző szám (szintterületi mutató) a belső tömbök tradicionális beépítésénél: 2–2,5, a tervekben ez a szám: 5,5–6. Ugyanez Párizs védett történelmi részén: 3,5.

Az új sétányt, ahol autó nem közlekedne, a 18. századi keskeny, 7–9 méter széles, műemléki épületekkel szegélyezett utcáknak kellene kiszolgálnia parkolóházakkal, mélyparkolókkal. A két legrégebbi hosszanti utcát – a Dob és a Király utcát – összekötő keresztutcákra már végzetes hatású az eddig is üres 29 telek mellé a tervben előirányzott további 26 épület bontása. A terv szerint bontás várt – a történelmi utca- és telekszerkezet megbolygatása és több mint ezer lakás bontása mellett – a fővárosban élő román ortodox keresztény közösség 1900 óta itt működő egyetlen templomára és a zsidónegyed egyetlen, ma is működő rituális fürdőjére.

Ezt a kulturális, építészeti és vallási értékekre egyaránt érzéketlen tervet 1999-ben módosították ugyan, de a lényegén mit sem változtattak.

2001-ben elkészült egy másik, az 1854-ben épült Dohány utcai zsinagóga (Európa legnagyobb működő zsinagógája) környezetére vonatkozó szabályozási terv is. Ez az 1990/99-es tervhez hasonlóan továbbra sem értékörző rehabilitációban, hanem bontásokban gondolkodott. A kerület önkormányzata, a főváros és a műemléki hatóság ezt a szabályozási tervet is elfogadta.

2002–2004

A főváros VI. és VII. kerületéhez tartozó negyed 2002-ben a budapesti Andrassy úttal kibővített világörökségi terület védőzónája lett. Ennek ellenére az ezt megelőzően készített

és elfogadott szabályozási tervek felfüggesztése nem történt meg, holott ezek nem megőrzésre érdemes védendő értékek, hanem az ingatlanfejlesztés szabad terepének tekintették a területet.

A budapesti világörökségi terület Andrassy úttal történt kibővítése és a védőzóna területének kijelölése óta az események felgyorsultak a továbbra is érvényben lévő korábbi szabályozási terveket követve. A VII. kerületi önkormányzat például 2002 és 2006 között 47 ingatlanát adta el magánbefektetőknek, többségüket bontási engedéllyel, a műemlékként védett lakóházak esetében a lakók kiköltöztetésének feltételével. Megkezdődött a kitelepítés és a belső keresztutcák bontása, így ma már több utcából hiányoznak azok a házak, amelyek az utcák eredeti vonalát és eredeti karakterét fenntartották. Ezek a beavatkozások a negyed legértékesebb részeit, organikus szerkezetét, korai polgárházait érintették, érintik, de mellettük a századforduló különleges, gyárral-műhellyel összeépített műtermes lakóházait, tradicionális zsidó szolgáltatásait sem kímélték.

2004–2006

2004 tavaszán az értelmetlen rombolás és az elbontott házak helyére épített új épületek silánysága és elfogadhatatlan nagyságrendje láttán civil mozgalom indult a régi pesti zsidónegyed megmentésére. Az *ÓVÁS! Egyesület* kezdeményezésére a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal 2004 áprilisában elrendelte a világörökségi területként védett Andrassy út védőzónájához tartozó „Régi pesti zsidónegyed” ideiglenes műemléki védelmét, majd 2004. novemberében már végleges területi védettséget biztosított a városrésznek. 2005 áprilisában műemlékké nyilvánított 51 épületet, köztük olyan házakat is, amelyek a szabályozási tervek és önkormányzati döntések szerint bontásra kerültek volna. Ezek, a negyed értékeit nyilvánvalóan veszélyeztető szabályozási tervek azonban a mai napig érvényben vannak és érvénytelenítésük az összeférhetlenség ellenére máig nem történt meg. Így az önkormányzat döntései és a bontási és építési engedélyek kiadása a régi tervek alapján történnek.

Az 2005-ben és 2006-ban az említett Madách-sétány területének kiragadott 4 tömbjére és a negyed központi részén elhelyezkedő egyetlen tér, a Klauzál tér környezetére készített új szabályozási terv paraméterei és szemlélete ugyanolyan, mint az előzőeké, pedig 2005-re elkészült – a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal és a főváros szakértői által elfogadott – a világörökségi területekre és a védőzónákra vonatkozó Kezelési Terv (Management Plan). Az újonnan készített szabályozási tervek azonban a Kezelési Terv szempontjaival és elvárásaival éles ellentétben maradtak.

A Kezelési Terv a mai napig sem lett törvény vagy miniszteri, illetve fővárosi rendelet. A bontásokban és túlzott méretű épületek építésében érdekelt VI. és VII. kerületi önkormányzat a Kezelési Tervben rögzített elvárásokat – mivel törvény, vagy rendelet nem kötelezi őket – nem veszi figyelembe. Maga a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal sem szerez érvényt a Kezelési Tervben foglaltaknak, mert azt véli, hogy döntéseit az engedélyezések során – a műemléki jelentőségű terület gyakorlatban is megnyilvánuló védelme helyett – az általa is rossznak tartott szabályozási tervekhez kell igazítania. Kezelő Szervezet felállítására 2002 óta sem a főváros, sem a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal nem tett megfelelő, hatékony lépéseket. A felgyorsult, nagyarányú változásokat a civil szervezeten kívül senki nem tartja számon és semmi nem fékezi.

Ez azt jelenti, hogy a gyakorlatban a védőzóna területén és közvetlen környezetében, a műemléki területi védelem ellenére a nem védett házak bontása és a ma már látszólag – vagyis nyilatkozatokban – mindenki által elismerten rossznak tartott terv/ek alapján történő bontási és építési engedélyek kiadása zavartalan. Történik mindez annak ellenére és annak ismeretében, hogy Európa nagyvárosainak zsidónegyedait az elmúlt évtizedek során kivétel nélkül rendbehozták és nemcsak ott, ahol élő zsidó közösség van, hanem ott is, ahol a holokauszt következtében már nincs.

2006–2007

2006-ra a helyzet tovább súlyosbodott. Mára a klasszicista, historizáló és szecessziós épületekből álló belső tömbök egy részében a beépítés közel 40 %-a hiányzik, illetve helyét lakótelepre emlékeztető beépítés váltotta fel. Egyes utcákra már nem lehet ráismerni. Az *ÓVÁS! Egyesület* látva, hogy a megnyugtató Műemléki Jelentőségű Terület elnevezés valójában nem véd, 2005 óta kéri a változtatási tilalom elrendelését, amit az építési törvény szerint a kerület, vagy a főváros is elrendelhet arra az időre, amíg új tervet készít vagy módosít, mindaddig hiába. Hiába kérte a világörökségi cím elnyerése után a nemzetközi szervezet által elvárt Kezelő Szervezet létrehozását és a Kezelési Terv jogi érvényesítését. Eddig egyik sem történt meg. A legújabb fejlemény, hogy a védett területen belül, a Dohány utcai zsinagóga műemléki környezetében már műemlék lakóházakat bontanak, és a zsinagóga kertjéből, az emlékezés fája mellől jól látható lakótelep jellegű beépítést engedélyeztek.

A régi pesti zsidónegyedet egységes, védett városrésznek tekintő új terv készítése a főváros és a VII. kerület közös megbízásaként 2006 végén látszólag elkezdődött, de eddig

még a tervet megelőző program elfogadása sem történt meg. Változtatási tilalom elrendelése és a korábbi helytelen döntések radikális felülvizsgálata nélkül azonban elképzelhetetlen a valódi változás, az értékek megőrzése. Egyrészt, mert a már kiadott, de még nem realizált bontási-építési engedélyeket – a befektetők szerzett jogára hivatkozva – nem vonják vissza, másrészt a jogilag változatlan feltételek az új terv jogerőre emelkedéséig (1 vagy 2 év) lehetőséget adnak arra, hogy a korábbi tervek alapján megtörténjenek a bontások és az olyannyira ide nem illő új beépítések. Itt is a befektetői szerzett jogokat helyezik a közösségi jogok és a műemléki védelem elé. Mire az új terv elfogadást nyer, és a főváros által évek óta tervezett rehabilitációs szervezet vagy Kezelő Szervezet is megalakul, addigra a lakók kitele-

pítése lezajlik, ezzel párhuzamosan megtörténik a házak bontása és zavartalanul folytatódik a lakótelepet idéző tömeges lakásépítés. Rehabilitációs koncepció hiányában és a túlzott beépítési mutatók miatt a ma még rendelkezésre álló zöldterületek: udvarok, kertek, tömbbelső, átjárási lehetőségek beépülnek, elvesznek és a keskeny utcákra elviselhetetlen közlekedési terhelés nehezedik.

Az a nagy kiterjedésű építészeti-történeti együttes, ahol Közép-Európa városai között a legnagyobb zsidó közösség élt és él ma is, és ahol 1944-ben minden szörnyűség ellenére megmaradtak a gettóvá változtatott negyed utcái, házai, ezáltal az egész 200 éves múlt, most néhány év alatt a szemünk láttára semmisül meg.

Budapest, 2007. szeptember 25.

LEBONTOTT ÉPÜLETEK

(Ebben és a következő jegyzékekben csak a világörökségi védőzónán belüli ingatlanok szerepelnek, hasonló értéket képviselő környezetükben ugyanilyen mértékű bontások történnek.)

Síp utca 22.

Építés éve: 1871 • Tervező: Kaiser J. István • Építtető: Feiwel Lipót • *Kétemeletes, körbezárt udvaros, korai historizáló lakóház, a 7 méter széles Síp utca egységes, kisvárosias szakaszának meghatározó épülete.* • Bontás éve: 2001 vagy 2002 • Jelenlegi tulajdonos: nincs adat • Jelenlegi helyzet: helyén hétemeletes lakóház épült mélyparkolóval

Kazinczy utca 50.

Építés éve: 1899 • Tervező: nincs adat • Építtető: Bánd Gyula • *Kétemeletes, C alakban épült, historizáló lakóház, teljes telek alatt pince, komfortos lakások, rendbehozott kapualj és lépcsőház.* • Bontás éve: 2004 • Befektető: Király Residence Ingatlanfoglalmi Kft • Jelenlegi helyzet: a Madách-sétány részeként felépített 5-7 emeletes lakótelep jellegű társasház.

Vasvári Pál u. 4.

Építés éve: kb. 1855, 1871 (emeletráépítés) • Tervező: Schmidt Ferenc (1871) • Építető: nincs adat • *Egyemeletes, U-alakban épült, későklasszicista lakóház, udvarán védett fákkal. A bontás előtt nyugdíjasklub működött benne. Az utca páros oldalán végig műemléképületek állnak, a ház elbontásával az egységes utcaképet bontották meg.* • Bontás megbízója: VI. ker. önkormányzat • Bontás éve: 2006 (nem derült ki, hogy KÖH hozzájárulással vagy anélkül, de elő volt készítve műemléki védelemre) • Befektető: előszerződéssel értékesítették az Autóker Holding projektcege részére. • Jelenlegi helyzet: üres telek önkormányzati tulajdonban, helyére a szomszédos, Király u. 40. sz. alatti ház telkét is felhasználva kilenctemeletes, 99 lakásos luxuslakóház építését tervezik.

Paulay Ede u. 65.

Építés éve: 1865–70, 1892-ben nyomda építése az udvarban • Tervező: Hild Károly, később Mann József (nyomda) • Építető: Weigerth Károly, később Burián Ernő (nyomda) • *Egyemeletes, U-alakban épült lakóépület átalakított romantikus homlokzattal, udvarán műhelyépülettel.* • Bontás éve: 2005 • Befektető: nincs adat • Jelenlegi helyzet: ötemeletes lakóház épült a helyén

Nagymező u. 5.

Építés éve: kb. 1840, 1885 (emeletráépítés) • Tervező: Herke Mihály (emeletráépítés) • Építető: dr. Füzesséry Gézané (emeletráépítés) • *Egyemeletes, kisvárosias lakóház, kapuja fölött öntöttvas korlátú erkély, íves lépcsőház.* • Bontás éve: 2007 (a KÖH hozzájárulásával) • Befektető: nincs adat • Jelenlegi helyzet: valószínűleg 8 emeletes ház épül a helyén

Káldy Gyula utca 3.

Építés: 1875 • Tervező: Freund Vilmos • Építető: Swartz Ármin, 1890-től az államosításig a Pesti Neológ Temetkezési Egylet (Chevra Kadisa) • *Korai historizáló, kétemeletes, körbeépített udvaros lakóház, az Andrássy úti palotákéhoz hasonló értékes részletekkel, 24 lakással.* • Bontás éve: 2002 (a KÖH hozzájárulásával) • Befektető: Autóker Holding • Jelenlegi helyzet: 53 lakásos 7 emeletes társasház (Heléna-ház)

Holló utca II.

Építés: 1909 • Tervező: Novák Imre és Góth Jenő • Építető: Fleischmann Lipót ezüstműves mester • *Háromemeletes szecessziós épület, hátul egyemeletes üzemi résszel, utca felé a földszinten műhely és szecessziós üzletportál, emeleteken egész utcai frontot elfoglaló ötszobás lakás, az oldalszárnyban az alkalmazottak lakásaival.* • Bontás éve: 2004 (a műemléki előterjesztés elfogadása előtt a kerület lebontotta) • Befektető: Király Residence Ingatlanforgalmi Kft, Bajcsy Zsilinszky út 21. (ugyanezen a címen öt másik cég van bejelentve, amelyek összesen II ingatlant vettek meg a városrészben) • Jelenlegi helyzet: a Madách-sétány részeként öt-hétemeletes lakótelep jellegű társasház (Eszter-ház)

Rumbach Sebestyén utca 8.

Építés: 1872 • Tervező: nincs adat • Építető: Jakabffy István • *A Rumbach Sebestyén utcai zsinagógával átellenben épült, kétemeletes, U alakú, korai kereskedőház, földszinten az utca és az udvar felé is végig vaslemez üzemportálokkal, a negyedben ritkán előforduló nagyméretű belső kerttel, a kapu felett erkéllyel és a Jakabffy család címerével.* • Bontás éve: 2001 vagy 2002 • Jelenlegi tulajdonos: nincs adat • Jelenlegi helyzet: beépítetlen parkoló, nyolcemeletes épület épülhet a helyére

Dob utca 27.

Építés éve: 1863, 1876 • Tervező: nincs adat, később Lohr Antal • Építető: nincs adat, később Anton Igel • *Egyemeletes, L alakú, későklasszicista lakóház a 7 méteres, kisvárosias beépítésű Dob utca részben már megbontott szakaszán.* • Bontás éve: 2006 (az ÓVÁS! Egyesület többször hiába kérte az épület műemléki védelmét a Kulturális Örökségvédelmi Hivataltól) • Befektető: VII. kerületi önkormányzat • Jelenlegi helyzet: a szomszédos bölcsőde kertjét is felhasználva (3 telek összevonásával) ötemeletes, 35 lakásos társasház építése van folyamatban a kétemeletes házakkal beépült környezetben

Kazinczy utca 9.

Építés éve: 1850 • Tervező: Diescher János • Építető: Zier Keresztély • *Hosszú, 13 tengelyes homlokzata miatt az utca-képben meghatározó szerepet betöltő, egyemeletes, U alakú, későklasszicista, lakóház, későbbi körbeépítéssel, részben lakásokkal, részben önkormányzati irodákkal.* • Bontás éve: 2006 (műemléki felterjesztése megtörtént, de a Kulturális Miniszter nem írta alá) • Befektető: Reneszánsz Rt. • Jelenlegi helyzet: ötemeletes társasház

MEGCSONKÍTOTT HÁZAK

Síp u. 8.

Építés éve: 1890, 1934 • Tervező: Kreinczer Károly, Román Miklós • Építtető: Kőrös János, Sonnenfeld Aranka • *Kétemeletes, neoreneszánsz bérház, homlokzatát gazdag vakolatarchitektúra díszítette, lépcsőháza és belső részletei is kivételesen szépek voltak.* • Védetség: műemlék (2005) • Bontás éve: 2007 (a KÖH hozzájárulásával) • Befektető: Tordai Péter és a HI-Grupo • Jelenlegi állapota: a szomszédos Síp u. 10. számú épülettel együtt lebontották, a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal csak a homlokzatának megtartását írta elő. A homlokzatot kilencemeletes, lakótelep jellegű épületbe építik be, mindez összekapcsolódik a 10. számú házzal és a Dohány utcai zsinagóga mögé tervezett ugyan csak kilencemeletes, nagytömegű épület felépítésével.

Síp u. 10.

Építés éve: 1866 • Tervező: Wechselmann Ignác • Építtető: Kassowitz Rozália • Védetség: műemlék (2005) • *Kétemeletes, U-alakú, kései klasszicista bérház, mely értékes belső részletekkel rendelkezett: íves vörösmárvány lépcső, kézzel rakott mintás mozaik padlóburkolat, kökeretes üzletportálok az udvaron. Itt lakott tulajdonosként a 2. világháború előtti Magyarország legnépszerűbb képeslapja, a Tolnai Világlapja kiadója, szerkesztője és tulajdonosa, Tolnai Simon, aki Mauthausenben pusztult el.* • Bontás éve: 2007 (a KÖH hozzájárulásával) • Befektető: Tordai Péter és a HI-Grupo • Jelenlegi helyzet: a szomszédos Síp u. 8. számú épülettel együtt lebontották, a KÖH csak az utcai traktus felének megtartását írta elő. A homlokzat földszintjét átalakítják, hogy helyet biztosítsanak az új mélygarázs lehajtójának. A megtartott homlokzatot a 8. számú házával összevonva az utca felé még három emelettel megemelik és összekapcsolják a mögé épített hét-kilencemeletes épülettel, mindez kapcsolódik a Dohány utcai zsinagóga mögé tervezett nagy tömegű, hét-kilencemeletes, lakótelepi színvonalú szállodai és lakóházi résszel, ami a zsinagóga kertjéből, az Emlékezés emlékműve mellől lesz a legjobban látható, de nyomasztóan nehezedik a zsinagógára is. Az építési engedélyt a KÖH adta ki 2006. december 16-án. A bontás minden tiltakozás ellenére megtörtént, az óriási építkezés a kezdeténél tart.

Király utca 15.

Építés éve: 1848–53 • Tervező: Pollack Ágoston • Építtető: Splényi József császári, királyi kamarás • *Háromemeletes, kétudvaros klasszicista lakóház, hátsó telekhatáron az épülettel egy időben épített vegyes falazatú kerítéssel. 1944-ben itt húzódtott a gettó határa, ezért akkor betonlapokkal, vaskampókkal és szögesdróttal megmagasították.* • A gettófal bontásának éve: 2005. A szomszédos telek beépítésekor (hétemeletes lakóház mélygarázzsal) az itteni ház lakói, azzal a kéréssel fordultak a KÖH-höz és a kerület polgármesteréhez, Hunvald Györgyhöz, hogy ne engedje lebontani a szomszéd építkezés kedvéért a tudomásuk szerint utolsó épen megmaradt gettófalat. A KÖH képviselője (a VII. kerületért felelős előadó) és a polgármester, Hunvald György személyesen tekintették meg a helyszínt. Mindketten úgy döntöttek a lakók ellenében, hogy a fal nem érték, bontható. Az Autóker Holding 2005-ben elbontatta a kerítést, helyére betonfalat emeltetett. Az *ÓVÁS! Egyesület* késvé, 2006 végén szerzett tudomást a bontásról, a régi jelzett téglák megmaradt részét (többbit a bontók elhordták és eladták) a ház egyik üres helyiségébe mentették. • Jelenlegi helyzet változatlan. 2007 januárjában a botrány kitörésekor az *ÓVÁS! Egyesület* ígéretet kapott a KÖH előadójától és Fejérdy Tamástól, a Világörökség Magyar Titkárságának vezetőjétől, hogy a gettó egykori határát feltárják és levédik. A feltárásról nincs tudomásunk, a védelem a történt meg (*nincs kép*).

Király u. 40.

Építés: 1844, 1935 (átalakítás) • Tervező: Hild József, Fenyves és Fried (átalakítás) • Építtető: Robicsék József textilnagykereskedő • *Háromemeletes sarokház, eredetileg klasszicista homlokzattal, az 1935-ös átépítés során homlokzatát modernizálták. Földszintjén működött 1874-től néhány évig Gundel János első étterme. A századfordulón Bécsi Söröző néven Krúdy Gyula törzshelye volt, itt játszódik az író Boldogult úrfikóromban című regénye. Az épület alatt óriási, dongaboltozatos pince húzódik.* • Bontás megbízója: VI. kerületi önkormányzat • Bontás éve: 2006 • Az önkormányzat előszerződéssel értékesítette az Autóker Holding projektcége részére a szomszédos Vasvári Pál u. 4. sz. házzal együtt. Az *ÓVÁS! Egyesület* több civil szervezettel együtt hónapokig küzdött a bontás leállításáért. • Jelenlegi helyzet: még önkormányzati tulajdon, tető nélkül, erősen megbontva. A törvénytelen bontást a Fővárosi Ügyészség 2006 tavaszán leállította. 2007 nyarán az ismételt beadott bontási kérelemhez a KÖH nem járult hozzá. Az épület sorsa bizonytalan, az önkormányzat és az Autóker Holding nem mondott le arról, hogy 9 emeletes lakóházat építsen a helyén.

Holló utca 12.

Építés éve: 1905 • Tervező: Román Miklós • Építtető: Róth József • *Kétemeletes szecessziós bérház, körbezárt udvarral, kiemelt alagsorral, egykori vendéglői és kocsmai felírral (Maxim borozó és étterem), gyönyörű belső térrel, részletekkel.* • Bontás éve (részleges): 2005 • Befektető: Autóker Holding • Jelenlegi helyzet: a Madách-sétány részeként zárt sorú beépítésű házból sarokházzá alakítva, kétszintes tetőtéri beépítéssel, belső szárnyak lebontásával, elgiccsesített homlokzattal

VESZÉLYBEN LÉVŐ ÉPÜLETEK

Dob utca 14.

Építés éve: 1839 földszint, 1870 emeletráépítés, 1903 belső épület • Tervező: Kasselik Ferenc, Buzzi Bódog, Havel Lipót • Építtető: Buday, Fischer Ferenc, Szelmayer Károly • 15/110 méteres telekre U alakban épült, klasszicista eredetű, egyemeletes lakóház, hátsó udvarán későbbi kétemeletes historizáló épülettel, tulajdonjog fenntartással eladva 2004-ben (vétélár: 185 millió Ft.). Az első épület oldalszárnyaival együtt a hátsó épület is bontásra kerül. Helyükön két ötemeletes ház épül mélyparkolóval, az egyemeletes épület utcai traktusa megmarad, a gépkocsibehajtás a kapuján keresztül történik (nincs kép).

Csányi utca 5.

Építés: 1872, 1875 emeletráépítés • Tervező: Klein H. János • Építtető: Fodor János • Egyemeletes korai lakóház, udvarán márványkúttal. Műemléki felterjesztését a Kulturális Miniszter nem írta alá, önkormányzati tulajdonban van (nincs kép).

Csányi utca 8.

Építés éve: 1840 körül, 1860 emeletráépítés • Tervező: nincs adat, később Limburszky József • Építtető: nincs adat, később Zachar Jozefa • Egyemeletes, U alakban épült, klasszicista lakóház, dúis növényzetű hátsó kerttel, a telek két oldalán végighúzódnó korai melléképületekkel. A szabályozási terv szerint a melléképületek bontandók, helyükön hat-nyolcemeletes épületszárny épülhet. • Védettség: műemlék (nincs kép)

Csányi utca 10.

Építés éve: 1840 körül egyemeletes U alakú ház, 1875 második emelet és udvar körbeépítés • Tervező: nincs adat, később Woita Donát • Építtető: nincs adat, később Halassy S. János • Kétemeletes, körbeépített udvaros, korai eredetű, de lecsupaszított homlokzatú lakóház, udvarán klasszicista márványkúttal. A szabályozási terv szerint csak az utcai két-traktusos szárny marad meg, a belső szárnyak bontandók, helyükön nyolcemeletes új épület építhető (nincs kép).

Kisdíófa utca 16.

Építés éve: 1840 körül, 1866 egyemeletes toldalék • Tervező: nincs adat, később Limburszky József • Építtető: nincs adat, később Kohn Károly és Seitz Jozefa • U alakban épült, egyemeletes, klasszicista lakóház, lecsupaszított homlokzattal, de eredeti részletekkel, szép belső terekkel, hangulatos kerttel, eladva, kiüritve. Engedélyezett bontása napirenden szerepel (nincs kép).

Kazinczy utca 14.

Építés éve: 1840 körül, 1873 emeletráépítés, 1920 udvar beépítése kályhagyárnak • Tervező: Pollack Mihály, később Lohr János • Építtető: Pokorny János, Pokorny Katalin, később Héber Andor • Volt Héber-féle kályhagyár, ma bérleményként Szimpla-kert. Egyemeletes, klasszicista eredetű lakóház, korai historizáló homlokzattal, eladva. Műemléki felterjesztését a Kulturális Miniszter nem írta alá.

Klauzál utca 8.

Építés éve: 1894 kétemeletes lakóház, 1906 belső átalakítás, 1921–26 emeletráépítés • Tervező: nincs adat • Építtető: Salczer Ignác, később dr Ringer Lajos és Béla, Hungária fürdő Rt. • Eredetileg kétemeletes, historizáló lakóház, később a Hungária fürdő kiszolgáló épülete, reprezentatív belső lépcsőházzal, üvegezett udvarral (itt volt a fürdő mosodája), majd négyemeletesre növelt neobarokk lakóház, 2004-ben eladva (vétélár: 67 millió Ft.), azóta kiüritve. A befektető bontani szeretné, a KÖH nem járult hozzá (nincs kép).

Klauzál utca 9.

Építés éve: 1899 • Tervező: nincs adat • Építtető: Politzer Jakab • *Kétemeletes, körbezárt udvaros, historizáló lakóház, szép lépcsőházzal, eladva, bontási engedéllyel rendelkezik, helyére nyolcemeletes ház épül.*

Király utca 27.

Építés: 1833, 1866 bővítés és emelettráépítés, 1893 udvari szárnyak, 1909 homlokzat • Tervező: nincs adat, később Gottgeb Antal • Építtető: nincs adat, később Hugmayer Mihailovits • *Az utca felé U alakban épült kétemeletes, klasszicista eredetű lakóház, a rendkívül mély, 100 méter hosszú telken később épült kétemeletes körbeépítéssel, tulajdonjog fenntartással eladva hasonló körülmények között, mint a 15. és 21., ugyanannak a tulajdonosnak, mint a 25. és a 29. Itt van egy közel száz éves múlttal rendelkező jelvényüzlet és műhely, mely egyben múzeum is, az eredeti berendezés és a száz év jelvénygyűjteménye látható itt. A gyáralapító unokája tartja fenn, akit most a lakókkal együtt kiköltöztetnek. Ő is pert indított, első fokon elvesztette a pert. A befektető a belső szárnyakat bontani akarja, a tervek nem ismertek.* • Védettség: műemlék

Klauzál utca 19.

Építés éve: 1840 körül, 1867 bővítés • Tervező: nincs adat, később Hild Károly • Építtető: nincs adat, később Bíber János • *Korai eredetű, kétemeletes, körbezárt udvaros átalakított lakóház, udvarán óriási termő fügefával, eladva 2006-ban (vétélár: 167 millió Ft, vevő East Ingatlan Kft.). Terveket nem ismerjük, de bontani akarják*

Klauzál utca 21.

Építés éve: nincs adat, 1871 átalakítás • Tervező: nincs adat, Vassél Alajos • Építtető: nincs adat, Pesti Magyar-Német Evangélikus Egyház • *Kétemeletes, korai eredetű, historizáló lakóház, a Pesti Magyar Német Evangélikus Egyház iskolájaként romantikussá változtatott homlokzattal és belső terekkel, műemléki védelemre felterjesztve, amit a kulturális miniszter nem írt alá. Eladva 2006-ban (vétélár: 167 millió Ft, vevő East Ingatlan Kft.). Terveket nem ismerjük, de bontani akarják.*

Király utca 15.

Építés éve: 1848-53, 1890 átalakítás • Tervező: Pollack Ágoston, később Kirchsbaum Keresztély • Építtető: báró Splényi József, később gróf Pejacevich László • *Háromemeletes, kb. 50 lakásos klasszicista lakóház, két udvarral, tulajdonjogfenntartással eladva (vétélár 547 millió Ft.), kiűritése megkezdődött, a lakók pert indítottak az önkormányzat ellen, mert jogtalan eszközökkel és a tudtuk nélkül adták el a házat (hasonlóan 13 másik házhoz, ahol ugyanaz volt a vevő és valamennyi szereplő), de a per elhúzódása miatt megegyeztek a befektetővel. Bár az épület műemlék, az eddigi tapasztalat szerint a KÖH a befektetőnek minden esetben „fejlesztést” enged, ami komoly beavatkozást, lakásszámnövelést, az udvari szárnyakon emelétráépítést vagy bontást, ill. kétszintes tetőtérbeépítést, mélygarázs-építést jelent.* • Védettség: műemlék (nincs kép).

Király utca 21.

Építés éve: 1833, 1854 udvari keresztzárny, 1956-57 műemléki felújítás • Tervező: Pollack Mihály, később Diescher János, Horler Miklós • Építtető: Dlauchy Ferenc, később Tihanyi Ferenc • *Kétemeletes, klasszicista lakóház, három udvarral, tulajdonjog fenntartással eladva (461 millió Ft.). A körülmények hasonlóak a 15. szám alatti házéhoz, itt a lakók nem pereskednek. Kiköltöztetésük után, a keresztzárny bontása és mélygarázs építése várható, valószínűleg tetőtéri beépítésekkel.* • Védettség: műemlék (nincs kép).

Király utca 25.

Építés éve: 1810 körül, 1884 második udvar, 1956 műemléki felújítás • Tervező: nincs adat, később Komárik Dénes (1956) • Építtető: nincs adat • *Egyemeletes korai klasszicista lakóház, két hatalmas udvarral, óriási fákkal (a negyed legvarázslatosabb helye), tulajdonjog fenntartással eladva (vétélár: 250 millió Ft.). A körülmények azonosak a Király 15-tel, a vevő is azonos. Az üzlet francia bérlője pert indított az önkormányzat ellen jogtalan kiköltöztetés miatt, és felajánlotta, hogy ugyanannyiért, a lakókkal összefogva megvenné a házat és hitelesen rendbe hozná anélkül, hogy bontanának vagy új emeletet építenének. Első fokon a pert elvesztette. A befektető az udvari szárnyakat bontani akarja, helyettük több emelet építését tervezi, ehhez mélygarázst is építenie kell. A tervek nem ismertek.* • Védettség: műemlék (nincs kép).

Király utca 36.

Építés éve: 1846-47 • Tervező: Hild József • Építtető: Medetz József szlovén kereskedő • *3 emeletes, klasszicista lakóház, eladva (Autóker Holding), belső szárnyainak helyén 8 emeletes rész épül szálloda céljára.* • Védettség: műemlék (nincs kép).

Klauzál utca 10.

Építés éve: 1871 egyemeletes lakóház, 1887 emelétráépítés • Tervező: Gottgeb Antal, később Schomann Antal • Építtető: Daubek Mária, később Daubek Jakab és János • *Későklasszicista eredetű, kétemeletes, zártudvaros lakóház, udvarán óriási fával, gyönyörű előtérrel és lépcsőházzal, hangulatos udvarral, 2004-ben eladva (vétélár: 127 millió Ft.), azóta kiűritve. A befektető ugyanaz, mint a 8. szá. háznál; bontani szeretné, a két telek összevonásával egyetlen 8 emeletes ház építését tervezi. A KÖH nem járult hozzá, tárgyalások folynak.*

Király utca 29.

Építés éve: 1843 • Tervező: Hild József • Építető: nincs adat
 • Egyemeletes, L alakú, klasszicista lakóház, 100 méter mély udvarral, tulajdonjog fenntartással eladva ugyanannak a befektetőnek, akinek a 15., 25. és 27. A tervek nem ismertek. • Védettség: műemlék

Király utca 46.

Építés éve: 1840-50 körül földszintes utcai épület, 1920 körül udvari ipari csarnok • Tervező: nincs adat • Építető: nincs adat • Az utca felé földszintes, már átalakított homlokzatú korai eredetű épület udvarán ívelt dongafedésű, lenyűgöző, ipari emlékként is fontos csarnok áll, a volt autószerelő műhely. Kiköltöztetése után, 2004-ben alternatív szórakozóhely nyílt a helyén, a Kuplung. A VI. kerületi önkormányzat döntése és a szabályozási terv szerint is bontásra kerül (nincs kép).

Klauzál utca 7.

Építés éve: 1873 • Tervező: Stróbl Ferenc • Építető: Méry Ferenc • Egyemeletes, keskeny, hosszú körbezárt udvaros, jellegzetes korai munkáslakóház, romantikus lépcsőházzal, műemléki felterjesztését a kulturális miniszter nem írta alá, eladva, bontási engedéllyel rendelkezik. Az utcai szárny állítólag megmarad, mögé nyolcemeletes ház épül (nincs kép).

Klauzál utca 15.

Építés éve: 1840 körül, 1869, 1873 bővítés • Tervező: nincs adat, később Hild Károly, Glitzke Gottlieb • Építető: nincs adat, később Feldmár Dávid, Auerbach Móric és Brünner Anna • Korai eredetű, kétemeletes, romantikus-historizáló lakóház, különleges lépcsőházzal, 2006-ban műemléki védelemre felterjesztve, ezt a kulturális miniszter nem írta alá. Eladva 2006-ban (vétélár: 165 millió Ft, vevő East Ingatlan Kft.). A tervek nem ismertek, de bontani akarják.

Nagydiófa utca 8.

Építés éve: 1840 körül utcai földszintes rész, 1868 körbeépítés, 1886, 1891 emeletréépítés a belső szárnyon iskola kialakítására • Tervező: nincs adat, később Lohr Antal, Wagner és Schön • Építető: nincs adat, később Schön József, Schön József • Az utca felé egyemeletes, belül kétemeletes, korai eredetű, több átalakításon átment, ma irodaként használt épület, egykori iskola. Bontási engedéllyel rendelkezik, helyén nyolcemeletes házat akarnak építeni. A szemközti házak lakói összefogtak, tiltakoznak, ellenzik a magas ház építését, ami hátrányosan érintené őket (nincs kép).

Dob utca 18.

Építés éve: 1840 körül, 1860 hozzáépítés, 1904 homlokzat átalakítás • Tervező: nincs adat, Senger János, Bán Dezső • Építető: nincs adat, Granichstädten Simon, Hoffer Gyula • *Volt Hoffer-féle húsfüstölő. 15/110 méteres telekre L alakban épült, klasszicista eredetű, egyemeletes lakóház és műhely, ma 9 lakással, szecessziósra változtatott homlokzattal, tulajdonjog fenntartással eladva, a vevő és a befektető azonos a 14. számú házával. A belső oldalszárny felének bontása után az udvaron ötemeletes lakóház épül 34 lakással. Műemléki felterjesztését a kulturális miniszter nem írta alá.*

A fényképek készítői: Rumbach S. u. 8., Király u. 25-29, Király u. 40. – Seidner Zoltán • Síp u. 22., Káldy Gy. u. 3., Kazinczy u. 9., Kazinczy u. 14., Kazinczy u. 50., Paulay E. u. 65, Nagymező u. 5., Vasváry P. u. 4., – ÓVÁSI! • Holló u. 11., Holló u. 12., Dob u. 27., Síp u. 8., Dob u. 14., Kazinczy u. 41., Király u. 27., Király u. 29., Klauzál u. 8. Klauzál u. 9., Klauzál u. 10., Klauzál u. 19., Klauzál u. 21. – OSTPhoto.

Kazinczy utca 41.

Építés éve: 1840 körül, 1881 emeletraépítés, 1914 földszintes műhely • Tervező: nincs adat • Építető: nincs adat, kélsőbb Stahl Katalin, Heuffel Adolf • *Volt orthodox kóser húsfeldolgozó műhely és bolt, ami 1914-től 2002-ig működött az egyemeletes kisvárosias lakóház udvarán. 2002-ben, az idegenforgalmi kiadványokban is szereplő, a háború után egyetlenként megmaradt kóser bentest kiköltöztették, a házat eladták, kiürítették, engedélyezett bontása napirenden szerepel.*

KULTÚRTÁJ VAGY IPARI TÁJ?

MI LESZ A SORSA A TOKAJ-HEGYALJAI VILÁGÖRÖKSÉGI KULTÚRTÁJNAK?

Mostanában a határon túli, tőketerebesi, szén-alapú hőerőmű aggasztja a tokaji bortermelőket. Vajon milyen hatása lehet az aszúszemeket érlelő, érzékeny mikroklímára egy ilyen közeli hőerőmű légszennyező hatása? Úgy hírlílik, a magyar kormány környezetvédelmi minisztere is véleményezésre készül. De hogyan fog érvelni a Tokaj-Hegyalja Világörökségi kultúrtáj védelmében az illetékes miniszter esetleg a kormányfő vagy a Köztársasági Elnök Úr, ha a magyar oldalon érzéketlen, a Világörökségi kultúrtájra vonatkozó kezelési tervet semmibevevő fejlesztések történnek?

A tokaj-hegyaljai kultúrtájban az elmúlt évtizedben, a történelmi szőlő- és bortermelési hagyományokat folytatva, nagyszegű bel- és külföldi befektetések történtek. Ezek sikeresen erősítik a hagyományos borkultúrát, s a Világörökségi kultúrtáj értékeit.

Ezzel szemben manapság nagy aktivitás figyelhető meg olyan beruházásokban, melyek a kultúrtájat ipari tájjá alakítják.

- Aranyos-völgyi szivattyús vízierőmű – az országos tervnek és a kezelési tervnek ellentmondva, a Natura 2000 területén.
- Szerencsi szalmaégető erőmű – a város érkezési oldalán félrevezető világörökségi (?) díszkapuval.

- Erdőbénye környékére a Bányakapitányság által nemrég kiadott kovaföldbányászatot előkészítő feltáró fúrások engedélyezése. A település határában, ahol a Béres-csoport nemrég 2 milliárdot investált 70 hektáros szőlőültetvényébe és pincészetébe, s ahol közelmúltban az idegenforgalmat szolgáló szállodák épültek.
- Károlyfalván – közel a szlovák határhoz – fabrikettáló üzem létesül energjaerdővel.
- Az autópályaépítéshez szükséges hegyaljai kövek szállítása, az egyéb átmenő teherforgalom Tokajra, a Világörökség emblematikus városára, a lakosság és az idegenforgalom számára máris elviselhetetlen mértékű forgalmi, zaj- és porterhelést jelent.
- Ugyanakkor a Szentendrei skanzenben több száz millióért hegyaljai házakat rekonstruáltak.

A lakosság és a borászok – Tokaj és a Világörökségi Egyesület tiltakozik. De kiderül, Magyarországon nincs kihez fordulni. A Világörökségnek van titkársága, de nincs felelőse, hatásköre, csak a hazai ICOMOS hallatja nem túl radikális hangját. A Kulturális Örökségvédelmi Hivatalnak a világörökséggel kapcsolatban nincs törvényi feladata!? Az sincs kizárva, hogy e beruházások európai pénzbeli támogatottságainál épp a világörökségi helyszínre hivatkoznak a befektetők. Miközben a tőketerebesi fejlesztés hatástanulmánya az interneten magyar nyelven is hozzáférhető, ez nem mondható el a felsorolt magyar fejlesztések egyikéről sem.

A probléma gyökere, hogy bár Magyarország 1972-ben csatlakozott a Világörökségi Egyezményhez, s erről 1985-ben törvényerejű rendeletet alkotott, az ennek 5. cikkelyében vállalt szervezeti, jogi, költségvetési intézkedések; összességében az állami szerepvállalás definiálása elmaradt, s a kultúrtájra vonatkozó sajátos törvények, rendeletek, költségvetési összefüggések hiányoznak. E törvényerejű rendeletben a 6. cikkely 3. §-ban elkötelezték magukat az államok, hogy: „Az Egyezményben részes minden Állam vállalja, hogy nem fogantatja semmi olyan intézkedést, mely közvetve vagy közvetlenül károkat okozhat az 1. és 2. cikkekben említett olyan kulturális vagy természeti örökségben, mely a jelen Egyezményben részes más Államok területén található.” Mit mondhatnak tehát a szlovákok az esetleges magyar tilakozásra? Hogy seperjünk a saját házunk (kultúrtájunk) előtt! Mint látjuk, van mit! De mindez miért csak a civil szervezetek ügye és miért nem az államé, a kormányé, s az illetékes szervezeteké?

Miskolc, 2007. szeptember 17.

Bodonyi Csaba DLA

a Tokaji Világörökségi Egyesület Építési bizottságának tagja, Tokaj város főépítésze

A legnagyobb hiba, amit elkövethetünk, azt hinni, hogy a biomasszaerőműről az utóbbi időben elhangzottak a világörökségről, a tokaji borról szólnak. Többről van szó.

Ebben az erőműben mezőgazdasági hulladékot, bálázott szalmát, kukoricaszárat és emellett energiafűvet fognak elégetni. Ha valaki ismeri a terület múltját, ismeri természeti adottságait, pontosan tudja: ez a vidék e hulladékokból nem terem felesleget. Az erőmű 60–80 km-es körzetében, ahonnan ide kell szállítani a tüzelőanyagot, jobbra kedvezőtlen termőhelyi adottságú területek fekszenek, ahol az intenzív mezőgazdálkodásnak soha nem volt nagy hagyománya és sikere, ahol az országos termésátlagokat csak négy-ötösörös befektetés mellett lehet megközelíteni, ahol nem a piac, hanem mindig a támogatás alakította és hízalt a szántókat. Olyan tájról van szó, mely csak addig adott otthont és megélhetést lakóinak, amíg a szántók és a rétek, legelők aránya közel azonos volt, és a gazdálkodás tengelyében az állattartás állt. Addig a falvak népessége nőtt, lakói gyarapodtak, a vidék a megye éléskamrája volt. Aztán más szelek kezdtek fújdogálni. A kisebb gazdaságokat nagyobb, „versenyképesebb” egységekbe kényszerítették, az állattartás fokozatosan háttérbe szorult, a mezőgazdaság nem az igényekhez, hanem a politikai, gazdaságpolitikai változásokhoz igazodott, amiket a mindenkori támogatási rendszer közvetített az egyesüléssel foglalkozó, s egyben dagadozó szövetkezetek számára. A táj népessége a lábával szavazott a változások ellen. Az intenzív mezőgazdaságra való áttérése nagyobb vérvesztéssel járt, mint az I. és II. világháború együttvéve (beleértve Trianont is, mert a Bodroghízt az is sújtotta), s mára az éléskamrából hátrányos helyzetű öregek otthona lett. Ez a kérdésnek csupán az egyik oldala. A másik ennél sokkal sötétebb, sokkal fenyegetőbb. És elsősorban azokat fenyegeti, akik a városokban élnek.

Gondolják végig mi történt eközben a környező városokban, legyen szó Szerencsről, Sárospatakról, Sátoraljaújhelyről vagy Tokajról. Az emberek a folyamat elején azt ették, amit a környező vidék falvainak lakossága megtermelt. Aztán változni kezdett a helyzet. Eleinte csak egy megyei elosztó hálózat nőtt ki a semmiből. A tejet összeszedték, elvitték Miskolcra a tejgyárba, s onnan került vissza az üzletekbe. Hasonlóképp járt a hús, a zöldség. Egyre többet és többet utazott, hogy a városi emberek asztalára kerülhessen. Most ott tartunk, hogy a tej a nálunk „sokkal kedvezőbb” mezőgazdasági adottságokkal rendelkező Szlovákiából kerül a TESCO polcaira, a tejtermékek Hollandiából, Dániából jönnek; a hús szintúgy, néha Dél-Ame-

---

rikából. E folyamat eredményeként ez a vidék már képtelen ellátni a környező városokat. Ha a „nagyellátórendszerek” összeomlanak, ha a TESCO, a Profi, a CORA és a többiek hirtelen arra eszmélnek, hogy többé nincs mivel, nincs min, nincs hol szállítani, a környék városaiban egyszerűen nem lesz mit enni, mert a vidék ma nem élelmet, hanem ipari nyersanyagot termel, akkor is, ha ennek egy része élelmiszeripari nyersanyag. Hiába indulnának el a falvakba a városlakók, hiába próbálnák lesöpörni a padlást, mert a padlásokon nincs semmi, a falvak lakói ugyanazt a levesport, zacskós és konzerv termékeket eszik, mint bárki más. Ha akadozni kezd a szállítás, ha az élelmiszeripar termékei nem jutnak el a boltokba, a vidék lakói éhezni fognak, azután éhen fognak halni.

Mi köze van mindennek a biomasszaerőműhöz?

Azok az emberek, akik a környező falvakban mezőgazdálkodással foglalkoznak, egyre kegyetlenebb választás előtt állnak. Vagy felhagynak a termeléssel vagy idomulnak az agrárpolitika követelményeihez. Élethalálharc ez, amelynek tétjét alig lehet felfogni. Abból, amit a vidék kiszolgáltattóságáról mondtunk, sejteni lehet, nem csak a termelők életéről van szó. Ha az erőmű elindul, új igény keletkezik. Nem szalmára – mert ami szalma megterem, azt nagyrészt ma is felhasználják. De energiafűre. Megfelelő támogatás mellett az emberek nagy része a borotvaélen táncoló intenzív búza- és kukoricatermelés helyett örömmel vált majd a biztos piacot jelentő új termékre. A szántók helyén egyszerre megjelenik az energiafű. De nemcsak a szántókon, mindenütt, ahol el tudja szórni a magyait. Árokpartokon, utak mentén, mezsgyéken, elhagyott kertekben, a szőlők sorközében, ahová csak eljuthat a szelek szárnyán, ahol meg tudnak kapaszkodni a gyökerei. Addig, amíg a városban arról álmodoznak, hogy az erőmű által termelt hőhulladékból majd fedett „jégpályauszodakorszerűfűtésrendszer” lesz, addig künn a földeken a művelt és műveletlen területeken lassan, de biztosan az energiafű uralja majd a tájat. Akinek vannak rétjei, jól tudja, milyen kilátástalan küzdelmet kell folytatnia a vizek hátán terjedő gyalogakáccal. A küzdelem nehéz, de nem teljesen eredménytelen. Szárzúzóval, többszöri kaszálással a legelő fenntartható. De ha energiafű lepi el, nincs kasza, amely megvédené tőle. Ő lesz az úr, ha tetszik, ha nem. Gondoljuk végig, mi vár ránk, ha eljön az a nap, amikor egy közel-keleti vagy bármilyen más konfliktus megemeli az olajárakat, összeomlik a szállítás, nem érkezik meg a hús, a tej, a zöldség, a gyümölcs azokról a távoli helyekről, ahol ma megtermelik és feldolgozzák őket. Mi lesz a városlakókkal? Meg fogjuk enni az energiafűvet? Lesz jószág, amely megeszti? Feltette valaki ezeket a kérdéseket?

Az erőmű kényszerpályára állítja e vidék egyre rosszabb helyzetben lévő mezőgazdaságát. E kényszerpálya végén az élelemtermelésnek egyetlen feltétele sem lesz meg. Nem lesz ember, aki tudja, mit kell tenni, ha lenne is, nem lesz eszköze sem a termeléshez, sem a feldolgozáshoz. Lehet, hogy vetni tudunk, de enni már nem. Ahogy az egyik kenézleli vén mondta volt dédunokájának. „Szörnyű sorsotok lesz fiam! A küszöb elé is vetni fogtok, mégis éhenhaltok.”

Azzal vádolnak bennünket, hogy csak tiltakozni tudunk. Tiltakozni a haladás ellen. Nos, ha az ember látja, hogy a szakadék felé menetelünk, igenis tiltakozni kell a „haladás” ellen. Ha valaki nekünk akar jót, abban kellene segítenie, hogy a környező vidék újra alkalmas legyen élelemtermelésre, hogy e hátrányos helyzetű öregek otthona ismét éléskamrává válhasson. Az erőmű nemhogy nem segít ebben, de tovább hajszol bennünket abba a zsákutcába, amelyben jelenleg is menetelünk.

Ez a vita nem az erőműről, nem a világörökségről, nem a tokaji borról szól, hanem a holnapról. Nem arról, hogy hány ember fog ma munkát kapni, hanem hogy hány fog holnap éhenhalni. Ha tovább megyünk ezen az úton, a nem is olyan távoli jövőben, éhező gyermekeink sírását hallgatva már nem lesz választásunk. Megmutathatjuk nekik az erőművet, a rekreációs központokat és a haladás számtalan más csodáját, amelyek akkor már a szó szoros értelmében a kenyeret veszik ki a kezünkéből.

Nem szabad továbbmennünk ezen az úton. Egyetlen lépést sem volna szabad megtennünk. Nem lenne szabad építenünk semmit. Sem erőművet, sem autópályát, sem gátat, sem víztározót, egyetlen épületet sem. Semmit. Meg kellene állnunk, mélyen önmagunkba néznünk, és aztán minden erőnket, energiánkat, erőforrásunkat arra kellene fordítanunk, hogy visszaadjuk e vidék termőképességét.

Zalkod, 2007. október 26.

Molnár Géza

HEGYALJAI HÍREK

Kezd elmérgesedni a harc a szerencsi szalmaerőmű megépítését tervező BHD Hőerőmű Kft. és a Tokaj-hegyaljai borászok között. A Hujber Ottó szocialista nagyvállalkozó – egy időben a párt vállalkozói tagozatának vezetője – érdekeltségébe tartozó cég kedden közleményében hazugnak nevezte a létesítmény ellen tiltakozó borászokat. A társaság szerint nem igazak a borászok állításai, hogy az erőmű megépítése veszélyezteti a tokaji borvidék világörökségi státusát, hogy az ezzel járó kamionforgalom elviselhetetlen

terhet ró a környezetre, és az sem, hogy az erőmű miatt visszaesik a borturizmus.

Botos Győző, a BHD szerencsi projektmenedzsere elismerte, hogy a társaság nem egyeztetett a tokaji önkormányzattal. Mint fogalmazott, a környezetvédelmi hatóságtól kapott listán lévő, az erőmű védőtávolságán belül lévő 13 önkormányzattal tárgyaltak, ám ezek között valóban nem volt ott Tokaj. Megjegyezte, hogy az engedélyezési eljárás nem titokban zajlott, így bármelyik egyeztetésen részt vehetett volna bárki, aki ellenzi a beruházást.

Kérdésünkre, miért Szerencsen épül szalmatüzelésű erőmű, ahová 60–80 kilométerről kell az évi 265 ezer tonnányi tüzelőanyagot szállítani, miért nem az Alföldön, azt a kitérő választ adta, hogy ez lesz az első ilyen beruházásuk, de tervezik, hogy ott is építkeznek a későbbiekben. Hozátette, hogy az erőmű nemcsak szalmát, hanem parlagfűvet is elégethet, aminek köszönhetően létrejöhet az első parlagfűmentes térség az országban. Botos szerint a szalma szállítása nem okoz komoly környezeti károkat, az erőmű miatt óránként kevesebb, mint egy kamion fog érkezni Tokaj felől.

Az erőmű közvetlenül 133, közvetve – az agráriumban – több tízezer embernek ad jobb megélhetést, érvel a BHD, amely évi 3 milliárd forintos többletjövedelmet ígér ezeknek az embereknek. A cég a környezeti hatástanulmányra hivatkozva azt állítja, az erőmű működése nem befolyásolja Hegyalja mikroklimáját, ahogyan a szerencsi cukorgyáré vagy a mádi kaolin- és zeolit-feldolgozóüzemé sem befolyásolta.

A társaság azt is kiemeli: a Tokaji borvidék világörökségi kezelési terve támogatandónak tekinti az energiaellátás helyi, környezetbarát megoldását, a mezőgazdaság jövedelemtermelő képességének javítását. Az erőmű építészeti terveit a világörökségi tervtanács véleményének figyelembe vételével készítették el, egyebek mellett ennek hatására került távolabb a 37-es úttól, és ennek hatására süllyesztették le a kazánházakat 6,5 méteres mélységbe.

A tokajiak viszont a világörökségtől döntő párizsi szerződésben bíznak. Azt várják, hogy az UNESCO részletesen megvizsgálja a beruházást, amely szerintük veszélyezteti a világörökségi védettségű borvidék arculatát. A borászok aláírásokat is gyűjtöttek a beruházás ellen, szeretnék Fodor Gábor környezetvédelmi minisztert is bevonni az ügybe. Erre a zöldtárca sajtóosztályáról kapott válasz fényében kevés esélyük lesz. A minisztérium szerint „a szerencsi szalmatüzelésű biomassza-erőmű kérdése nem környezetvédelmi kérdés. Az ipari és turisztikai szempontokat figyelembe véve az erőmű megépítéséről vagy meg nem építéséről az ott

élőknek kell dönteniük”. A minisztérium szerint környezetvédelmi szempontból a tervezett létesítmény „korszerű, a környezetvédelmi előírásoknak megfelelő, a kibocsátott káros anyagot minimális szinten tartó erőműnek számít”.

(Index)

Első fokon elutasította az Aranyos-völgybe tervezett szivattyús energiatároló környezetvédelmi engedélykérelmét a zöldhatóság. A mintegy hat kilométer hosszú Aranyos-völgy a déli-Zemplén legszebb tájain, Aranyospusztá, Sima és az úgynevezett Magyar-rét között kanyarog. A jórészt meredek falak övezte teknő keleti végét három kilométeres horpadás, a Hideg-völgy zárja le. A táj uralkodó fafajtája a cser, de előfordul itt bükk, gyertyán és különböző fenyők is. A vidék népszerű kirándulóközpont: az autós és gyalogos turisták különösen a völgy felső végét, a már említett Magyar-rétet, illetve a közelében található parkolót kedvelik. Innen csodálatos kilátás nyílik mind Erdőbénye, mind a környező, döntően négyszáz méter fölötti hegyek felé.

A két, egymásba nyíló völgy adottságai közé tartozik, hogy csak egy irányban, Aranyospusztá felé nyitottak, azaz szinte tálcán kínálják magukat egy víztároló létesítésére – mondta Lukács András László. Az idős, az ügyben meglepően jártasnak tűnő férfi szerint vélhetően e tulajdonság keltette fel a kilencvenes évek elején néhány energetikai szakember figyelmét, és az Antall-kormány hivatalba lépése után nem sokkal elkészítették egy ide szánt szivattyús energiatároló terveit. E különleges üzem két mesterséges tóból, egy alsóból és egy felsőből áll. Az előbbi egy völgyben, az utóbbi egy hegy tetején kap helyet. Az eljárás egyszerű: éjjel, az olcsó árammal magasba pumpálják a vizet, majd nappal, amikor jó pénzért lehet értékesíteni az energiát, lezúdtatják az alant lévő turbinákra. Mindezt a föld alatt teszik. A haszon a két ár közötti különbség.

Az aranyos-völgyi tervnek pusztán egyetlen szépséghibája volt, a vízhiány, ám egy ötlettel ezt a problémát kiküszöbölték. A hiányzó, illetve a párolgás miatt óhatatlanul elillanó folyadékot az ide mintegy tizenhat kilométerre lévő Hernádból vagy a távolabbi Bodrogból kívánták pótolni. A beruházásból végül nem lett semmi, mert az 1994-es választások után a Horn-kormány az egészet elvetette. Igaz, 1998 óta rendszeresen előkerült az ötlet, de a terveken túl senki nem jutott.

Illés Zoltán, a Fidesz környezetvédelmi szakpolitikusa: A hagyományos energiatermeléssel szemben mi az alternatív termelési módokat támogatjuk, így a napenergia, a szélenergia, a geotermikus energia és a biomasszából nyerhető energia hasznosítását. A szivattyús módszer nem termé-

---

szetbarát: a felső víztározó építéséhez le kell borotválni a Zempléni-hegység déli részét és 31 millió köbméter vizet kell odaszivattyúzni a Hernádból és a Sajóból. Ezen kívül létre kell hozni egy másik, legalább ekkora tározót a völgyben is, amely a lezúduló vizet befogadja. Ezzel tönkreteszik az aranyos-völgyi természetvédelmi környezetet és a Világörökség részének nyilvánított Tokaj-Hegyalját. Szerintünk az elektromos hálózat ingadozását nem így kellene kiküszöbölni, hanem egy párhuzamos villamosenergia-hálózatot kellene kiépíteni.

Milyen indokok alapján mondott nemet a hatóság a tározóra?

Fodor Gábor, környezetvédelmi és vízügyi miniszter: A tervezett szivattyús energiatarozó a Natura 2000 területen van. Ez a nemzetközi egyezmény tiltja olyan létesítmény felépítését, amely igen nagy erdőterület igénybevételével, termelésből történő végleges kivonásával járna. Gondoljunk bele: az építkezés előtt az egész völgyet és a hegytetőt tarra kellett volna vágni. Arról sem szabad elfeledkezni, hogy a környező erdőket többé nem lehetne rendeltetésszerűen használni. A két horpadás, azaz az Aranyos- és a Hideg-völgy ritka madarak költőhelye, több, szigorú védelem alatt álló terület találkozási pontja. Fontos tudni: a létesítmény működtetése olyan mértékben változtatná meg a helyi viszonyokat, hogy közvetlen és közvetett káros hatásai az adott ter-

mészetes társulások teljes ökológiai leromlását hozná. Az itt található zöldséves megőrzéséhez, funkciójának érvényesüléséhez olyan értékű közérdek fűződik, amely messze meghaladja a tervezett létesítmény társadalmi hasznát.

(Magyar Hírlap)

Illés Zoltán interjú

A biomasszaerőmű támogatandó. Itt két technológia van, az egyik az égetéses, ezt akarják Szerencsen. A másik eljárás: gázosítással gázt állítanak elő, és ezt hasznosítják villamosenergia-termelésre. Ez utóbbit támogatnám. Háttérdekek vannak a helyszín kiválasztásában. A közelben van az Aranyos-völgy, ahol tározós-szivattyús erőművet terveznek. Az MVM azt mondja, hogy a szalmatüzelésű erőmű megépítése akkor megengedett, ha kiegyenlítő erőművet is építenek. Ezért van összefüggés a szerencsi és az Aranyos-völgyi erőmű között. A hivatalos energiapolitika – legyen szó bármelyik pártról – nem engedi, hogy teret nyerjen az alternatív energia elterjedése, mert az atomenergia támogatói vannak túlsúlyban.

Töketeremes Tokaj létét veszélyezteti, mert a szélirány, illetve az esővíz és a kibocsátott károsanyagok savas esőt eredményeznek, amely tönkreteszi a szőlőt. Továbbá pernye és salak keletkezik, amely nehézfémekkel terhelt. Ezt a szél ráfújhatja a Tokaji borvidékre.

Bálint Péter

TARVÁGÁS (REGÉNYRÉSZLET)

I.

A szemközti dombok lejtőjén futó szőlőlugasokra szegeztem a tekintetem, ahol a szüretelők szorgoskodnak; összehunyorítom a szemem, így is alig látszanak nagyobbak egy gombostű fejénél. Katonai távcsövem szinte az orrom elé hozza őket, akik úgy szorgoskodnak-vigadnak, akárha egy Brueghel-kép életre kelt alakjai volnának. Egyszeriben közénk vágyok; gyermekkorom óta nem szüreteltem, a Hegyalján pedig még soha nem is voltam efféle mulatságban, ha egyáltalán annak nevezhető e derékszaggató munka. A bihari kis faluban, ahol a hatvanas években az egyik bácsikámnak volt tanyája és présháza, lovas szekérral hordtuk a kétszáz literes dongahordókat a szőlősbe és vissza a házhoz. Imádtam a gyepelnél fogva vezetni az egyébként szelíd lovakat, mivel akkoriban alig volt néhány autó, bátran vállalkozhattam a fogathajtásra. A dűlőkben

egy kicsit gyorsabb poroszkálásra biztattam a két lovat, s élveztem, hogy a platón hangosan összekoccannak a hordók, meg a pléhvedrek, s a bakon mellettem ülő bácsi szabad kezét engedett nekem, olykor egy „hóhával” s néhány kacifántos káromkodással regulázta az engedetlen lovak lépteit. Amint a puttonyos emberek kiürítették vedrüket, mezítláb tapostam az illatos szőlőt, nem sokat tördtem a méhekkal és muslicákkal, lábam vörös volt, akárha térdig gázoltam volna a vérben. Az otelló szőlőfűrtök levének vöröse másként hülyítette az embert, mint a kommunisták zászlajának vöröse, az előbbinek szívesebben hódoltak falun, még ha hátrányt is szenvedtek az állami szövetkezetbe be nem lépők, az utóbbi kellemetlen emlékeket hagyott az ötvenhatos forradalom után meghurcoltakban, az áldozatok hozzátartozóiban. Nem sokat értettem a parasztok sanyarú sorsából: az erőszakos kollektivi-

---

zálódással együtt járó zsigeri fájdalmakból, inkább csak olvasmányélményeim lehettek ez ügyben, de a szavakkal szemben óvatosnak kell lenni: delejzenek. Engem, a botcsinálta néprajzost, elbűvölt a töltött káposztát rejtő óriási vászonfazék, a hasas vizeskancsó, melyben nem melegedett meg a kútvíz, a présházban látott megannyi faeszköz: egy városi fiúnak a tündérországot jelentették ezek az évszázados kellékek, melyeket egy-két évtized alatt a szemétdombra vetettek a tulajdonosaik a félreértelmezett modernizáció jegyében.

Talán majd a következő hetekben, amikor a szomszéddal együtt szüretelünk (előbb az ő szőlőjében, majd az enyémben), kiélhetem rég elfojtott vágyaimat: kedvemre taposhatom újra a szőlőt a hatalmas hordóban, a prés alá tehetem a ragacsos poharat, hogy pohárka mustot igyak, s még egyet a tisztább eresztésből, amelyik már majdnem aszú sárga.

A szemem elé tartom távcsövem, s jobbra-balra pásztázva a tömött sorokban, árgus tekintettel nézem Dionüszosz alkalmi segédeit és felkent híveit. Valamennyi napszámos visz egy sort (megbecsülik errefelé a napszámost, mert alig akad ember, inkább csak az idősebbek közül, aki hajlandó volna elszegődni), s ha néhány tőke megszedése után egyik vagy másik alumíniumvedre megtelik, a fúrge puttonyos mindjárt ott terem, hogy begyűjthesse a hamvas vagy töp-pedt szőlőt, és a szedő fölegyenesedjen egy percre: csontjait megropogtatni. Szemlátomást viccelnek is egymással; hol az egyik ugratja a másikat, és a lóvá tett képébe vigyog, a többiek elismerését megszerezve célba találó élccével; hol a késlekedő puttonyos válik a gúny tárgyává és célpontjává. Néha egy férfi odamegy a sorvégi szőlőkaróra akasztott kosárhoz, s meghúzza a vászonkendő alól kikandikáló borosüveget, majd bekap egy tepertős pogácsát; máskor a tulajdonos kínálja gyümölcspálinkával a didergő szedőket, hogy vérüket pezsdítse. Megállnak egy kicsit, egymás egészségére és a bőséges termésre koccintanak, s hálát mormolva kémlelik a felhőtlen eget. A szeptemberi esőzés ugyanis bosszúság, az októberi viszont egyenesen átok: a gazda félve gondol a fokolóra. Tavaly is tizenhat fokos volt a must, s hát fölösleges volna tagadni, cukorral kellett feljavítani. Igen, rossz időjárás esetén még a tokajihoz is adni kell cukrot, hogy legalább huszonegy fokos legyen, különben megsavanyodik az aranyárga bor, mely legalább két-három évig aluszik a sötét borospincében, hogy kiváló szamorodni vagy édes furmint legyen belőle. Kevés gazdának van ideje és pénze kivárni az október végét, jobb esetben a november elejét, míg a szőlőszemek megaszúsodnak. A legtöbbje eladja a szőlőt valamelyik tokaji borháznak,

vagy az alföldi borászoknak, akik e nemes alapanyaggal javítják föl savanyú homoki borukat.

Őreg barátom, aki kádár mesterségét apjától örökölte, szomorúan szokta idézni a szebb napokat, amikor a szőlősorok még a hegytetőig értek, s a lejtő egyetlen része sem volt gazdátlan, csaltossal benőtt terület. „Igaz, ennek az arculatváltásnak is megvan a maga előnye: az erdő egyre lejjebb ereszkedik, a tinórugomba, a csipkebogyó meg a vadszeder szaporodik. A hordóban maradt óbor amúgy is csak gondot jelent, még a borházaknak is, nemhogy a kistermelőknek” – sóhajtozik. Inkább szomorúság és a megváltoztathatatlanba való beletörődés jele érződik sóhajából, semmint az elégedettség. Hogy nem kevés igazságtartalma lehet az idős ember keserű megjegyzésének, magam is tapasztaltam. A helybeliek között – bár ezt vonakodnak bevallani – alig akad egy-két szakavatott borász, aki képes volna hagyományos tokaji bort készíteni: remek minőségben. Nekem, aki felkent híve vagyok a hagyományoknak, és konok fejjel ragaszkodom mindahhoz, aminek ódon-penészes illata, penetráns naftalinszaga és szakálla van, szívfájdalmat okoz, hogy nem ihatok fogamra való aszúborra a faluban. Persze a helybeli férfiak nem is nagyon hiányolják a „mestereket” és hordóízű, nehéz borokat sem, ugyanis a frisset isszák. Nem hagynak időt a bornak, hogy a sötét pincében szenderegve megérjen, és olajos árnyalata ellenére is áttetsző legyen, már nyár derekára elfogy az ősszel préselt szőlő leve. Velük ellentétben, a magam részéről kizárólag az óborra esküszöm; a friss bor túlságosan savanyú és pezsgő nekem, egyébként is, nemhogy élvezeti örömet nyújtana, tompítja az ember agyműködését és jókedvét. Bár a nyárson sült vaddisznó-combhoz vagy őzgerinchez, esetleg szalonnához éppen jó az újbor vagy az előző évi száraz, mivelhogy savassága oldja a sült hús fűszeres és tömény ízét.

Szokásomhoz híven a szemközti lejtőn pihentetem a tekintetemet. A faluból Tolcsva irányába vezető országút északi részén, a nyolcvanas évektől gombamód szaporodtak meg az „újtelepi” kockaházak; valamennyi végében tágas kert fut a hegy déli lejtőjén szellőzködő szőlőlugasok felé. Egy-egy álom látszott beteljesülni, de mint mindig, az örömben ürem is vegyült. Mivel viszonylag sík terepen osztották ki a háznak való telkeket, meglehetősen széles is e terület. Őles fák és terebélyes bokrok hiányában csupán nyugat felől védik egymást a házak, a többi irányból garabonciásként száguld keresztül kasul a portákon a szél, s a villám is gyakorta lesújt az épületek villámhárítóiba vagy az utca-

---

sarki transzformátorba. A lejtőről lezuhanó kerge szél, vagy a téli hóvihar előszeretettel tépkedi meg a sátoztetőket, a cserepek úgy hullnak a mélybe, akár a töppedt szőlőszemek potyognak november közepe tájékán a kemény földre.

Szemmel láthatóan a tehetősebb családok gyermekei építettek errefelé fészket. Látványosan elkülönültek a nagyszülők szegényes, vizes és penészes portáitól, miként a szégyenletesnek és ósdinak vélt hegyaljai hagyományaitól is. Amit nem értünk, amivel nem tudunk mit kezdeni: veszni hagyjuk, mert restelljük oktalanságunkat, viszont cseppet sincs ínyünkre restelkedni, mert önfejtő a magyar. Ez a szellem restsége. Pedig ha valamiből a megélhetésüket biztosíthatták volna, a bortermelés és hordókészítés hagyománya éppen erre szolgált volna az utóbbi évtizedben. Ki tudja, talán még egy kevés gögöt és kivagyiságot is tetten érhetnénk a fiatalok elkülönülési szándékában, ha az itt lakókat arról faggatnánk meg: ugyan miért ezt a – régiak által legelőnek használt – területet választották letelepedésre. Azon persze nemigen tűnődtek el, hogy vajon a régiak, az ősapáik miért a tályi völgybe, s nem ide: e fennsíkszerű laposra építették vályogsátraikat.

A nagycsaládok kohéziójának: a kölcsönös szeretetnek és a tiszteletnek a hiánya, a szegénységtől való félelem, s nem utolsó sorban az elesettekkel szembeni részvétlenség – melyet a gyengeség egyfajta jeleként értelmeztek – eredményez ilyesfajta megosztottságot a falvakban. Alig van szalmaszálabb párbeszéd annál, mint az egymás szemébe nézni pillanatra sem merészülő apa és fia diskurzusa, úgy beszélnek el egymás mellett, mintha valami rejtegetnivalójuk volna. Az önállóságra irányuló igyekezet (mely azt hivatott a kívülállók tudomására hozni, hogy a fiatalok nem szorulnak az ősök támogatására és tanácsára), feledtetni iparkodik a kiszolgáltatottságot, melyen az elődök szemérmes közreműködésével képesek átsegíteni magukat. Segíts magadon, az Isten is megsegít –; régi nóta, melynek tán már a fele sem igaz. Az Isten is fukarabb lett valahogy mostanában: perlekednek néhányan. Az ősök a hálának legalább egy csekélyke jelét elvárják a fiataloktól, akik pedig nehezmenyezik az állandó szemrehányást, az adósságtörlesztésre nógatást, megmakacsolják magukat, s noha tudják: elegendő volna egy-két jó szó, hogy okafogyottá váljék az idősebbek zsörtölődése, és helyreálljon a békesség, mégis hallgatnak. Idő kérdése, hogy a nemzedékek egymáshoz szelídüljenek, mint kutya és macska az előkertben, különben botütésben részesülnek.

A sors fintora, hogy az egyre fogyó és szegényedő falu vérkeringésébe pezsgést hozó „gyöttmentek” a régi részben: a tályi völgyben, illetve az aranyosi völgy felé vezető utcák valamelyikén vették sorra a tornácos parasztházakat, s újból életet leheltek az omlatag házakba. Hiába figyelmeztettem egy-két falubéli ismerősömet és mesterembert, hogy jó befektetés felvásárolni az elhaltak vagy elvándoroltak düledező házait, kételkedve néztek rám, akár egy megveszekedett bolondra. Az újtelepiek nem egészen értették, miért is ragaszkodnak a városiak a salétromos kőházakhoz, hiszen többségükben sem víz, sem gáz nem volt bevezetve, s a tetőszerkezetük is megroggyant, akár a sokáig nélkülöző, kiveret ember egészsége. Nem értették, hogy ebben a nagyvárosból „kivonulásban”, természethez közeledésben, kétes jellegű házrekonstrukcióban egy nagy adag hazugság és képmutatás, öntetszelgés és önseb-nyalogatás érhető tetten a „gyöttmentek” többségének esetében. A kivonulók képtelenek volnának meglenni: a mindennapi nyüzsgés és törtetés, az irodaépületben páváskodás és bevásárlóközpontban pénzköltés, a központifűtéses és fűtött garázsos házuk nélkül; nem is beszélve arról, hogy rettegnek a méhcsípéstől, a légyipiszoktól, a kígyómarástól, a fertőzékenységű víztől, az ősszel megjelenő mezei egértől, az ablakon beugró tücsöktől. Azt sem látták át a helybeliek, hogy a valamikori „parasztházhoz”, s annak falusi életrendet szolgáló jellegéhez alig is van köze az újdonsült „nyaralónak”, de a fiatalok megfélézhetetlen vágya: éppen ezzel a „kiglancolt”, sikerességről és feltűnési viselkedésről tanúskodó építménnyel versenyre kelni. S hogy önbecsülésükön csorba ne essék, egymás közt becsmérően is beszéltek a számukra érthetetlen városi hóbortról. A mások gyöngéin való élcelődés jobbára saját kétségbeejtő hiányosságainkról, fájdalmas veszteségeinkről és tudatlanságunkról igyekszik elterelni a figyelmet. Alig találkoztam olyan emberrel, aki ne lett volna kapható máson köszörülni a nyelvét, ha ezáltal elháríthatta feje felől mások ítéletét.

Viszont amikor a „betelepülők” elkészültek a felújításokkal, s a helybeliek egymás közt számba vették azt a sok-sok milliót, amit az új tulajdonosok a parasztházakra költöttek, hogy „otthonossá” tegyék, nehezen nyelték haragjukat. Sőt, bajosan ereszthettek meg rosszmájú megjegyzéseket annak a vádja nélkül, hogy: a „savanyú a szőlő”-féle ítéletet ne vonták volna a fejükre. A mormogás jogához persze továbbra is ragaszkodtak, ettől persze cseppet sem lett jobb a közérzetük, önmagukat hergelték fölöslegesen.

HÍREK

Az Ekvilibrium Könyvkiadó jelentette meg **ANDRÁSFALVY BERTALAN: A DUNA MENTE NÉPÉNEK ÁRTÉRI GAZDÁLKODÁSA** című könyvét. „A Duna mente egykori ártéri gazdálkodása a természettel való együttműködést jelentette és ez megkülönböztetett jólétet és műveltséget teremtett, bizonyítván azt, hogy az emberi civilizáció nemcsak rombolni, hanem építeni, védeni és gazdagítani is tudja a természet sokszínűségét, a biodiverzitást. A XVIII. század végén megkezdett vízrendezések nem az árterületen élő nép, hanem a nagybirtokosok, kalmárok, és a bécsi udvar érdekeit szolgálták. A történelem elhallgatja azt, hogy az egykor vízjárta területek szántófölddé való átalakításáért népünk súlyos árat fizetett és összességében máig folyamatosan fizet és fizetni is fog, ha nem tanulunk e részletesen feltárt múltból. A múltból csak akkor tanulhatunk jelenünk és jövőnk építésére, alakítására, ha azt lehetőségünk szerint teljes valóságában megismertük. E táj nép- és tájtörténetére vonatkozó fellelhető régi és mai iratok, térképek, megfigyelések és emlékezések összegyűjtésével, egybevetésével készült ez a könyv – az ellentmondásokat nem elhallgatva. Éppen ezért alkalmas lehet arra, hogy segítse a természeti környezet védelmét, a terület egykori gazdálkodása tapasztalatainak felhasználását – életünk és megmaradásunk biztosításában.” *Andrásfalvy Bertalan*

Folytatódik a **CSÜTÖRTÖKI ISKOLA** előadássorozata a **MÉSZ** székházában (Bp. VIII. Ötpacsirta u. 2.) A nyitószeminárium a tanyák helyzetével foglalkozott. „Az Alföldnek a természetes környezeti feltételekhez leginkább alkalmazkodott településformája a tanya. Ezek a települési szórványok viszonylag távol helyezkednek el az intenzívebben használt és „művibb,, települési belterületektől. A természetes környezethez való közelségük, valamint az integrációs kényszer is ebből fakad. A távolságuk fizikailag is, mentálisan is mérhető. Titokzatosságukat, különlegességüket ezek a sokféleképpen mérhető és eltérő mértékű távolságok okozzák. Történetük során sosem volt könnyű a normális,, közigazgatásba való beillesztésük, és ma, a 21. századi magyar jogrend sem tudja egyértelműen megfogalmazni, hogy mi is a tanya mint települési forma, mint életér...” *Dr. Ónodi Gábor*. A faluszemináriumot az Építés Továbbképző Kht. akkreditálta; jelentkezés: <http://www.epitesztovabbkepzo.hu/program/id/67>.

EGY ÉLET A SZELLEMÉRT címen Thomas Meyer bevezetőjével és szerkesztésében, az Arkánium Szellemi Iskola Könyvtára 17. köteteként megjelent dr. Ehrenreid Pfeiffer (1899–1961) önéletrajzi írásait, a táplálkozásra, a vér éterizációjára, kristályosítási kutatásaira, Krisztus lényének megismerésére vonatkozó tanulmányait és levelezéseit tartalmazó könyv. A szellemtudomány szempontjából jelentős újabb magyar nyelvű fordításkötet Ispánkon és a Szabad Gondolatok Házában kapható.

A **MAKOVECZ IMRE** tervezte kolozsvári református templom építése befejezéséhez közeledik, jövő év májusára tervezik átadását. Az építkezést irányító Müller Csaba felvételein a már kész tornyok és belső berendezés látható.

TÚL A STÍLUSOKON

A lankás pilisi telek megvásárlásakor nem is sejtette a leendő építető, milyen nehéz és felelős dolog jó építész találni. Szóbeli ajánlások útján rátalált egy imponáló szakmai múltú mesterre. Az építész ún. organikus építészettel művel, jelezte hamar. Itt kezdődtek az ügyfél gondjai.

Mi a kórság az az organikus építész? Mért, a többi szervetlen tán?

Tájékozódott. Rövid adatgyűjtés után egyre kuszább kép tárulkozott fel előtte.

Organikus építész az, aki valamilyen kapcsolatot óhajt ápolni és felvenni a földdel, az alapanyagokkal és a szerves építészeti hagyománnyal – tudta meg a lexikonból. Azt már informális úton tudta meg, hogy az élelmesebbe olyan hagyományt választ, melynek látható darabjai rég elmállottak. Mondhatjuk: hagyományt *teremt*, hiszen a múltra azt fog rá, amit akar. Ezután már csak egyéni stílusjegyei monoton ismételtetésére kell figyelnie, hogy a tájegység vezető építésze legyen.

Az organikus építész hajlamos egy időre összeköltözni leendő ügyfelével, úgymond adatgyűjtés, megfigyelés okán. A gyakorlatban ez többhetes ingyen kosztolást jelent, de a rossz nyelvek kikapós asszonkákról is említést tesznek. . .

Az egyik, itt meg nem nevezendő „mester” böszme oszlopokkal, elrajzolt – duci – árkádtámaszokkal próbálkozik mindenütt. Építetői bágyadtan tiltakoznak, ő azonban megnyerően biztosítja őket arról, hogy egy gyönyörű hagyomány utolsó darabjait hozzák éppen létre. Ha ez sem elég érvnek, félrevonja a házigazdát, és súgva közli véle, milyen remek, természetes hűtésű bárszekerényt faragtat majd titkon az egyik oszlop belsejébe.

Miután becsületes kőműves efféle anyagpazarlásban nem segédkezik, más nem is vállalja el ezeket, mint mesterünk bizalmi embere, valami huncut szekszárdi sváb.

Ugyanezen „mesterről” járja a szóbeszéd, hogy valójában kéményeket és kályhákat helyez el igen nagy számban a telken házépítés címén, majd a köztük lévő réseket falakkal köti össze. Amikor egyik megrendelője halkán jelezte, hogy éppen azért kell építkeznie, mert leégett az előző háza, mesterünk azonnal tárcsázta lélekbúvár barátját, aki sebtében közölte, hogy amióta világ a világ, a házak időnként leégnek, ez nem lehet akadály vagy mentség, aki ezt nem látja be, keressen szakembert, mármint lelkileg.

Szerkesztőségünk véleménye szerint olcsóbb lenne a piromán mestert kezelgetni. . .

Az organikus építész ravasz módszereihez tartozik, hogy magáért a tervezésért kevés díjat kér, sőt, a monomán önmegvalósítás hevében néha le is mond arról. A mit sem sejtő vevő később veszi észre, hogy különböző kályhaajtókra, semmire se való kerámiákra, innen-onnan összeszedett „páratlan értékű műtárgyakra” a szokásos díj többszörösét otthagyja a végén a több lábbon álló mester két fiánál, akik állítólag műlakatossággal és fazekassággal is foglalkoznak.

E kissé hosszúra nyúlt kitérő után evezünk be a megnyugvás öblébe. Szerencsés építetőnket a sors egy hagyományos, normális szemléletű tervezőhöz sodorta. Amikor a mérnök megkérdezte, melyik képesújságbeli ház mását szeretnék megcsináltatni, rögtön látták, vérprofival van dolguk. Jelezte a tervező, hogy a telekre kimennie felesleges lenne, a táj csak elvonná a figyelmét a fejében összeállt képről. Önkritikusan bevallotta, hogy valaha neki is volt csak reá jellemző stílusa. Csupa hajlat, görbület, és mindez fából, kőből. Ám egy idő után ezt szörnyű béklyónak érezte. Ha egyedül maradt, dévaj örömmel rajzoltatott kockaházakat, irodaházakat, szigorúan vasbetonból. Ekkor látványosan leszámolt a stílussal – azóta csak ún. *stíluson túli*, magát a stílaritást meghaladó, egyben lenéző épületeket tervez. Maradibb vevői számára a vándortervezőivel rajzoltat be néhány felismerhető stíluselemet, hogy örüljön a félművelt kuncsaft.

Több, képes hetilapokban fellelt ház részleteinek avatott kezű integrálásából megszületett ez a vérbeli provanszi villa, ahol a mediterrán hatást csak erősíti az Alvar Aaltot idéző harangtorony, az ibizai hangulatú úszómedence vagy a házhoz szépen símuló alföldi füstöskonyha. Igen, külső konyha, ahol jófajta délafrikai bor mellett áldják a tervező, dr. Szúcs Endre nevét a hálás lakók.

Dr. Endresz György
pszichiáter, aki több tudathasadott
építész kezelt már

(Íródott szelíd fricska gyanánt abból az alkalomból, hogy Bandi barátunk megrendelői kérésre helyre kis provanszi házikót rajzolt munkatársával, Sallós Csabával – átmene- tileg sutba dobván kiérlelt és közkedvelt stílusjegyeit.)

HÍREK

AZ ÉV FŐÉPÍTÉSZE 2007 kitüntető díjat Szerencs főépítésze, Salamin Ferenc kapta.

A **PRO ARCHITEKTÚRA-DÍJ** 2007-es kitüntetettjei között van az Anthony Gall és munkatársai által tervezett tokaj-hegyaljai borászati épület.

HELYREIGAZÍTÁS – Előző számunkban közöltük Andorka Eszter: *Építészet? Festészet? Fotó?* című tanulmányát a portugál csempeművészet megújulásáról, arról, hogy a hagyomány egyes elemeit kortárs művészek hogyan alkalmazzák a modern építészetben. Szerkesztői figyelmetlenség és kapkodó előkészítés, valamint a kapott képek közlésre nem megfelelő minősége miatt két súlyos hiba történt, amelyekért olvasóink és a szerző elnézését kérjük. A tanulmány szövege és az azt kísérő képek nincsenek összhangban, több kép nem került közlésre, melyekre a szerző a szövegben hivatkozik, vagy nem az írás megfelelő helyén szerepelnek. Másrészt a három fejezetre tagolódó, az építészeti, festészeti és fotográfiai jellegű megközelítésre felosztott ismertetés harmadik fejezetének alcíme kimaradt a szövegből, így az olvasás közben összeolvad a második fejezettel.

A **SZLOVÉN ÉPÍTÉSZEK** második kongresszusán, november 9-én Ljubljánában több meghívott nemzetközi előadó mellett a meghívásnak eleget tenni nem tudó Makovecz Imre helyett Gerle János tartott előadást *A hely és identitás összefüggése Makovecz Imre építészetében* címmel.

Ljubljana városmakettje vakok számára

Füzes András, idén felvett vándoriskolás buranói akvarellje

Az Éghajlat Könyvkiadó **MAGYAR LÉLEK, MAGYAR FORMA** címen adta ki a Makovecz Imrével, Melocco Miklóssal és Szörényi Leventével készült interjúkötetét.

M. NAGY SZILVIA KIÁLLÍTÁSA december 8-ig tekinthető meg a Magyar Építőművészek Szövetségének székházában. Megnyitja Csányi Vilmos akadémikus november 27-én délután hat órakor.

KESERŰ KATALIN válogatott művészettörténeti és építészettörténeti tanulmányait tartalmazza a Kijárat Kiadó *A századforduló* címen megjelent könyve.

A **ZENAKADÉMIA** épületének századik születésnapjára adta ki az intézmény támogatásával a 6Bt. Kiadó az épületről szóló magyar-angol nyelvű reprezentatív albumát, amelyben több szerző tanulmánya olvasható Hajdú József felvételeinek kíséretében. A kiadónál (Budapest, V. Szerb utca 15.) megvásárolhatók korábbi könyveik: *Budapest, építészeti részletek / Budapest in Detail; Vidéki építészeti kalauz / Provincial Architectural Guide; Perehazy Károly: Az európai kovácsoltvasművéség története; Ablakok a történelmi Magyarországon / Windows of the Historical Hungary.*

KÉPEK ÉS ÍRÁSOK címmel jelent meg az epl kiadó gondozásában a Makovecz Imre korábban meg nem jelent írásaiból és utóbbi években készített rajzaiból válogató, mappafarmátumú kötet.

Karácsonyra reményt!

Idén vagy száz falusi iskola kapujára került lakat. A következő években sokszáz intézményt fenyeget hasonló sors. A megszorító intézkedések több tízezer gyermeket hoznak hátrányos helyzetbe: nekik már a tudáshoz vezető út első lépésinél el kell szakadniuk az otthonuktól.

A tanuláshoz való jog ebben a korban még mindenkit a saját lakóhelyén illet meg. A kisiskolákban, tudjuk, ugyanolyan jó, kis tanulócsoportban jobb teljesítmények születnek, mint másutt. Illyés Gyula, Móra Ferenc, Öveges József tanyasi iskolába jártak, s olyan útravalót hoztak magukkal, amiből másoknak is bőven jutott.

Az iskolától megfosztott falvak sorsa lassú halódás. Ezt tudván a finnek, franciák, osztrákok és más európai népek nemhogy nem büntetik, de megkülönböztetett segítségben részesítik a kistelepülések iskoláit. Tudják: az országnak falvakra, a falunak iskolára van szüksége. S olcsóbb és emberségesebb, ha a diákok serege helyett, szükség esetén tanáraik kelnek útra reggelente. Nálunk a kormányzat költségha-

tékonyaságról beszél, és pedagógusok ezreit eresztí szélnek. Ki nem fizetett bérükből kitélik majd a digitális táblák, kakaóbiztos számítógépek ára, több tízezer gyermek mindennapi útiköltsége.

Ha a kormány nem segít, védjük meg mi magunk az ország település- és iskolahálózatát!

Felhívással fordulunk minden jóakarátú emberhez: rendezzük meg a kisiskolák karácsonyát!

A gyűjtést jövőre is folytatni szeretnénk, és az adományokat 2008. május elején osztanánk szét az iskolájuk megmentésére pályázó falvak között.

Pályázni azzal a programmal vagy cselekvési tervvel lehet, amit a helyi közösség, a tanárok, a családok és az önkormányzat dolgozott ki és valósít meg az iskoláért, az ott folyó pedagógiai munka eredményességéért.

Kezdeményezésünk célja a szolidaritás erősítése, a felelősségérzet mozgósítása. Az adományokat a Kós Károly Alapítvány fogadja a 10402166-21629530-00000000 számlaszámon, *kisiskoláért* jelzéssel.

Híreinkről, rendezvényeinkről minden hétfőn beszámol a Magyar Hírlap.

Budapest, 2007. november 14.

ÉLŐLÁNC
A KISISKOLÁKÉRT

www.elolanc.hu/kisiskolakert

Karácsonykor az ajándéokra szánt pénz 10 %-át adjuk a kisiskoláknak!

Élőlánc Magyarországért, Magyar Gazdakörök és Gazdaszövetkezetek Országos Szövetsége,
Magyar Nevelők és Tanárok Egyesülete,
Magyarországért Egyesület, Független Pedagógus Fórum
kapcsolat: iroda@elolanc.hu mobil.: 30/5979-001

Gazsó Ferenc

a pályázatokat bíráló
bizottság társelnöke

Lezsák Sándor

a pályázatokat bíráló
bizottság társelnöke

Lányi András

az Élőlánc Magyarországért
elnökségének tagja

Szász erődtemplomok Nagyszeben környékén (Probstdorf és Schönberg) – felvételek az 1920-as évekből

